

Doğu Batı Arasında İslam Birliği İdeali

vefatının 10. yılında

alinya
izzetbegoviç

Editör
Merve Akkuş Güvendi

Sempozyum Bildirileri

ÜSKÜDAR BELEDİYESİ

Mimar Sinan Mah. Hakimiyet-i Milliye Cad. No: 35 Üsküdar/İstanbul
Telefon: +90 (216) 531 30 00 • <http://www.uskudar.bel.tr>

İLMİ ETÜDLER DERNEĞİ

Adres: Halk Caddesi, Türbe Kapısı Sokak, Hektaş İş Merkezi No:13/4 Üsküdar, İstanbul
Telefon: +90 (216) 310 43 18 • <http://www.ilmietudler.org>

Editör

Merve Akkuş Güvendi

Tashih

Dudu Ekinci Demir

Grafik Tasarım ve Uygulama

Furkan Selçuk Ertargin

ISBN: 978 - 605 - 60594 - 7 - 6

E - ISBN: 978 - 605 - 60594 - 8 - 3

Düzenleyen Kurumlar

Üsküdar Belediyesi • İlimi Etüdlere Derneği

Baskı ve Cilt

İHLAS GAZETECİLİK A.Ş.
Merkez Mah. 29 Ekim Cad. İhlas Plaza No: 11 A/41 Yenibosna - Bahçelievler / İSTANBUL
Tel: 0212 454 30 00

Düzenleme Kurulu

Muhammed Turan Çalışkan
Hasan Ekmen
Sema Silkin
İsmihan Şimşek
Yunus Çolak

Doğu Batı Arasında **İslam Birliği İdeali**

Vefatının 10. Yılında
Aliya İzzetbegoviç

*Vefatının 10. Yılında Aliya İzzetbegoviç
Doğu Batı Arasında İslam Birliği İdeali Sempozyumu Bildirileri
26 Ekim 2013, Üsküdar*

Editör
Merve Akkuş Güvendi

İÇİNDEKİLER

Takdim	7
Sunuş	9
Editörden	11
Aliya İzzetbegoviç'in Hayatı ve İslam Dünyasına Bakışı <i>Kazım Hacımevliç</i>	15
İslam Birliği İdealine Mülhem Genç Müslümanlar Örgütü ve Kadın Kolu <i>Amina Siljak Jesenkovic</i>	21
Medeniyet Tartışmalarına Antiütopyacı Bir Yaklaşım: Aliya İzzetbegoviç Örneği <i>Faruk Karaarslan</i>	25
İslam Dünyasını Yeniden Kurmak: İslamcı Bir Dilin ve Hareketin Zemini Olarak Aliya'nın Düşüncesi <i>Alev Erkilet</i>	35
Aliya İzzetbegoviç'te Ütopya ve Dram <i>Mustafa Aydın</i>	41
Aliya İzzetbegoviç'in Siyaset Felsefesi ve İslam <i>Mahmut Hakkı Akın</i>	55
Aliya İzzetbegoviç'in Bir Siyasi Projesi Olarak Demokratik Hareket Partisi (SDA) <i>Tarkan Tek</i>	65
İzzetbegoviç'in "Ahlakı, Kaderi ve Teslimiyeti" <i>N. Cihangir İslam</i>	73
Aliya İzzetbegoviç Düşüncesinde Din ve İslam <i>Aliye Çınar Kövsüren</i>	83
Aliya İzzetbegoviç'in Sanat Anlayışı Ekseninde Aida Begić Sinemasına Bakış <i>H. Ramazan Yılmaz - Y. Ziya Gökçek</i>	91
Yazarlar Hakkında	99

Takdim

Geçtiğimiz yüzyıl büyük savaflara şahitlik etti. Yirmi birinci yüzyılda bu büyük savafların açtığı yaraları henüz kapatabilmiş değiliz. Modern dünyayı var eden ulus fikri halkları karşı karşıya getirdiğinde insanın özünü ve hayattaki esas gayesini telkin eden medeniyet kurucu fikirler de bir hayli örselenmiş oldu. Dünyanın doğu ve batı yakalarını düşünsel vaziyetleri itibari ile keskin uçlara yönelten sebepler diğer yandan iktisadi bakımdan kuzey güney ayrımını da belirginleştirmektedir.

Kadim dünyanın ortasında Batı'nın ezici kapitalizmi ile Doğu'nun keşif gelenekleri arasında varlığını sürdüren Müslüman dünya, tüm bu savafların ve keskinleşen ayrımların olumsuzluklarına maruz bırakıldı. Müslümanlar bir kaos ortamında kendi tarihlerini var eden birlik beraberlik düşüncelerini de yitirmiş bir halde parçalanmış topraklarında siyasal ve ekonomik problemlerini aşamaz oldular.

Türkiye'nin devraldığı siyasal ve ilmi miras, entelektüel çevrelerin uzun yıllar uzağında kaldı. Üniversitelerin ve araştırma merkezlerinin yeterli sayılamayacak çabaları söz konusu buhranı aşmaya yeterli görülemezdi. Son yıllarda genç ilim insanlarının gayretleri, açılan yeni üniversiteler, sivil akademinin ülkemizde gözle görülür hizmetler ortaya koyması, kamunun ve özel sektörün temin ettiği araştırma destekleri belki yüzyıldır konuşulması beklenen konuların yeniden dünyamızda yer bulmasını temin etmektedir. Bu gelişmelerin önemsenerek, yalnız Türkiye değil tüm insanlık için krizleri çözüme kavuşturacak şuur ve inanç dengesine kavuşturulması merkezi ve yerel idarelerin dikkatlerinden kaçmamaktadır.

On yıl önce bir Ekim ayında ahirete yolculadığımız rahmetli Aliya İzzetbegoviç, fikirleri ve mücadelesi ile yüzyılımızın en büyük tanıklarından. Bosna halkı ve tüm Müslümanların nezdinde bilge kişiliği ve Batı dünyasının ortasında yok edilmek istenen bir halkın samimi lideri olarak kabul edilmektedir. Onun fikirlerini ve eylemlerini bugün saygın üniversitelere, uluslararası öneme sahip kütüphanelere, araştırma merkezlerine ve İslam Medeniyeti'nin en nadide ürünlerinin ortaya konduğu sanat merkezlerine sahip olan Üsküdar'ımızda konuşmak önemli bir fırsat ve büyük bahtiyarlık kaynağı.

■ Doğu Batı Arasında İslam Birliği İdeali

Düşünsel bir hesaplaşmanın kadim tohumlarını filizleyen Aliya İzzetbegoviç'in anısına tertip edilen ve Üsküdar Belediyesi olarak organizatör ve destekçisi olmaktan onur duyduğumuz "Doğu Batı Arasında İslam Birliği İdeali" başlıklı uluslararası sempozyumun ilim ve düşünce dünyamızda nitelikli tartışmalara kapı aralaması ümidini taşıyoruz.

Bu sempozyuma tebliğleri ile katkı sunan tüm katılımcılara teşekkür ediyorum. Ve gerek organizasyonda gerekse tebliğlerin kitaplaşmasında emek sarf eden, çalışmalarını ilgi ile izlediğimiz İlmî Etüdler Derneği'nin genç mensuplarına teşekkür ederim.

Aliya İzzetbegoviç'i rahmetle anarken, fikirlerinin düşünce dünyamızda uzun soluklu tesirlerine bu sempozyumun bir katkı olmasını dilerim.

Mustafa Kara
Üsküdar Belediye Başkanı

Sunuş

Aliya İzzetbegoviç hapishanede tuttuğu notlarından oluşan *Özgürlüğe Kaçışım* isimli eserinde “Cüretkar bir binaya bak: Onu betonların veya içine yerleştirilmiş çeliğin bir arada tuttuğu doğrudur; ama esas doğru olan, onu bir arada tutan şeyin onun temel denge ve oranları içindeki düşünce olduğudur” der. *Doğu Batı Arasında İslam Birliği İdeali* sempozyumunda, Aliya'nın bize bıraktığı bakış açısı ve fikirler ekseninde İslam binasının yeniden nasıl kurulacağı ele alındı.

Bugün birisi herhangi bir mahfilde İslam Birliğinden bahsetse muhtemelen kendisine istihza ile bakılacaktır. Zira içinde bulunmuş olduğumuz kaos ve keşmekeş halinde bunun çok da mümkün olmadığı düşünülmektedir. İşte belki de bugün bizim Aliya'yı konuşmamızın ve onda yirminci yüzyılın Müslüman düşünür prototipini keşfettiğimizi düşünmemizin esas sebebi şartları aşan bir bakışla meseleleri kavraması, hem teorik hem de siyasi bakımdan tüm insanlığın kurtuluşunun İslam'ın yeniden tarih sahnesine çıkmasında bulunduğunu ifade etmesidir. Aliya ve ona eşlik eden Seyyid Kutup, Mevdudi ve Erbakan gibi fikir ve eylem adamları kuşağı bizi saran modernite çölünün esas sorununu kavramış ve insanlığın kurtuluşu için İslam'a ihtiyaç duyduğunu görmüşlerdi. Ama bunun için evvela Müslümanların özgürleşmesi, kendi aralarında bir birliği tesis etmeleri gerekmektedir.

Aliya bizim hürriyetimizi kullanarak bir seçim yapmak durumunda olduğumuzu dile getirir. Bu yönüyle ona göre iyilik ile kötülük arasında bir dramın dışına çıkamayız. *Doğu Batı Arasında İslam* adlı eserinde kendi hürriyetimizi seçmeye ve kullanmaya, iyi veya kötü olmaya, tek bir kelime ile insan olmaya mecbur olduğumuzu dile getirir. Ona göre bizim bir insan kalmak sorunumuz mevcuttur. “Her insanın daha fazla insana benzemesi için,” her şeyden evvel kendimize ve gayemize sadık kalmamız ve kendimize saygı duymamız icab etmektedir. Ümit ederim ki onun hayatını konuşmak ve fikirlerini tartışmak bize sorumluluğumuzu yeniden anlatıp hissettirecektir.

Aliya'nın hapishanede tuttuğu notlardaki bir duasına burada yer vermek istiyorum:

“İzin ver keremli ellerime
Yarattığın şeyler dokunsun
Sesini duymam için kulaklarımı keskinleştir
Kavrayabilmem için hikmet ver bana
Her yaprağa her taşa gizemli bir şekilde yerleştirdiğin öğretini
Kuvvet istiyorum, fakat kardeşlerimi ezmek için değil
Sadece en kötü düşmanımı -kendimi- yenmek için
Tanrım, değiştiremeyeceğim şeyler için bana güç ver
Değiştirebileceğim şeyleri değiştirmek için de cesaret
Bir de ikisini tefrik etmek için hikmet”

Bu değerli çalışmayı gerçekleştirirken desteklerini bizden esirgemeyen Üsküdar Belediyesi ve değerli çalışanlarına teşekkür ederim.

Dr. Lütfi Sunar
İlmi Etüdler Derneği Başkanı

Editörden

20. yüzyılın son çeyreği, dünya tarihi açısından Doğu'da ve Batı'da önemli gelişmelere sahne olmuştur. Dünya siyaset sahnesindeki gelişmelerle paralel düşünsel krizlerin de patlak verdiği bu dönem, İslam dünyası açısından, büyük siyasi-askerî yenilgilerin yaşandığı bir zaman kesitinin sona ererek yenileşme ve yeni yol arayışlarının üretildiği bir dönemdir.

Tarihin sonu tezi ile kendi zaferini ilan eden Batılı paradigma, kendi coğrafi sınırlarının merkezinde yaşayan İslam toplumuna yönelik dışlayıcı ve soykırımcı yüzünü yine bu dönemde açık etmiştir. Doksanlı yılların başında Bosna-Hersek'te yaşanan trajedi, Batılı paradigma açısından bir hüsrana ancak yaşanan acılara rağmen- İslam dünyası için bir varoluş göstergesi olmuştur. Hadiselerin, bu yönde okunmasının en önemli etkeni, hiç şüphesiz Bosna-Hersek halkının, düşünce kodları hayli derin bir lidere sahip olmasıdır. Boşnak lider Aliya İzzetbegoviç, tarihin bu dönüm noktasında, İslami hareketin argümanlarını, Bosna Savaşı sürecinde tecessüm eden bir fırsatla ortaya koymayı başarmıştır. Bunun da ötesinde bu argümanları ortaya çıkaran entelektüel kimliğini, yazdığı kitaplar ve dile getirdiği fikirler ile güçlü bir zemine aksettirmiştir. Batılı paradigmanın artık çöktüğünü, insanlığa bir şey vaat etmekten uzak olduğunu ifade eden Aliya, buradan hareketle Müslüman topluluklar için bir ufuk ortaya koymaktadır. Aliya'ya göre, "sükûnet ve pasiflik devri ebediyen geçmiştir". Bu noktada "sorunların ve zorlukların büyüklüğü milyonların tam teşekküllü eylemini gerektirmektedir". O nedenle Müslümanların, artık hangi tarafta ve nereye ait olduklarını bilmeleri elzemdir ve İslam dünyasının kaderini ellerine almaya mecburdurlar. Bu yüzden, doğru ve derinlikli bilgiye yaslanan düşünce safhasından organize edilmiş eyleme geçmek gerekmektedir.

Aliya'dan bize intikal eden entelektüel bakiye içerisinde, modern dünyanın açmazlarını, küresel/emperyalist siyasetin kodlarını ve Şarkiyatçı bilim felsefesinin köklerinin bir analizini ortaya koymak düşünsel dünyamızda yeni açılımlar ortaya koymamıza vesile olacaktır. Aliya'nın eserleri incelendiğinde görülecektir ki onun teorisi, pratiğin içerisinde şekillenmiş ve olgunlaşmıştır. Aliya, bu yönüyle değerlidir ve söylemleri altında birer yaşanmışlık barındırmaktadır. O nedenle, gerek siyasi yaşamı öncesindeki mücadelesi ve gerekse de Bosna-Hersek'in bağımsızlığı esnasında yürüttüğü siyaset açısından irdelenmesi, Orta Doğu'da hareketliliğin yükseldiği ve Müslüman halkların birbirine ihtiyacının arttığı bu dönemde daha da önemli hâle gelmiştir.

■ Doğu Batı Arasında İslam Birliği İdeali

Bu minvalde, çok etnikli ve kültürel farklılığın yüksek olduğu bir coğrafyada, bu farklılıkları bir maslahat istikametinde kanalize eden potansiyeliyle Aliya'nın, İslam birliği ideali için zihinlerimize düşeceği çok önemli notlar vardır. Soğuk savaş sonrası geçiş döneminin sınanma alanı olan Bosna-Hersek çalkantılı dönemiyle, psikosozal gerilimlerin yoğun olarak yaşandığı ve bu anlamda birlik duygusuna ihtiyacın had safhada hissedildiği bir pilot bölge olmuştur. Bu trajedinin iyi bir analizi ve bu darboğazı aşma konusunda Aliya'nın yürüttüğü siyasetin temel kodları, Müslüman dünyanın daha geniş bir ölçekte yaşadığı problemler ve dar boğazlar açısından bize çok şey söyleyecektir. Nitekim tarihin bu evresinde, Müslüman coğrafya üzerine oynanan oyunların girdabına kapılmadan küresel çapta yürütülen siyasetin deşifresi Müslümanların dayanışması ve aralarındaki ortak zeminleri ve mutabakat noktalarını çoğaltmalarıyla mümkün olabilecek bir şeydir. Bu noktada da Aliya'nın her zemin ve zamanda dillendirdiği güçlü, kendine öz güveni olan ve altı doldurulmuş İslam vurgusunun kavranması gerekliliği açığa çıkmaktadır.

Son yüzyılın önemli Müslüman düşünürü ve büyük devlet adamı Aliya İzzetbegoviç, on yıl önce İslam toplumlarına önemli idealler bırakarak aramızdan ayrıldı. Dostları ve Aliya'nın düşünceleri üzerine çalışma yapan uzmanlar vefatının onuncu yılında onu anmak ve İslam birliği ideali etrafındaki düşüncelerini tartışmak için İlmî Etüdler Derneği ve Üsküdar Belediyesi'nin birlikte düzenlediği "Doğu-Batı Arasında İslam Birliği İdeali" başlıklı uluslararası bir sempozyum da bir araya geldi. Elinizdeki kitap, bu sempozyumda sunulan tebliğlerden oluşmaktadır. Yazarlar tarafından gözden geçirilerek, okuyucuların istifadesine sunulmuştur. Aliya'nın mücadelesi ve düşünceleri merkeze alınarak hazırlanan makaleler "İslam birliği ideali" çerçevesinde yeni çözümler üretebilme amacı taşımaktadır.

Bosna'nın geçirdiği zor günlerde yaşananlara seyirci kalmayarak eleştirilerini sert ve sivri bir üslupla çeşitli dergi ve köşe yazılarında dile getiren Amina Šiljak Jesenković makalesinde İslam birliği idealini bir ideolojinin ötesinde bir yaşam tarzı haline getiren Genç Müslümanlar Örgütü'nün kuruluşu, fikri yönelimleri, kadın kollarının çalışmaları, maruz kaldığı engellemeler ve cezalandırmalarla birlikte değerlendirdi. Aliya İzzetbegoviç'in düşünceleri üzerine çalışmaları bulunan Faruk Karaaslan, son yıllarda özellikle Müslüman sosyal bilimciler tarafından sıklıkla gündeme getirilen; medeniyet tartışmalarına, Aliya İzzetbegoviç'in metinleri ve siyasal pratikleri üzerinden nasıl bir perspektif geliştirilebileceği konusunu sorunsallaştırmaktadır. Karaaslan, bu bağlamda makalesinde medeniyet-kültür ve medeniyet-teknik gerilimlerinde İzzetbegoviç'in nasıl bir konum aldığı ve bu konumun siyasi konjonktüre bağımlı olarak son yıllarda gündeme gelen medeniyetin ihyası/inşası söylemlerinin neresinde kaldığı ile ilgili analizlerde bulunacaktır. İslami hareketlerin yapıları üzerine derinlemesine ve nitelikli çalışmaları bulunan Alev Erkilet ise İslamcı bir dilin zemini olarak Aliya'nın İslamcı düşüncüyü temellendirmekte kullandığı bütüncü(l) yaklaşımı ontolojik ve epistemolojik boyutlarıyla ele almaktadır. Erkilet, Aliya'nın Batı felsefesine içkin olan dikotomilerle nasıl hesaplaştığı, bu çerçeveden hareketle İslami düşüncüyü nasıl temellendirdiği ve bu düşüncüyü İslamcı mücadelenin temelini nasıl yerleştirdiğini çözümlenmeye çalışmaktadır. Mustafa Aydın, Aliya İzzetbegoviç'in düşüncesini ütopya ve dram matriksleri üzerinden değerlendirmektedir.

Aliya'nın düşüncesi, inancı ve pratiği ile İslam'ın kurucusu olduğu bir siyaset felsefesinin yeniden gündeme gelmesine ve imkanlarının tartışılmasına önemli katkılarda bulunduğunu düşü-

nen Mahmut Hakkı Akın, makalesinde Aliya İzzetbegoviç'in siyaset felsefesinde "olan" ile "olması gereken", "araç" ile "amaç" arasındaki ilişkiyi ahlaki bir temelde yeniden tartışmaktadır. Aliya İzzetbegoviç'in siyasi projesi olan Demokratik Hakeret Partisi (SDA) üzerine çalışmalarda bulunan Tarkan Tek ise makalesinde kuruluşundan günümüze kadar Bosna-Hersek yönetiminde kesintisiz olarak bulunan ve önemli roller oynamış bir siyasal parti olarak SDA'nın çalışmalarına yer vermektedir. Cihangir İslam ise İzzetbegoviç'in ahlakı, kaderi ve teslimiyetini analiz ederken çağrısının Batı Kültürü ve özellikle yıllarca materyalist dayatma altında kalmış Müslüman topluma ve aynı zamanda bütün insanlara yapılan bir çağrı olduğuna dikkat çekmektedir.

Aliya'nın İslam dünyasına bakışını değerlendiren Kazım Hacımeilyiç, insanlığın krizine çıkış yolu olarak Aliya'nın öngördüğü İslami orta yolu değerlendirmektedir. Aliye Çınar Köysüren "Aliya'nın düşüncesinde din ve İslam" başlıklı yazısında Batı'da yaşamış, Doğu ve Batı sentezini harmanlayan ve gözlemleyen yaşamıyla âdeta, Doğu ve Batı arasındaki kırılmalara, geçişlere, sentezlere ve dışlamalara şahit olan Aliya'nın din, ideolojiler, rejimler ve İslam'ı konumlandırışına yer vermektedir. H. Ramazan Yılmaz ve Yusuf Ziya Gökçek ise Aida Begić sinemasını Aliya'nın sanat anlayışı ekseninde değerlendirmektedirler. Makalede "Üçüncü yol" yaklaşımı doğrultusunda bir sinema pratiğine yakınlaşan Begić'in teori ve pratik ile sanatı yaşadıkları coğrafyaya hakim olan faydacı tutumlar karşısında var olma sürecini vurgulamaktadır.

On makaleden oluşan bu kitabın Aliya İzzetbegoviç'in fikri ve fiili mücadelesini anlama, onun "Doğu ile Batı arasında İslam birliği ideali"ni yeniden düşünmek ve günümüzde bu bağlamda yapılan çalışmalara temel oluşturması hedeflenmektedir.

Aliya İzzetbegoviç'in mücadelesinin ve düşüncelerinin tartışılmasında hem bilimsel bir toplantı ile günümüze taşınmasında hem de bu toplantıda sunulmuş tebliğlerin bir kitap olarak basılmasında bir çok insanın emeği geçmiştir. Öncelikle organizasyonun düzenlenmesini temin ederek çalışmaları büyük ölçüde yüklenen Üsküdar Belediyesi değerli başkanı Mustafa Kara'ya ve başkan yardımcısı Ömer Saraç'a ve Üsküdar Belediyesi'nin kıymetli çalışanları Sema Silkin ve İsmihan Şimşek'e samimi katkı ve gayretlerinden ötürü teşekkür ederiz. Sempozyumda sundukları çalışmalarını birer makaleye dönüştürerek bu kitapta yer bulmasını sağlayan kıymetli bilim ve düşünce insanlarına teşekkür ediyoruz. Sempozyum fikrinin zenginleşmesinde katkılarını esirgemeyen Bilal Kemikli, Hüseyin Kansu beylere de teşekkür etmeyi borç biliriz. Burada isimlerini saymadığımız İlmî Etüdler Derneği'nin başta M. Turan Çalışkan olmak üzere emek veren tüm gönüllülarına teşekkür etmek ayrıca bir zevk.

Son olarak sempozyum açılış konuşmasını gerçekleştirmek üzere ilerleyen yaşlarına aldırmadan Bosna'dan Üsküdar'a teşrif eden, "Genç Müslümanlar" dan Prof. Dr. İsmet Kasumagiç ve değerli eşleri Azijada Kasumagiç'e teşekkür ederiz.

Kitabın, Aliya İzzetbegoviç'in fikirleri ile, çağımızda "İslam binasının" harcında kullanmak üzere düşünsel bir katkı sunmasını dileriz.

Merve Akkuş Güvendi

Editör

Aliya İzzetbegoviç'in Hayatı ve İslam Dünyasına Bakışı

Kazım Hacımeyliç

"Büyük Allah'a yemin ederim ki köle olmayacağız."

Aliya İzzetbegoviç

Bosna Hersek'in ilk cumhurbaşkanı olan Aliya İzzetbegoviç'in, İslamiyet'e, İslam dünyasındaki Müslümanlara olan bakışı, şahıs olarak içinde bulunduğu zor durumlarda olan duruşu, davranışı ve bulunduğu durumu kabullenmesi ile açıklamaktır.

Zor durumlardan çıkış yolunun, eğitime, anlayışa, toleransa, köleliğin kaldırılmasına bağlı olduğunu belirtmiş ve çıkış yolu için Kur'an'ın ve Peygamberimizin sünneti ve hadislerinin emrettiği gibi, "orta yolu" arayarak çözüm sunmuştur.

Hakiki monoteist, pasif ve maddiyatçı olmayan, özgür insandır. Zıt tarafları kabul eden, köleliğe ve şiddete karşı olan ve aynı zamanda iç dünyasındaki özgürlüğe düşkün olan insandır. İzzetbegoviç'e göre, insanlığın krizine çözüm olarak bahsettiği "orta yol" budur.

Özgeçmiş

Aliya İzzetbegoviç'in hayatı inişlerden ve çıkışlardan ibarettir. Atalarından gelen kişiliğinde ve karakterinin oluşmasında önemli birkaç detaya değinmek lazımdır.

Aliya İzzetbegoviç 8 Ağustos 1925 tarihinde Bosanski Şamac'da, önceleri Belgrat'ta yaşamış ancak kronikçilerin belirttiği gibi 1868'de "Sırp baskısı altında" kalarak kendine daha güvenli bir yer arayan itibarlı bir beyzade ailesinin oğlu olarak dünyaya gelmiştir. Ailenin seçimi Bosanski Şamac olmuştu. İzzetbegoviç'in büyük babası ki onun da adı Alija idi ve Bosanski Şamac'ın belediye başkanıydı. Adaleti ve dürüstlüğüyle yöre halkı arasında çok saygın bir yerinin olduğu söylenirdi.

Aliya'nın hayatının henüz ikinci yılında, ticaret ve bankerlikle uğraşan babası Mustafa Saraybosna'ya taşınma kararı aldı. Ailesi kalabalıktı. Anne ve babasının üç kız ve iki erkek olmak üzere beş evladı vardı, Aliya bunların en büyüğüydü.

Annesi çok dindar bir kadındı, öyle ki Aliya daha sonraları notlarında dine karşı erken yaşlarda oluşan bağlılığını tamamen annesine borçlu olduğunu söyleyecektir. Annesiyle beraber sabah namazına uyanmakta zorlandığını itiraf etse de, İzzetbegoviç eski hatıralarında Vijeçnica'daki Hacı Cami'nin imamı Rahmanoviç'in Rahman suresini benzersiz bir güzellikte okuduğunu hatırladığı hayatının bu dönemini özlemlerle yad eder.

Ne gariptir ki, aşağı yukarı on beş yaşlarında, ateist ne komünist literatürünün etkisi altında dinî konularda kararsızlığa düşmüştür. İkinci Dünya Savaşı'nın başlangıcı öncesinde Yugoslavya'da kısmen, o zamanlar tam olarak altın çağını yani aslında en karanlık dönemini yaşayan, faşizme karşı bir tepki olarak çok güçlü bir komünist propaganda hâkimdi.

Ancak genç İzzetbegoviç'e ilk bakışta şüpheli görünen, komünist propagandanın Tanrı'yı "kötücül" ve dinin kendisini de halkı gerçek hayatta daha iyisini elde etmek adına savaşması için sindirilmesi ve duyarsızlaştırılması için "toplumların afyonu" olarak gördüğü gerçeğidir. Diğer yandan, çeşitli şekillerde ve tanımlamalarda, dinin ana mesajı İzzetbegoviç'e her zaman etik bir yaşam şekli ve sorumluluk duygusudur gibi gelmişti.

Böylece İzzetbegoviç bir iki yıllık ruhsal-düşünsel bir bocalamadan sonra, yeni bir güç ve yaklaşımla nihayet dine döndü. Sonradan kendisindeki iman gücünün, özellikle gençliğindeki bu inkâr döneminden güç aldığını düşünmüştür. Ve artık bu, doğuştan ait olduğu gelenekten edinilen din değil, yeniden tesis edilmiş bir iman duygusuydu. Her ne kadar sonradan din problematiğiyle ilgili yazdığı kitaplarda görüleceği gibi sürekli sorgulanmış ve araştırmış olsa da, yeniden tesis edilen bu imanı bir daha asla kaybetmedi. Çok sonra *Hatıralar* kitabında "Tanrısız bir hayat benim için tahayyül edilemezdi." diyecektir.

Her ne kadar resmen kurulmamış olsa da, cemiyetin liseli ve üniversiteli gençler arasında gittikçe daha çok popülerite kazandığı kesindi. Bu faaliyet II. Dünya Savaşı boyunca devam etti. İzzetbegoviç cemiyetle ilk defa 1944 yılında "El-Hidaje" ile, imamların mesleki birliğiyle, birleştikleri zaman karşı karşıya geldi. Kendisinin de sık sık ifade ettiği gibi Aliya "hiç bir zaman imamlarla tam bir fikir birliği içinde değildi" ve eleştirilerinin temelinde İslam'ın imamlar tarafından çok katı bir şekilde yorumlanması yatıyordu ki kendisine göre bu tavır "İslam'ın dahili ve harici inkişafını engelliyordu".

Sonraki çalışmalarında, Aliya, aktif olarak cemiyette rol almıştır. Daha sonraları, doğrusu, uzun yıllar yattığı, hayatındaki ikinci hapisten sonra aktif olarak siyasetle ilgilenmeye başladığı gibi yok olmaktan kurtardığı Bosna-Hersek'in ilk cumhurbaşkanı ünvanını aldı.

Aliya İzzetbegoviç'in Düşünce ve Misyonu

Bu konuşmamda, yayımladığı kitapları göz önünde bulundurarak, kendisinin insanlara ve insanlığa olan bakış açısına ve düşüncelerine, insanlığın yaşamış olduğu krizin çözümü olan "orta yolu"na değinmek istiyorum.

Aliya İzzetbegoviç hayatı boyunca kitaplar yazdı ve yayımladı. 1946 yılında, yazdığı ilk kitaplardan olan *Doğu ve Batı Arasındaki İslam* birçok yabancı dile çevrildi. Kendisi hapisteyken, ilk defa 1984 yılında Kanada'da yayımlandı.

Kitabın içeriği en kısa satırlarla şöyleydi: Her şeyin çift yaratıldığı gibi insan da yaratılmış bir canlıdır, insanın da bir ruhu ve vücudu vardır. Vücut ruhun evidir. Bu ev bir evrim geçirmiştir ve kendi geçmişi vardır, ancak ruh değişmemiştir. Tanrı ona kendi dokunuşuyla can vermiştir. "Ev" yani vücut bilimin işidir, ancak ruh dinin, sanatın ve ahlakın kapsamındadır. Bu yüzden İzzetbegoviç için, insanın iki yönü ve iki gerçeği vardır. Batı dünyasında bunları Darwin ve Michelangelo teslim eder. Onların gerçekleri birbirinden farklıdır, ancak birbirini dışlamaz. Yazar bu duruşunu, bu "gerçeklerin" kendilerini medeniyet ve kültürün bir tezadı olarak gösterdiğini ve kendisine göre bilimin ve tekniğin medeniyete, dinin ve sanatın ise kültüre ait olduğu tezini geliştirerek doğrulamaya çalışır. İlki insanın varoluşsal ihtiyaçlarının (Nasıl yaşıyorum?) diğeri ise varoluş amacının (Neden yaşıyorum?) bir ifadesidir. Medeniyet "yerin hâkimiyeti", din ise "göklere hâkimiyeti" içindir. *Doğu ve Batı Arasında İslam* kitabında İzzetbegoviç İslam'ın bu iki, "üçüncü olarak da insana ait her şeyin bir kaydı olan iki cinsin" arasındaki tezadın bir sentezi olduğunu kanıtlamaya çalışır.

Takvim'in nüshalarında yayımladığı bir dizi makale olan "İslami Dirilişin Problemleri" adlı kitabında İzzetbegoviç'e göre "Yeniden diriliş ancak İslam'ın temellerine kararlı bir geri dönüşle mümkün olabilir". Aslında Aliya İzzetbegoviç'in, özellikle bu kitap olmak üzere genel anlamda İslami düşünceye katkısında, en az İslam'ın kendisi olduğu kadar İslam toplumları ve ülkeleri açısından da kendini şahsına münhasır bir reformist olarak öne çıkardığı söylenebilir.

Uzun yıllar sonra 1997'de Tahran'da, bir İslam ülkeleri konferansında konuşurken İzzetbegoviç, kendi gözlemlerine dayanarak, kendini İslam ülkesi olarak adlandıran ülkelerin kurlarına açık sözlülükle işaret edecekti. Açık sözlü olmanın da ötesine geçmişti: "Evet İslam en mükemmeldir, ama biz mükemmel değiliz! Batı ne bozuk ne de yozlaşmıştır. Çürümüş Batı- komünist sistem bu yanlıyı çok pahalı ödemiştir. Batı çürümemiştir. Batı güçlü, kültürlü ve organize. Okulları bizimkilerden daha iyi ve şehirleri bizimkilerden daha temizdir. Batıda insan hakları daha üst düzeydedir, fakirlere ve özürülere yönelik sosyal imkanlar daha iyi organize edilmiştir. Batılılar genelde sorumlu ve doğru insanlardır. Benim onlarla ilgili tecrübelerim böyledir. Ancak gelişmişliklerinin karanlık yönlerini de biliyorum ve göz ardı etmiyorum. Evet, İslam en mükemmeldir ama biz mükemmel değiliz! Bu sıklıkla karış-

■ Doğu Batı Arasında İslam Birliği İdeali

tırdığımız iki konudur. Batıyı küçümsemek yerine onunla yarışıyoruz! Kur'an bize tam da bunu emretmemiş midir: Öyle ise iyiliklerde yarışın."

İzzetbegoviç aynı zamanda terörizmi İslam dini ile özdeşleştirenlere mesaj göndermektedir: "Bazı insanlar terörizmle üstünlük sağlanabileceğini düşünüyorlar. Bu tehlikeli bir şekilde yayılan bir yanılıdır. Terörizm bugünkü aczimizin bir ifadesi ve gelecekteki aczimizin de olası sebebidir. Sadece etik olmamakla kalmayıp aynı zamanda sonuçsuzdur da. Etik değildir çünkü masum insanlar ölmektedir, sonuçsuzdur çünkü onunla hiçbir yerde hiçbir şey çözülmüş değildir. Tarihteki tüm ciddi siyasi hareketler terörizmi redetmiştir. Kur'an'ın da şu bilinen ayetle yasakladığını düşünüyorum : 'Kim bir insanı öldürürse, o sanki bütün insanları öldürmüştür.' Maalesef bazıları bunu unutmaktadır."

Batı'da İslam'ı, Müslüman ülkelerde ise Batı'yı savunuyordu. Batı'da Doğulu, Doğu'da ise Batılıydı, ancak her iki tarafta da Müslüman'dı.

Aliya İzzetbegoviç'in her açıdan örnek teşkil ettiğini söyleyebiliriz. Onun için "hakiki kişilik" gerçek anlamda "insan" diyebiliriz.

İzzetbegoviç, insanların hiçbir zaman sadece maddiyata yönelmemesi gerektiğinin altını çiziyordu, maddiyatın da önemli olduğunu ancak maneviyatın çok daha önemli olduğunu her defasında belirtiyordu. Aliya İslamiyetin özünü anlamıştı. Belki başka bir ülkede ya da herhangi başka bir İslam ülkesinde doğmuş olsaydı İslamiyeti bu kadar iyi anlamayacaktı. Aliya, kendisinin de dediği gibi Batı ve Doğu'nun kesiştiği yerde, Bosna'da doğdu. Misyonu olan, Bosna'daki İslamiyeti korumak gibi büyük bir görevi üstlenen birisiydi Aliya. Aynı zamanda bütün dünyaya insanlığın ve maneviyatın önemliliğini göstermek vardı onun görevleri arasında. Hayatı boyunca dünyanın tüm önde gelen politikacıları ve entelektüel kişileriyle tanışma fırsatını buldu. Aliya olmasaydı, misyonu olmasaydı Bosna'nın hâli bugün ne olurdu diye sorular yöneltebiliriz kendi kendimize. O zamanlar, onun yerine getirdiği görevi, yapabilecek, yerine getirecek potansiyele sahip kişi yoktu. Aliya olmasaydı belki bugün Bosna'da ezanlar okunmazdı.

Aliya İzzetbegoviç hem Batı'ya hem Doğu'ya mesaj gönderen birisiydi. Onun görüşleri, düşünceleri Batı ve Doğu'nun değerlerini bir araya getiren türdendi, insanlığın zarar veren kötü hücrelerinden arındığı bir örnekti. Aliya'nın görevi sadece yerel düzeyde değildi, görevi sadece küçük ülkesini yok olmaktan kurtarmak değildi. Onun misyonu, Bosna'nın yaşadığı acılarıyla dünyaya "orta yol" mesajını göndermekti.

Aliyanın dünya çapındaki rolü araştırılmalı, yazılmalı ve anlatılmalıdır.

Aliya İzzetbegoviç yukarıda bahsedilen kitaplardan başka, aşağıda sözü geçen kitapları yazmış ve yayımlamıştır:

Aliya İzzetbegoviç'in eserleri

- İslam Deklarasyonu, 1970.
- *Doğu ve Batı Arasında İslam*, 1980.
- *Entelektüellerin* konuşmaları ve mektupları, SDA, 1994.
- *İntelektualca*, 1998.
- *Özgürlüğüme Kaçışım: Zindandan Notlar 1983-1988*, Biblioteka Refleksi, Svjetlost, 1999.
- *Hatıralar*, Autobiografski Zapis, 2000.

Kaynakça

Isaković, Z. (2012). *Alija Izetbegović 1925-2003 Biografija*. Sarajevo: JU Muzej/Museum " Alija Izetbegović"

Izetbegović, A. (1990). *Islamska deklaracija*, (Mala muslimanska biblioteka) [Türkçesi veya İngilizcesi?]. Bosna: Yayınevi?

Izetbegović, A. (1996). *İslam između Istoka i Zapada*. Svjetlost, Sarajevo.

Izetbegović, A. (1999). *Moj bijeg u slobodu: Biljeske iz zatvora 1983-1988* (Biblioteka Refleksi). Svjetlost: Svjetlost

İslam Birliği İdealine Mülhem Genç Müslümanlar Örgütü ve Kadın Kolu

Amina Şiljak Jesenković

Sempozyumun başlığındaki “İslam Kardeşliği İdeali” kavramı dikkatimi çekti. Bu ideal ütopya mı yoksa hayata geçirebileceğimiz bir unsur mudur? İşte bu kardeşlik yüzeysel bir İslamiyet yaşadığımızda veya yaşadığımızı iddia ederek kendimize de, Yüce Hakk’a da yalanlar uydurduğumuzda kesinlikle hayaldir. İslam şartlarına göre bizden şehadet, namaz, oruç, zekât ve hac talep edilir. Bütün bunları yaparken kardeş olabiliriz.

Peki kardeş derken, Yusuf’un kardeşlerinin, yahut Yakub peygamberin on veya on bir oğunun Müslüman olmadığını iddia etmeye kimin cesareti var? Onlar sadece babalarının gösterdiği özel ilgi ve sevgiden dolayı Yusuf’u kıskanmışlardır. İnsanlık hâli, anlaşılır. Hatta onlara karşı empati duyabiliriz. Yusuf’u parasından değil, Züleyha’nın onun için yaptıracağı saraydan dolayı değil, Mısır Valisi olacağını bildikleri için değil, sadece ortak babalarının hepsine karşı aynı sevgi göstermesini istediklerinden kıskanmışlardır. Bu kardeşlikte, galiba bir şeyler eksik... Hucurat Suresi’ndeki ifadeyi kullanırsak, “aramızda ölmüş kardeşinin etini tatmayan var mı”? Günde kaç öğün dedikodu, gıybet, zann, iftira, arabozuculuk... Eksiğimiz nedir? Allah Hucurat Suresi’ndeki ifadeyi kullanırken kime hitap ediyor: Ayetin başında ey imana ermiş olanlar diyor. Hucurat Suresi’nin on dört ayetinde Müslüman ve mümin kavramları arasında fark belirtilmektedir: “*Bedeviler ‘İnandık’ dediler. De ki: Siz iman etmediniz, ama ‘Boyun eğdik.’ deyin. Henüz iman kalplerinize yerleşmedi.*” Aynı surenin onuncu ayetinde Yüce Hakk diyor ki: “*Müminler ancak kardeştirler. Öyleyse kardeşlerinizin arasını düzeltin ve Allah’tan korkun ki esirgenesiniz*”¹ İşte bu imandan gelen uhuvvet unsurunu bir yerde kaybetmiş oluyoruz. Dolayısıyla iffetli ve namuslu olma özelliğimiz nerede? Kardeşler arasında

1 Türkiye Diyanet Vakfı [TDV] (2004), Kur’an-ı Kerim ve Açıklamalı Meali’nden faydalanılmıştır.

iyilik yapma, iyilikte bulunma, birine bağıştta bulunma, karşılık beklemeden bağıştta bulunma, lütuf ve kerem gibi hasletlerde de kayıp. Gördüğümüz kötülüğe karşı iyilikte bulunma anlamı ihvana özgü, yani tasavvuf terminolojisinde bulunan bir anlam. Aynı kelimenin bir anlamı daha var: Allah'ı gördüğün gibi ibadette bulunma. İşte aradığımız kelime "ihсандır". Kelime derken – dil dışı gerçeği olan gösterilenin göstergesi oluyor. Söz konusu kelime zihnimde kavram olarak bulunmaktadır. Peki ya dil dışı gerçeği olarak nerede? İslam, iman ve ihsanı bir arada ve tüm anlamlarıyla yaşayan ihvan dışında zor bulabiliyoruz.

Böyle uzunca bir girizgâh yazmakla kastım dil bilgisinden dönme bir edebiyatçı olarak alarıma yakın kavramlarla Genç Müslümanlar Örgütünün artlarına ve eksilerine tarafsız bir şekilde yaklaşmaktır.

1939 senesinde Mustafa Busulaciç, Hasan Biber, Halid Kaytaz, Esad Karacuzoviç gibi genç lise ve üniversite öğrencileri tarafından kurulan Genç Müslümanlar Örgütünün asıl hedefi İslamiyeti bir dogma olarak değil de bir yaşam tarzı olarak uygulamaktı. Genç Müslümanlar Örgütü, fikirleri ve faaliyetleri, Ömer Behmen'in yazdığı, Nevzat Akkuş ile Amina Yazar'ın Türkçeye kazandırdıkları, Ant Kreatif Yayınları'nın yayımladığı Genç Müslümanlar 1939-2005 başlıklı kitap sayesinde Türk kamuoyuna yaklaştırılmıştır. Ancak rahmetli Ömer Behmen'in (2008) kitabında örgütün hedeflerini açıklarken kullandığı "*Cemaat, Edep, Şura, Amel: dört temel prensibimizdi. Dervişler çok güzel, zikir sayesinde Allah ile olan bağlarını koruyorlar ama etraflarına faydaları yok. Biz elle ortaya birşeyler koyabilen cemaat istiyoruz. Gece isteyen ibadetini yapacak ama gündüzleri diğer Müslümanlar için çalışacaklar.*" sözleri dikkatimi çekti. "*Dervişler çok güzel, zikir sayesinde Allah ile olan bağlarını koruyorlar ama etraflarına faydaları yok.*" ifadesini kullanmak mümin, zakir, derviş, ihvan kavramlarının ne anlama geldiğini, Osmanlı Devletinde Ahilik teşkilatının ne demek olduğunu, neye dayandığını, tekke kurallarının ne olduğunu bilmemek anlamına gelir. Genç Müslümanlar Örgütünün 1939 kuruluş senesini gözönüne alırsak, elli yıl öncesine kadar canlı bir şekilde Bosna-Hersek'te yaşanan Osmanlı geleneğinden kopmak, hatta Bosna'da yaşanan bir tasavvuf geleneğinin değerlerini yok saymak oldukça ciddi bir mesele. Gaflet unutmam demektir. Gaflet unutturmanın da sonucu olabilir. Dinî eğitimini İstanbul'da, tasavvuf eğitimini Konya veya Bursa'da almak yerine artık sömürülmüş Arap ülkeleri din eğitim merkezi oldu... Hani mezkûr Hucurat Suresi'nin on birinci ayeti şöyledir: "*Ey iman edenler! Bir topluluk diğer bir toplulukla alay etmesin. Belki de onlar, kendilerinden daha iyidirler. Kadınlar da kadınları alaya almasınlar. Belki onlar kendilerinden daha iyidirler. Kendi kendinizi ayıplamayın, birbirinizi kötü lakaplarla çağırmayın.*" Kusursuz olan sadece Yaratan'dır. Kusuru yaratıklar ancak O'nun kusursuzluğunu şahadet ederler.

Bin kadar üyesi olan bu Genç Müslümanlar Hareketi II. Dünya Savaşı'nda antifaşist ve antikomünist (mademki komünizm agresif bir şekilde dinî değerleri inkâr ediyordu) bir örgüt olarak faaliyetlerde bulunuyordu. Bunların faaliyetleri ve hayatları mitinglerden, çağırış bağırışlardan, futbol maçı olmuşçasına taraftar çılgınlıklarından ibaret değildi. Savaşta kapı kapı dolaşa-

rak Doğu Bosna veya Hersek bölgelerinden Çetnikler tarafından sürgün edilen çocuk, kadın ve yaşlı muhacirleri barındırmak, giydirmek, karınlarını doyurmak için yardım toplayarak canla başla mücadele ediyorlardı. Karşılık beklemeden iyilikte bulunuyorlardı. İhsanları yani.

II. Dünya Savaşı'ndan sonra Komünist Yugoslavya iktidarı bu hareketi susturmak kastıyla en itibarlı ve en olgun üyelerini ölüm cezasına çarptırmıştır. Preporod Kültür Derneği Kuruluş toplantısında Komünist Yugoslavya'nın temel unsurlarından eşitlik-kardeşliğe dil uzatan Aliya İzetbegoviç'e hapis cezası verilmişti. "Dinime ve milletime saygı göstermeyen kardeşim değil." dediğinden dolayı. Çünkü o zamanlarda her Yugoslavyalı kardeşti, ancak onlardan bazıları daha kardeş veya "sünnetsiz iyi - sünnetli kötü" diye Orwelce sloganlar geçerliydi. Peki ya örgüt üyeleri olan kadınlar? Yaşlarına göre eğitim almış, asil, bilinçli yirmili yaşlarındaki kızlar ne oldu? Onların arasında ileri gelenler üniversite eğitimlerini yarıda bırakmışlardı. Tembellikten veya zengin bir evlilikten dolayı değil, bir yargılama olmadan, gözaltı sürecinden sonra kamuda zorunlu çalışma ile cezalandırıldılar. Nasıl yani? Yugoslavya Federal Ordusu subayları, polis komiserleri ve benzeri, o sırada henüz okuma yazmayı doğru dürüst çözememiş yeni elit tabakanın ihtiyaçlarını karşılamak için kurulan kooperatiflerde zorunlu çalıştılar. Güzel eğitimli şehirli kızlar tarlalarda çalıştırılıyordu. Kimi bir buçuk sene, kimi iki, kimi de iki buçuk sene... İnsan hakları kuruluşları bugün buna kölelik derler. Bu da Yugoslavya'da demokrasi kavramının bir okunuşu.

Çıktıklarından sonra bu zorunlu çalışma veya hapis cezaları yüzlerinin karaları mı oldu? Ya sizce? Eğitimlerini, İslamiyeti hayata geçirmelerini, ihsanlarını, imanlarını, bilinçlerini kimse alamadı ki yüzlerinde herhangi bir leke olsun. Kimi geçimini sağlamak için çalışmaya başlayıp üniversite eğitimini tamamlayamadı, kimi de ebeveyn veya akraba desteğiyle her şeye rağmen diplomasını aldı. Kimi hapisten hemen sonra, kimi biraz geç, otuz yaşlarında ancak evlendiler. Ama bu kadınların her biri kendi mesleğinde çok başarılı, çalışkan, ötekinin hakkına her zaman sahip çıkan, dedikodu, gıybet, iftira, zanlardan korunan kişilerdi. Anne olduklarında -çoğu da anne olmuş- çalışıyor olmalarına rağmen çocuklarının eğitimini, onlara edep vermeyi ihmal etmemişlerdi. Çocuklarına karşılık beklemeden iyilik yapmayı öğretmişlerdi. Ötekilerin hakkına sahip çıkmayı da. Kendi yaşamlarıyla, tercihleriyle çocuklarına da kendi değer standartlarını bulaştırmışlar; dinde zorlama yoktu, dini sevdirmeye vardı; bu Genç Müslüman kadınlarının çocukları arasında çocukluklarından itibaren bugüne kadar, yani ellilerine, altmışlarına kadar bir bağlılık, bir kardeşlik vardı. O çocuklar anneleri Hakk'ın rahmetine kavuştuktan sonra ebeveynlerinin dostlarına sahip çıkan insanlar oldular. Rahmetli Aziza teyzemin oğlu Haris, kızı Feriha, rahmetli Nigar teyzemin kızları Taida ile Mihra yüzünden kendimi son derece zengin hissediyorum. Alınmaz, satılmaz, pahası biçilmez bir servet bu kardeşliktir. Mezkur kadınların yirmi ile otuz arası yaşlarındaki torunları da bu hakiki kardeşlik geleneğinin sağlam devamıdır. Kervan yolda düzeldi de, geçen zaman içerisinde kimlikleri hakkında daha çok bilgi edinen, dinini farklı bir şekilde yaşayanlarla alay etmeyen, kimseye karşı ön yargılı olmayan, şuurulu ve öz güvenleri olan bu üçüncü ku-

şak ümit vericidir. Peki, böyle bir çevrede küçük olsa bile, böyle bir ortamda Aliya'ların ortaya çıkması hiç garip olur mu?

Evet, bunu da ilave edeyim: Hepsi aynı desem yalan yanlış olur. Genç Müslümanların hepsi gördükleri haksızlıklardan sonra entelektüel olarak, manevi olarak, ilerlemeye devam etti diyemeyeceğim. Bir kısmı da cezalandırıldıkları dönemde durdukları noktadan devam edemedikleri, yeni bilgi edinmeye pek çok gayret göstermedikleri de bir gerçektir. Aynı sloganlar üzerine dönüp hayat mücadelesiyle devam etmek zorunda kalmışlardı. İnsan-ı kamil kavramı ise farklı bir diskura ait. Yugoslavya'nın demokratikleşme sürecinde, Bosna-Hersek'te özellikle, İslami değerlerine sahip çıkan Boşnak kesimi arasında söz konusu Genç Müslümanların da rolü oldukça büyüktü. Bir kısmı da bizzat SDA'nın kuruluşundan beri partide yer almışlardı. Makam, mevki paylaşımına gelince iktidar parti mensupları olarak ta belirli makamları elde edenler oldu, kendileri veya varisleri arasından. Peki, iktidar veya makama özgü hastalıklardan muaflar mıydı? İktidarın da, makamın da zor bir imtihan olduğunu tarihten de, yaşadıklarımızdan da biliyoruz. İşler, toplantılar, etrafta dalkavuklar çok olunca, zikre vakit kalmıyor."*Kim Rahman'ın zikrini görmezlikten gelirse, biz bir şeytana onun 'üzerini kabukla bağlattırırız'; artık bu, onun bir yakın dostudur. Gerçekten bunlar (bu şeytanlar), onları yoldan alıkoymalar; onlar ise, kendilerinin gerçekten hidayette olduklarını sanırlar.*" (Zuhur Suresi, 36-37). Ve gerçekten halk ve medyanın "rüşvet" olarak nitelediği; hukukun "makamı kötüye kullanma" kavramını makamıyla hakkettiği hediye olarak kabul eden, kendisini hidayette gören en azından bir kişiyi görmedik mi? Uhud Savaşı'nda, Peygamberimiz yanında, yani ashapları arasında, Asr-ı Saadet dediğimiz dönemde, Fahr-i alemin sözünden dönüp de ganimet peşinde koşan Müslümanlar yok muydu? İnançlarına, sadakatlarına şüphe edecek kadar cesaretim yok; kimim ki hüküm getireyim? En mükemmel yaratılmışın da zaafı gözle görmek, onları düzeltmek için ilk ve en önemli adım. Şükür ki her bir miras davasında olduğu gibi bu mirasta da, Genç Müslümanların varisleri arasında olan miras davasında birileri maddi, birileri duygusal ve manevi mirasına ağırlık vermişlerdir. Hâlâ idealist, hâlâ dinlerine, milletlerine, ülkelerine yararlı ve ak yüzlü olan, "Ben ihanet etmem." deyip sözünde duranlar sayesinde, onlar var oldukça toplumlar da ayakta duracaktır. İşte bu tebliğimin konusu olan Genç Müslüman Örgütü Kadın Kolu üyeleri çocuklarını bu şekilde yetiştirmişlerdir. Allah cümlemizi ihanetten uzak tutsun!

Kaynakça

Behmen, Ö. (2008). *Genç Müslümanlar 1939-2005* (çev. N. Akkuş ve A. Yazar). İstanbul: Kreatif Yayınları.

Türkiye Diyanet Vakfı. (2004). *Kur'an-ı Kerim açıklamalı meâli* (hzl. H. Karaman vd.). Ankara.

Medeniyet Tartışmalarına Antiütopyacı Bir Yaklaşım: Aliya İzzetbegoviç Örneği

Faruk Karaarslan

Medeniyet, Türkiye düşünce hayatında sosyal bilimciler tarafından en fazla tartışılan kavramlardan birisidir. Kavram bu güne kadar siyaset, sosyoloji, edebiyat ve uluslararası ilişkiler alanlarında farklı boyutlarıyla tartışıla gelmiştir. Bu farklı alanlarda yapılan yoğun tartışmalara rağmen medeniyetin bir kavram olarak neyi ifade ettiği tam olarak netleşmiş durumda değildir. Tartışmaların odak noktasını ve çoğu zaman menşei oluşturduğu da bu belirsizliktir. Kavramın biraz ayrıntılarına girenler için belirsizlik hâli anlamsız gelmemektedir. Çünkü kavram iki zıt düşünce dünyasına da çekilebilecek kavramlar örgüsündedir. Yani medeniyetin bağlamını ifade eden kavram haritası oldukça geniş bir alana yayılmıştır. Bir taraftan pür maneviyatla ilişkilendirilebilen kavram, diğer taraftan sadece teknolojiye indirgenebilmektedir. Ya da yerele ait olmakla evrensele hitap etmenin geriliminde şekillenmiştir. Bu durum kavrama dair bir dizi cevaplanması zor soruyu beraberinde getirmektedir. “Medeniyetin bir taraftan teknoloji, diğer taraftan ahlak ile yoğun olarak ilişkilendirilmesi nasıl gerçekleşmektedir? Medeniyetin uygarlıkla benzer ve ayırıcı yönleri nelerdir? Bu benzer yönleri herhangi bir medeniyetin ihyası düşünüldüğünde nasıl görmezden gelinecektir? Kültür ile medeniyet arasındaki ayrımın olgusal yönleri nasıl açığa çıkmaktadır?” vb. bu sorulara dair bazı örneklerdir. Dolayısıyla baştan ifade etmek gerekir ki kavramın sosyal bilim alanında tartışmalı bir konumu vardır ve bu tartışmalar bir yerden sonra kısır bir döngüyü ifa etmektedir. Bu sebeple metnin amacı ne medeniyet kavramının sosyal bilim literatüründeki yerini tespiti etmek ne de süregiden tartışmaların herhangi bir tarafını teşkil etmektir. Peşinen belirtmek gerekirse bu metin, medeniyet kavramının sosyal bilimlerdeki yerinin akademik çalışmalardan çok siyaseten belirlendiğini varsaymakta ve bu varsayım üzerinden medeniyet kavramının Türkiye’nin bugünkü koşullarını göz önüne aldığımızda Aliya İzzetbegoviç’in görüşleri çerçevesinde yeniden düşünülmesi gerektiğini önermektedir.

Sosyal bilimlerde medeniyetin kaderini paylaşan birçok kavramın varlığından söz etmek mümkündür. Fakat medeniyetin diğer kavramlardan daha ayrıcalıklı bir yönü vardır ki metnimizin bundan sonraki tartışmaları bu ayrıcalıklı yönü temele alınarak gerçekleştirecektir. Türkiye özelinde bakıldığında kavram fazlaca siyasal söylemlere konu olmakta ve esasında sosyal bilimlerde gündeme gelmesi bu siyasal söylemden kaynaklanmaktadır. Türkiye’de sosyal bilimin fazlaca siyasal alan ile iç içe geçtiğini düşündüğümüzde normal olarak karşılanılabilecek bu durum, medeniyet kavramı özelinden bakıldığında kavrama ideolojik öz atfetmekle sonuçlanmaktadır. Bu noktada bir parantez açarak meseleyi başka bir boyuttan izah etmek gerekmektedir. Başlığında *Medeniyet Tartışmalarına Antiütopyacı Bir Yaklaşım* ifadesini barındıran bir metin, medeniyet konusunda ütopyacı bir yaklaşımın var olduğunu ve ütopyacı yaklaşıma eleştirel bir perspektiften yaklaşılması gerektiğini savlamaktadır. Bu ütopyacı yaklaşım esasında siyasal söylemler üzerinden üretilmektedir. *Medeniyetimizin ihyası, tarihin yüklediği medeniyet misyonunu taşımak* vb. söylemler siyasal söylemlere örnek teşkil etmektedir. Daha yalın bir dil ile ifade edecek olursak; *medeniyetin ihyası* söylemleri Türkiye uluslararası ilişkiler politikasının merkezi bir yerini teşkil eden söylemden türemektedir. Bu söylemlerin akademik alanda da savunulabilmesi ve bu akademik faaliyetlerin dış politikada bir strateji olarak belirlenmesi mümkündür elbette. Fakat bu gün gelinen noktada –neredeyse hiç medeniyet söylemlerinin eleştirisinin yapılmadığı¹ ve sıklıkla medeniyetin nasıl ihya edileceği muhtevası ile şekillenen akademik toplantılarda- medeniyet söylemi güncel siyasete konu olmuştur ve bu bağlamda düşünülmesi zaruridir.² Türkiye’de akademi dünyası siyasi konjonktürün esintileri ile medeniyet tartışmalarını yürütmektedir ve kavrama eleştirel bir yaklaşımın sesi neredeyse hiç duyulmamaktadır. Dahası kavrama dinsel bir öz atfedilmektedir. Bu durum medeniyetin ihyasını inançsal bir zorunluluk olarak görmeyle sonuçlanmaktadır. Siyasal söylemin bu durumu desteklemesi ile birlikte medeniyetin ihyasına mesafeli yaklaşanlar tarihin

1 Batı düşüncesinde bu durumun böyle olmadığını ifade etmek gerekir. Alanlarında otorite hâline gelmiş Arnold Toynbee (1980) *Medeniyet Yargılanıyor*, Pitrim Sorokin (1972) *Bir Bunalım Çağında Toplum Felsefesi* eserlerinde, Frankfurt Okulu düşünürleri eserlerinde köklü medeniyet eleştirileri yapmıştır. Bu örnekleri çoğaltmak mümkündür. Bizim açımızdan itiraf etmek gerekir ki medeniyet eleştirileri Mehmet Akif’in *Medeniyet dediğin tek dışı kalmış canavar* mısrasının ötesine geçememiş gibi görünmektedir.

2 Kavramın yoğun bir şekilde hangi dönemlerde gündeme geldiğini takip ettiğimizde karşımıza şu tablo çıkmaktadır. Medeniyet kavramı öncelikle Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluş aşamasında politik olarak yönünün Batı’ya çevrilmesi ile birlikte medeniyet ve kültür, gerilimin nasıl aşılacağı bağlamında tartışılmaktadır. Özellikle Ziya Gökalp’in görüşleri çerçevesinde -Bilindiği üzere kendisi Cumhuriyet’in fikir babası olarak nitelendirilmektedir.- tartışılan kavram esasında nasıl Batılılaşacağımız sorusu üzerinden şekillenmiştir. Kavramın bir başka yoğun bir şekilde gündeme gelmesi özellikle son on yılda medeniyetin ihyası söylemleri ile birlikte olmuştur. Bir dış politika stratejisi olarak beliren bu bağlam, tartışmaları başka bir boyuta çekmiştir. Bu noktada belirtmek gerekir ki her kavramın politik bir yönünün olduğu bir gerçektir. Hatta bu zaruridir. Fakat tartışmaların ekseninin siyaseten belirlendiği bir tartışmada gerçekçi yaklaşımlardan çok ideolojik yaklaşımların sergilenmesi bir anlamda güncel siyasette gezinilmesi anlamına gelmektedir. Bizim buradaki asıl eleştirimizi bu nokta oluşturmaktadır. Buradaki yaklaşımımızı daha net anlayabilmek için Yasın Aktay’ın *Türk Sosyolojisine Eleştirel Bir Katkı* eserinin *Türk Düşüncesinde Kayıp Halka: Siyasal* başlıklı bölümüne bakmak mümkündür.

-Hegelci anlamda tarihin- yüklediği misyonu ret ederek daha modernist ve rasyonel bir tarafa yerleşmektedir. Hatta algı düzeyinde atfedilen dinsel öz sebebiyle dinî görevlerinden birisini yerine getirmemektedir. Bu ihya için uğraşanlar ise esasında kutsal bir misyonu yerine getirmektedir. Bu misyonun gerçekleştiğini düşündüğümüzde nasıl bir tablo ortaya çıkacaktır? İslam medeniyeti ihya edildiğinde ya da İslami bir paradigma tüm dünyada hâkim olduğunda tüm sorunlar çözülebilecek midir? Daha da önemlisi bu ihya çabası dünyada cennet arayışını anımsatan bir psikolojiye sürüklemekte midir? Din bizlerden böyle bir misyon beklemekte midir?³ Eğer din insana böyle bir misyon yüklemiyorsa medeniyet ihyası misyonunun temel motivasyonu nedir? Algı düzeyinde tarafgirlikle sonuçlanan bu durum aynı zamanda medeniyet kavramını olgular üzerinden gerçekçi bir gözle irdelemeyi de perdelemektedir. Bu noktada Aliya İzzetbegoviç'in medeniyet kavramını ele alışı bizim için zihin açıcıdır. Onun değerlendirmeleri medeniyete iyi ya da kötü bir öz atfetmenin ideolojik bir manipülasyon olduğunu göstermektedir.

Aliya İzzetbegoviç'in Medeniyet Anlayışı

Tarih sahnesine bir lider, düşünce adamı ve siyasetçi olarak çıkan Aliya İzzetbegoviç'in medeniyete dair görüşlerini öncelikle *Doğu ve Batı Arasında İslam* adlı eserinin özellikle *Kültür ve Uygarlık*⁴ (2003a) başlıklı bölümünden okumaktayız. Bu eserin yanı sıra İzzetbegoviç İslam Deklarasyonu (2007) ve Özgürlüğe Kaçışım (2006) adlı eserlerinde de yer yer medeniyet bahsine değinmiştir.

İzzetbegoviç'in medeniyete dair tahlillerine geçmeden önce ifade etmek gerekir ki onun medeniyet yaklaşımını anlayabilmek için ahlak, insan, sanat, kültür, tarih, dram, ütopya vb. kavramları nasıl ele aldığına vâkıf olmak gerekmektedir. Çünkü o medeniyete dair analizlerini bütünlükçü bakış açısının bir parçası olarak ele alır. Düşünce dünyasında medeniyet kavramının oturduğu bir bağlam vardır. Bu sebeple öncelikle temel derdinin ne olduğuna ve bu derde nasıl bir cevap arayışında olduğuna bakmak gereklidir. İzzetbegoviç özellikle *Doğu ve Batı Arasında İslam* adlı eserinde hayat düalizminin anlamını sorgular ve bir varlık olarak insanın ve gerçekliğin doğasının ne olduğuna dair felsefi bir soruşturmaya gider. Ona göre tüm dünya görüşlerini üç kümede toplamak mümkündür: i) dinî⁵ (maneviyatçı) görüş, ii) materyalist görüş ve iii) İslami görüş. "En eski zamanlardan bu güne kadar ortaya atılmış bütün ideoloji, felsefe düşünce sistemleri bu üç temel dünya görüşünden birine da-

3 Bu noktada Cevdet Said'in Bireysel ve Toplumsal Değişimin Yasalarını zikretmek gereklidir (bkz. Said, 2011).

4 Eserin Salih Şaban'a ait olan çevirisinde bazı yerlerde medeniyet bazı yerlerde ise uygarlık kullanımlarına rastlanmaktadır. Bilinçli bir tercihten kaynaklanmayan bu kullanım İngilizcedeki civilization kelimesine denk düşmektedir. Buradan hareketle ifade edebiliriz ki Aliya İzzetbegoviç medeniyet ve uygarlık ayrımından bahsetmemektedir.

5 İzzetbegoviç din kelimesini *religion* anlamında kullanmaktadır. Bu bağlamda İslam ile dini aynı olarak görmez. Dinden kastı daha çok maneviyatçı ve mistik görüşlerdir.

yanmaktadır. Bunların birincisine göre yegâne veya esas varlık ruhtur. İkincisine göre maddedir. Üçüncüsüne gelince o ruh ve maddenin bir arada var oluşundan yola çıkmaktadır.” (İzzetbegoviç, 2003a, s. 11). İzzetbegoviç’in temel çabası bu üç dünya görüşünün uzantılarını anlamak ve ele aldığı kavramların bu üç dünya görüşünden hangisine uygun olduğu üzerinden hayatın düalizmini kavramaya çalışmaktır. Bu bağlam İzzetbegoviç materyalist ve dinî (maneviyatçı) dünya görüşünü, gerçekliği anlamada sarkacın iki farklı ucuna yerleştirir. Bu iki uç; siyasi, fikrî ve ideolojik olarak iki kutuplu bir dünyanın şekillenmesine sebebiyet vermiştir. İkisi de gerçekliği bir ucundan görmektedir ve bu sebeple gerçekliği kuşatmaktan uzaktır. Bu iki kutupluluğu aşmada İslam *orta yolu* temsil eder.⁶ Her iki düşüncenin gerçekliği ele alışı biçimini kuşatır ve zıddiyetlerin iç içe geçmiş olduğu varlık âlemini isabetli bir şekilde kavrar. Bu sebeple modern dünyada insanı, toplumları, devletleri iki uca çeken yapıları aşmak için İslam’ı bir çıkış olarak görmek gereklidir. İşte İzzetbegoviç medeniyet bahsini böyle bir bağlamda ele alır ve medeniyetin bu iki uçtan materyalist dünya görüşünün içinde anlaşılabilir bir kavram olduğunu ifade eder.

“İnsanın ilk yönü bilimin,⁷ ikinci yönü ise sanat ve etiğin mevzuudur. Dolayısıyla insan hakkında iki hikaye ve iki hakikat vardır. Batı dünyasında bunları Darwin ve Michelangelo temsil eder. Ne Darwin Michelangelo’nun insanından bahseder ne de diğeri berikinin bahsettiği insandan. Onların bahsettiği hakikatler birliğinden farklıdır, fakat birbirini dışlayıcı değildir. Fakat zaman içinde birbirinin zıddı olarak sırayla *medeniyet* ve *kültür* olarak tasavvur edilmişlerdir. Bilim ve teknoloji medeniyete, din ve sanat ise kültüre aittir. İlki beşeri ihtiyaçların (Nasıl yaşarım?), diğeri ise insani arzuların (Niçin yaşıyorum?) ifadesidir.” (İzzetbegoviç, 2006, s. 167-168).

İzzetbegoviç, kültür ve medeniyeti hayat düalizminin iki ucuna yerleştirir. Kültürü; din, sanat, ahlak ve felsefenin uzantısı olarak görürken, medeniyeti; tekniğin, bilimin, tekamülün ve beşeriyetin uzantısı olarak görür. O medeniyeti insanın tabiatla olan ilişki biçiminde anlamlandırırken, kültürü insanın kutsal ile kurduğu ilişki biçimleri ile açıklar. “Tüm kültür dinin insan üzerindeki veya insanın kendi üzerindeki tesirinden ibarettir; bütün uygarlık zekanın tabiat ve dış dünya üzerindeki tesiri demektir. Kültür insan olmak hüneri, uygarlık ise işlemek, üretmek, yönetmek, şeyleri daha mükemmel yapma maharetidir. Kültür durmadan kendi kendini yaratmak, uygarlık ise dünyayı durmadan değiştirmektir.” (İzzetbegoviç, 2003a, s. 75-76).

6 Bu noktada dikkat edilmesi gereken bir husus vardır. Aliya İslam’ı iki kutuplu dünyanın sentezi olarak görmez. Ona göre İslam bir orta yol olarak bu iki kutbunda gerçekliği yakaladığı noktaları kuşatan bütünlükçü bir yaklaşımı vardır. İslam hem materyalist hem de maneviyatçı düşünceyi aşan bir hayat görüşü sunmaktadır.

7 Bu kelime eserin çevirisinde ilim olarak yer almaktadır. Fakat eserin İngilizcesinde kelime *sicence* olarak geçmektedir (İzzetbegoviç, 1984). Bu kelimeyi bilim olarak çevirmek daha doğru görünmektedir. İzzetbegoviç’in düşünce sistematigi açısından da ilim yerine bilim kelimesini kullanmak daha uygun düşmektedir. Bu sebeple eserin çevirisinde ilim kelimesinin kullanılmasına rağmen biz metnimizde bilim kelimesini tercih ettik.

Medeniyeti kültür karşıtlığı üzerinden anlamaya çalışan İzzetbegoviç, medeniyete manevi bir anlam yüklemeyi. Aksine insanoğlunun tabiatla kurduğu ilişki sonrasında ortaya çıkan teknolojik gelişmenin devamı olarak görür. Bu açıdan medeniyet miras alınmakta ve her daim geliştirilmektedir. İnsanın fitratı gereği yaratma zorunluluğunun bir ifadesidir. Medeniyetle karşılaşılması kaçınılmazdır.

İzzetbegoviç'e göre kültürün hamili insandır. Gayesi ise insanın terbiyesidir. Kültür insanın sosyalleşme sürecine odaklanır. Kültürün nesilden nesile aktarımı da insan sayesinde olur. İnsan bizzat bedeninde ve ürettiklerinde kültürü taşır. Bu sebeple felsefe, sanat, ahlak, inanç kültüre aittir. Medeniyetin hamili ise toplumdur. Medeniyet bilim sayesinde tabiata hâkim olmayı gaye edinir. Bu sebeple devlet, şehir, teknik, bilim medeniyetin özellikleridir. Medeniyet devralınmış bilimsel gelişmelerle şekillenir (İzzetbegoviç, 2003a, s. 76). Yani medeniyetin aktarımında ortak bir aklın varlığı söz konusudur. Kültür ile medeniyet arasındaki ilişki dünyevilikle uhrevilik arasındaki ilişki gibidir. Birisi insanın ruhuna hitap ederek insanı *gerçek üstüne* taşımaya diğeri ise bu dünyada insana gelişmişliği tattırma hedefler.

İzzetbegoviç medeniyet konusundaki görüşlerini izah ettikten sonra ortaya koyduğu argümanları belirli olgular üzerinden geliştirmeyi hedefler. O kültür ve medeniyet arasındaki düalist ilişkiyi, eğitim ve meditasyon olguları üzerinden açıklar. Ona göre medeniyet insanı eğitir. Kültür ise aydınlatır. Birisi öğrenmeyi diğeri ise meditasyonu ve terbiyeyi temele alır. Kültür insanı terbiye eder. İnsanın iç dünyasında yolculuk etmesi anlamına gelen meditasyon sayesinde insan kutsala ilişkin bir gerçeğe ulaşır. Tefekkür etmeyi sağlar. Öğrenmenin gayesi ise tabiata dönüktür. Tabiata ve başka toplumlara hâkim olmayı içerir. Toplumun veya insanın bir problemine çare arar (İzzetbegoviç, 2003a, s. 78). Ona göre "Dikkatle bakılırsa meditasyon (tefekkür) zekanın bir fonksiyonu değildir. Yeni bir uçak tipini dizayn eden veya bir köprü veya bir başka yapının projesini kafasından geçiren bir bilim adamı bunu yaparken meditasyon yapmaz. O düşünür, araştırır, gözden geçirir, karşılaştırır; bunlar ise ne tek tek ne de hepsi beraber meditasyon değildir. Meditasyon yapan inzivaya çekilmiş kişi, şair, filozof, sanatkardır. Son zikredilenler büyük bir hakikati kavramak, büyük bir sırrı çözmekle uğraşırlar." (İzzetbegoviç, 2003a, s. 79). İzzetbegoviç'in bu ayrımı bilim adamı ve bilge arasındaki ayrıma denk düşer. Bilim adamı bilimin imkânları ile varoluşun şartlarını değiştirmeyi gaye edinir. Örneğin klima icat ederek iklim koşullarını kontrol altına almayı amaçlar. Bilge ise iç yolculuğu temele almış kâmil insandır. Bilimsel bilgiye ihtiyaç duymaksızın hakikati arar. İç yolculuğunda hayatın anlamını keşfeder. Hayatın anlamı ise insanın varoluş şartını değiştirmekten çok varoluşunun hakikatine ulaşmasını sağlar. İzzetbegoviç'in perspektifinden bakıldığında atomun bulunması bilimin ve medeniyetin ürünüdür. Fakat Yunus Emre'nin "kendini bil" ya da Mevlana'nın şeb-i arus anlayışı tefekkürün, iç yolculuğun ve kültürün ürünüdür. Yani tefekkürle eğitim arasındaki ziddiyet ruh ile zihin, insan ile dünya ve nihayetinde kültür ile medeniyet arasındaki ayrım gibidir.

İzzetbegoviç eğitim ve tefekkür arasındaki ayrımları ortaya koyduktan sonra, teknolojik eğitim ve klasik eğitim arasındaki ayrımı şerh düşer. Ona göre modern dünya teknolojik eğitimi merkeze almaktadır. Modern eğitim bilimi ve entelektüelliği önceleyerek, maneviyatı öteler. İnsanın ahlaki yönünü ihmal eder ve onu sadece bir beşer olarak görür. Bu sebeple modern eğitimde *insan doğru dürüst olmalıdır* diye bir öğüt zikredilmez. Bunun yerine öğrencilere okuma yazma, hesaplama, sonrasında fizik, kimya, biyoloji, matematik, sosyoloji, siyaset vb. öğretilir. Tarih, sanat, edebiyat ise bilimin konusu edilir. Klasik eğitimin gayesi ise insandır. İnsanla başlar ve insanla biter. Klasik eğitimde insanın sadece zihinsel ve bedensel gelişimi önemszenmez, bunların yanı sıra ahlaki gelişimi ve terbiyesi de gözetilir. Bu açıdan İzzetbegoviç, okulları medeniyetin bir parçası olarak görür (İzzetbegoviç, 2003a, s. 81-83).

Gerçekten de bu gün eğitim sistemine bakıldığında bilimi temele alan ve üzerindeki yaşadığımız dünyaya daha fazla hâkim olmayı arzulayan bir mantalitenin hüküm sürdüğünü söylemek mümkündür. İlkokul çağından başlayarak deney ve gözlemi yöntem olarak merkeze alan modern eğitim sisteminin temel amacı teknik ilerlemeyi sağlamaktır. Hatta teknik ilerlemede (insanın tabiat ve başka toplumlara üstünlük arayışında) toplumlar arası yoğun bir mücadele göze çarpmaktadır. Savaşların teknolojiye indirgendiği bir dönemde eğitim sisteminin bu durumun aksi bir mantalite üzerine kurulduğu inkâr edilemez. İşte bu durum medeniyetin ürünü olarak karşımızda durmaktadır. Kaldı ki savaşız kurulmamış bir medeniyetin olmadığını göz önüne alırsak medeniyetin teknik ile olan ilişkisi daha da netleşmektedir. Maalesef bu ilerleme gün geçtikçe insanlık için olumsuzluklar getirmektedir. Hatta diyebiliriz ki son yüzyılda ölen insan sayısı kadar tarihin hiçbir döneminde insan ölmemiş, yurdundan edilmemiştir. Bu durum hiç şüphesiz teknik ilerlemenin ve zihniyetler arasında el değiştiren medeniyetin ürünüdür.

İzzetbegoviç kültür ile medeniyeti düşünce dünyasının iki ucuna yerleştirirken, yaşadığı dönemin yaygın tartışmalarından olan *kitle kültürü* tartışmalarını düşünce sistemi içinde değerlendirir. Ona göre kavramsallaştırmada *kültür* kelimesinin geçmesine rağmen kitle kültürü uygarlığın bir ürünüdür. Bu noktada İzzetbegoviç insan ve kitle ayrımına değinerek insanın kültüre, kitlenin ise medeniyete uygun düşen kavramlar olduğunu ifade etmektedir (İzzetbegoviç, 2003a, s. 84–86). Çünkü kültür insanı ön plana çıkartarak ferdileşmeyi önemserken, kitle tek tipçiliği merkeze almaktadır. İzzetbegoviç Horkheimer'in görüşlerinden faydalanarak kitle kültürünün teknolojiyle (radyo, televizyon, sinema), kapitalist ekonomik sistem ile ve tek tipleştirici mantaliteyle ilişkisini açıklar ve kitle kültürünü medeniyetin geldiği seviyenin (kültürü dahi meta olarak görüşünün) somutlaşması olarak görür.

İzzetbegoviç tıpkı eğitim ve tefekkür ayrımında, medeniyet ve kültür ayrımını açıklamaya çalıştığı gibi, şehir ve köy ayrımında da bu çatışmayı somutlaştırır. Ona göre şehir medeniyetin, köy ise kültürün ürünüdür. Şehirdeki teknolojik gelişmenin, tabiata hâkim olma duy-

gusunun, kitlelerin ortaya çıkışının⁸ daha yoğun gözlemlenmesi sebebiyle şehirler medeniyete aittir. Köyler ise kültürün unsurlarını taşımaktadır. Örneğin tabiatla ilişki köylerde çok daha yoğundur. Bu aynı zamanda kutsalla ve maneviyatla ilişkinin yoğun olması anlamına gelmektedir. Teknik gelişmeden çok tabiatın imkânlarından faydalanma söz konusudur. Kitle köylerde yoktur. Yani kültürün yaşama olanağı çok daha yoğundur. İzzetbegoviç bu ayrımı ifade ettikten sonra dindarlığın şehrin büyümesiyle azaldığını ifade eder. O bu düşüncesini aşağıdaki satırlarla ifade eder:

“Dindarlık şehrin büyümesiyle azalır; daha doğrusu bu azalma insana yadırgatıcı bir tarzda tesir eden şehircilik unsurlarının birikmesiyle beraber meydana gelir. Çünkü şehir ne kadar büyürse, üzerindeki gök de o kadar ufalır. Tabiat, çiçek ve aydınlık o kadar az; beton, duman, teknik ise o kadar çok olur. Bizde o kadar az şahsiyet, o kadar da çok kitle oluruz. Şehir ne kadar büyürse, cinayetlerde o nispette artar. Dindarlık şehrin büyüklüğüne ters, cinayetler ise doğru bir nispette bulunur. Bu iki fenomenin sebebi aynıdır.” (İzzetbegoviç, 2003a, s. 88).

İzzetbegoviç köy ve şehir ayrımından sonra ilerleme fikrinin medeniyet ile yoğun ilişkisini sorgulamaktadır. Sadece maddi ilerlemeyi temele alan medeniyet bu hâliyle insana karşı bir sürece denk düşmektedir. Çünkü bir dönem kutsanan *ilerleme* fikri bu gün insanoğluna tarihte hiç olmadığı kadar kitlesel ölümleri, zorunlu göçleri, tecavüzleri, alkolizm hastalığını, emniyetsizlik duygusunu, güven krizini vs. getirmiştir. İçkin olarak olumlu bir anlam taşıyan ilerleme anlayışının temel dinamosu teknolojidir. Teknoloji ise savaş dönemlerinde çok daha hızlı gelişmektedir. Örneğin atomun parçalanması atom bombasının bulunmasına hizmet etmiştir. Ya da gelişmiş uzay teknolojisi Amerika ve Rusya'nın savaş dönemi strateji yarışının ürünüdür. Daha da yaygın bir örnek olması açısından; bugün herkesin evinde bulunan bilgisayarlar ve internet ağı Amerikan istihbarat örgütünün iletişim ağı arayışı olarak karşımızda durmaktadır. Tüm teknolojik gelişmeler medeniyetin bugünkü geldiği noktayı gözler önüne sermektedir. Bu noktada durum tabiata ait olan insanın teknoloji sayesinde yine tabiata, dolayısıyla insana hâkim olma arzusunu sorgulamak gerekmektedir. İzzetbegoviç bu sorgulamayı yapmaktadır. Bu sorgulama aynı zamanda birçok düşünür tarafından olumlu görülen ilerleme fikrinin, şehir hayatının, teknolojik gelişmenin, gelişmiş eğitim sisteminin özetle medeniyetin sorgulamasıdır. İslam'ın bir üçüncü yol olarak anlamı bu alanlardaki sıkışmışlıkları aşma noktasında ortaya çıkmaktadır.

İzzetbegoviç'in medeniyete dair görüşlerini sonlandırmadan önce bir hususun altını özellikle çizmek gerekmektedir. O, medeniyeti bir olgu olarak görür. Medeniyete iyi ya da kötü bir anlam atfetmez. Medeniyet insanoğlunun yaratma zorunluluğunun bir ürünüdür. “Haddizatında o (medeniyet) ne iyi ne de kötüdür. İnsan teneffüs etmeğe ve gıda almaya

8 İzzetbegoviç şehirlerde kitlelerin ortaya çıkışını örneklemek için işçi sınıfından faydalanır ve işçi sınıfının medeniyetin ürünü olduğunu düşünür.

nasıl mecbur ise uygarlığı yaratmaya da mecburdur. O zaruretimizin, hürriyetsizliğimizin bir ifadesidir.” (İzzetbegoviç, 2003a, s. 75). Yani ona göre medeniyet yüzleşmemiz gereken bir olgudur. Bugünkü gelinen noktada medeniyet insanoğlu için çok da olumlu sonuçlar doğurmamış olsa da bundan sonraki süreci medeniyete nasıl yaklaştığımız belirleyecektir. Bu sebeple İzzetbegoviç’in önerisi medeniyete İslam ahlakı ile yaklaşımdır. Bu ise tabiatı, başka toplumları sömürmemeyi gerektirir. Yani zaruretimizi İslam ahlakı ile yaşanılır kılmak gereklidir. Tarihi insanoğlunun sınavı olarak gören İzzetbegoviç medeniyet sınavımızı verebilmemiz için, ahlakı ve ahlakın kökten bağımlı olduğu hürriyet⁹ fikrini savunmamızı önerir. Bunun en mükemmel hâlini ise İslam’da bulabileceğimizi ifade eder.

Sonuç

İzzetbegoviç’in medeniyete dair görüşleri sadece teorik çalışmalarının ve okumalarının ürünü değildir. O birçok olguyu gözlemleyerek düşünce sistemini oluşturur. Batı’nın ortasında birçok yönetim sistemini tecrübe etmesi, bir halkın kurtuluş mücadelesi için çok gençken pratik ve fikrî mücadeleler vermesi, Bosna Savaşı’nda lider ve cumhurbaşkanı olarak tarihin yüklediği zorunlu misyonu yerine getirmesi, bir avukat olarak yaklaşık dokuz yılını hapisanede geçirmesi ve nihayetinde bir düşünce adamı olma arzusu ona olgular-
dan, gerçekliklerden yola çıkarak fikre ulaşmasını sağlamıştır.¹⁰ Onun düşünce sisteminde ele aldığı diğer kavramlarda olduğu gibi medeniyet kavramı da gerçekçi gözlemlerden yola çıkarak şekillenmiştir. Bu onun Batı’nın birçok yönünü müşahade etmesinden kaynaklanmaktadır. Bunun yanı sıra onun düşünce sisteminde medeniyet bahsi bağımsız bir konu değildir. O maddeci ve maneviyatçı düşünce sarkacının gerilimlerini aşmak için önerdiği üçüncü yol fikri bağlamında medeniyet konusunu ele alır. Bu sebeple onun düşüncesinin genel çerçevesini bilmek son derece önemlidir. Bu bağlamlarda ifade edebiliriz ki İzzetbegoviç’in medeniyet anlayışı antiütopyacı bir anlayıştır.

Metnin esas sorusuna dönecek olursak; İzzetbegoviç’in medeniyete dair görüşleri son yıllarda ülkemizde sıklıkla dillendirilen medeniyet söylemlerinin neresine denk düşmektedir? Bu sorunun açık cevabı; İzzetbegoviç’in dram ile ütopya arasında dramı ihmal etmeyen bir yaklaşımı temele aldığıdır. Yani onun gerçekçi gözlemleri medeniyetin yüceltilmesine, ihyası ve inşası söylemlerine eleştirel bir tutum olarak okunabilir. Onun düşüncelerinden yola çıkarak ifade edebiliriz ki medeniyete olduğundan fazla anlam yüklemek, bugünkü dünyayı olduğundan farklı anlamak anlamına gelebilir. Ayaklarımızı yerden kesebilir. Dünyanın bugünkü hâline gelmesinde medeniyetlerin rolünü yok saymakla örtüşebilir. Bu ise

9 İzzetbegoviç’in ahlak ve özgürlük anlayışı için bkz. Akın (2006) ve Karaarslan (2012).

10 İzzetbegoviç’in düşünce dünyasına ve hayat hikâyesine vâkıf olmak için kendi kaleminden çıkan *Tarihe Tanıklık* (2003b) adlı eserine bakmak zaruri görünmektedir. Ayrıca Bir düşünce adamı olarak İzzetbegoviç’in ortaya çıkmasına etki eden faktörlerin ayrıntılarına vakıf olmak için bkz. Karaarslan (2013).

nostaljiye gömülmüş ve nostaljinin ürettiği hamasetten gününü okuyamayan bir insan tipolojisini doğurur. Bir müddet sonra ihya edilmesi arzulanan medeniyetin övgüsünden kendi durduğumuz yerin neresi olduğunu unutmamız mümkündür. Daha da kötüsü, yüceltme söylemlerini üretmek ve benimsemek bir Müslümana İslam'ın ondan beklemediği misyonları yüklemek anlamına gelebilir. Çünkü İslam açık bir şekilde insanın önce kendisini ve sonra yakın çevresini, eğer gücü yetiyorsa daha geniş taallukatını İslam'a çağırmasını öğütlemektedir. Aksi takdirde koca bir ümmeti ve dünyayı kurtarmayı arzulayan, hedefleyen, hayal eden fakat kendisini ve yakın çevresini sırf bu amaçlarından dolayı göremeyen Müslüman tipleri ortaya çıkmaktadır. Yani amel pratik gerilimi artmaktadır. Bu noktada açıkça ifade etmek gerekir ki İslam'ın gerçekçi bir dindir ve bizleri içinde yaşadığımız zaruretini görmeye davet etmektedir. Bu yaklaşım İzzetbegoviç'in pasif bir tutum alması anlamına gelmemektedir. Aksine onun kendi gücünün farkında olması ve bu farkındalık eşliğinde mücadele etmiş olduğu anlamına gelmektedir. Yani gerçeğin bize dayattığı *teslimiyetin* ve varlığımızı anlamlı kılan, bize yolunda gitmeyenleri değiştirme gücü veren *duanın* farkına varmak anlamına gelmektedir.

Kaynakça

- Akın, H. M. (2006). Aliya ve savaş ahlakı: Aliya İzzetbegoviç'te özgürlük ya da Bosna Savaşı'nı yeniden düşünmek. *Tezkire*, 42, 227-232.
- Aktay, Y. (2010). *Türk sosyolojisine eleştirel bir katkı*. İstanbul: Küre Yayınları.
- İzzetbegoviç, A. (1984). *İslam between East and West*. New York: American Trust Publication.
- İzzetbegoviç, A. (2003a). *Doğu ve Batı arasında İslam* (çev. S. Şaban). İstanbul: Nehir Yayınları.
- İzzetbegoviç, A. (2003b). *Tarihe tanıklığım* (çev. A. Erkilet, Ahmet Demirhan, Hanife Öz). İstanbul: Küre Yayınları.
- İzzetbegoviç, A. (2006). Özgürlüğe kaçışım: Zindandan notlar (çev. H. T. Başoğlu). İstanbul: Klasik Yayınları.
- İzzetbegoviç, A. (2007). *İslam deklarasyonu ve İslami yeniden doğuşun sorunları* (çev. R. Ademi). İstanbul: Fide Yayınları.
- Karaaslan, F. (2012). Aliya İzzetbegoviç'in ahlak ve siyaset anlayışı. *TYB Akademi*, 4, 111-122.
- Karaaslan, F. (2013). Bir düşünce adamı olarak Aliya İzzetbegoviç. M. H. Mercan (Ed.), *Gelenek ile modernite arasında bilgi ve toplum* (s.127-144). İstanbul: Yedi Renk Yayınları.
- Said, C. (2011). *Bireysel ve toplumsal değişimin yasaları*. İstanbul: İnsan Yayınları.
- Sorokin, P. (1972). *Bir bunalım çağında toplum felsefesi* (çev. M. Tuncay). Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Toynbee, A. (1980). *Medeniyet yargılanıyor* (çev. U. Uyan). İstanbul: Yeryüzü Yayınları.

İslam Dünyasını Yeniden Kurmak: İslamcı Bir Dilin ve Hareketin Zemini Olarak Aliya'nın Düşüncesi

Alev Erkilet

2 1 Ocak 1889'da Rusya'nın kuzeyindeki Komi köyünde dünyaya gelen Pitirim Aleksandrovich Sorokin, tarih felsefesi ve sosyal bilimler alanında bütünselci bir yöntem bilimin kurucusu olmuştur. Sorokin'e göre, sosyokültürel olgular evreninde üç bütünlüşmüş zihniyet tipi ya da onun deyişiyle üst kültür sistemi teşhis edilebilir -Sorokin'in diğer sosyal bilimcilerin medeniyet olarak adlandırdığı olgular kümesini ifade etmek için "üst kültür sistemi" terimini kullanmakta olduğunu da belirtmekte yarar vardır-. Bunlar duyumcul/ düşünsel ve idealistik kültür tipleri olarak adlandırılır. Bu kültür tipleri belirli anlamlar etrafında bütünlüşmüşlerdir. Bu yönleriyle zihniyetlere tekabül ederler ve davranışsal ve maddi unsurlarıyla bir bütün olarak söz konusu anlamları cisimleştirirler. Sorokin'e (1962, s. 70) göre kültür tiplerini birbirinden dört temel ölçüte göre ayırtırmak mümkündür:

- Gerçekliğin doğasını nasıl tanımladıkları;
- Tatmin edilmesi gereken ihtiyaçlar ile ulaşılması gereken hedeflerin neler olduğu;
- İhtiyaçların nihai karşılanma sınırının ne olacağı;
- İhtiyaçları tatmin yöntemlerinin ne olacağı.

Duyumcul (sensate) kültürlerde gerçeklik maddi, duyu organlarıyla algılanabilir niteliktedir. Tatmin edilmesi gereken ihtiyaçlar bedeni ve dünyevidirler; bunların sonuna kadar tatmin edilmesi amaçlanır ve elbette bu maddi ihtiyaçları karşılamak için esas olan dış dünyanın dönüştürülmesidir. Düşünsel (ideational) kültürlerde ise gerçeklik maddi olanın ötesinde, ruhsal ve bölünemez niteliktedir ve zahiri olanın ardında yatar. Tatmin edilmesi gereken ihtiyaçlar da doğal olarak bedeni değil ruhsaldır. Bunların da sonuna kadar tatmin edilmesi gerekir ama tatmin yöntemleri dış dünyanın dönüştürülmesine değil tam tersine iç dünyanın dönüştürülmesine yani ihtiyaçların azaltılmasına ya da onlardan tümüyle arınmaya bağlı görülür (Erkilet,

2013, s. 326; Sorokin, 1962, s. 70 vd.). Bu sistemler kendi potansiyellerini tümüyle gerçekleştirdikten sonra zıddına yerini bırakmak üzere kapsamlı bir değişim içine girerler. Aralarında diyalektik bir ilişki vardır. İnsanlık tarihi boyunca sosyokültürel sistemler, bir sarkaç gibi, bir uçtan diğer uca doğru salınarak dönmüşlerdir ve bu bitimsiz bir süreçtir. Toplumların söz konusu kültür tiplerinden birinde yahut diğerinde karar bulması mümkün değildir.

Sorokin, sosyokültürel gerçeklikte, iki temel üst kültür yanında bunların farklı bileşimlerinden oluşan karma sistemler de bulunduğunu belirtir. Karma kültürler genelde eklektiklikle maluldürler. Ancak bunlardan bir tanesi olan idealistik kültür tipi, insanlık tarihinde pek nadir yakalanan mükemmel bir dengeye tekabül eder. Sorokin'e göre, idealistik kültür tipinde gerçeklik çok katlıdır. Duyusal, akli ve duyu üstü olmak üzere üç boyutu vardır. Bu kültür sisteminde hâkim bir maddi amaç bulunmakla birlikte, iç bütünlüğü sağlayan manevi unsurlardır. Kısacası maddeye de manaya da hakkı verilir. Maddi ihtiyaçların karşılanması gereklidir; ancak bunların sınırını manevi değerler belirler. İhtiyaçları tatmin için hem maddi dünyayı hem de iç dünyayı kontrol etmek gerekir. Bir başka deyişle bu medeniyetin kültür ortamı uçlardan uzak, orta yol üzere ve denge hâlinindedir. M.S. 12.-14. yüzyıllar arası böyle idealistik bir döneme tekabül eder. Bu, Rönesans dönemidir ve Orta Çağ'ın maddeyi inkâr eden, her türlü bedensel zevki lanetleyen bakış açısı (düşünsel) yerini 14. yüzyıldan itibaren yavaş yavaş oluşmakta olan modern, kapitalist sisteme bırakmaya başlamıştır. Böylece ideal denge hâli de yerini gerçekliği sadece duyu organlarının gösterdiğinden ibaret sayan modern duyumculluğa bırakır. Burada üzerinde durulması gereken husus, Sorokin'e göre idealistik kültürün insanlık açısından en "sağlıklı" bakış açılarına, insan doğasına en uygun "dengeye" işaret ettiğidir. Sorokin ideal dengenin ancak düşünsel kültürlerin yerini duyumcul kültürlerle bırakmak üzere dönüşmeye başladığı koşullarda yakalanabileceğini; duyumcul kültürlerin ise genellikle şiddetle, keskin biçimde, katastrofik yıkımlara sahne olarak dönüşebildiğini öne sürer.

Bu tezler, insan doğasının maddeye ve manaya yönelik eğiliminin bir dikotomi çerçevesinde ele alınmasının yetersiz olduğuna işaret ettiği kadar, ontoloji ve epistemoloji kadar etiği de dikkate alan üçüncü bir duruşun olanaklılığına da işaret eder. Burada söz konusu edilen sınırlar, insanlığın ötesine geçemeyeceği sınırlardır. İnsanlık düşünsellikte son noktaya vardığında ilahî olanın peşinde kendi maddi gerçekliğine son vermek durumuna gelir; duyumcullukta son noktaya vardığında da hırslarının peşinde koşarak dünyayı ateşe verir. Nitekim Sorokin, Lunden ile birlikte kaleme aldığı bir metinde, 20. yüzyılın duyumcul kültürünün bir üçüncü dünya savaşı çıkarma potansiyeli taşıdığına işaret etmekte ve "Gardiyanlara kim bekçilik edecek?" sorusuna cevap aramaktadır (Sorokin ve Lunden 1959, s. 100-108).

II.

Aliya İzzetbegoviç'in düşüncesinde İslamcı bir dilin ve hareketin zeminini ararken Sorokin'in üst kültür sistemleriyle ilgilenen tarih felsefesine atıfta bulunmaya neden ihtiyaç duy-

duğumuz sorulabilir. Öncelikle şunu belirtmek gerekir ki, Aliya kendi İslamcılığını bütünsel bir insan-doğa-kültür felsefesi çerçevesine yerleştirme ihtiyacı duymuştur. Bu arayışın onu ulaştırdığı ve *Doğu Batı Arasında İslam* kitabında somutlaşan görüşler ile yirminci yüzyılın üç çeyreği boyunca materyalizme gömülmüş olan Batı düşüncesine en radikal eleştirileri yöneltmiş düşünürlerden biri olan Sorokin'in görüşleri arasında hatırı sayılır paralellikler bulunmaktadır. Bu tebliğde söz konusu paralelliklere dikkat çekmek ve Aliya'nın bütünselci yöntem bilimden hareketle İslamcılık düşüncesine katkısının mahiyetine, kısaca da olsa değinmek istiyorum.

Aliya İzzetbegoviç'e göre, çağdaş dünyaya damgasını vuran ideolojik çatışmalar içinde İslam'ın yerinin neresi olduğu sorusuna cevap vermek zorunludur ve bu sorgulama dünyayı şekillendirmede İslam'ın rolünün ne olacağına dair tartışmalar açısından da belirleyici olacaktır. İzzetbegoviç'e göre, dünya görüşleri üç kümede toplanabilir:

"Dini (maneviyatçı); Materyalist ve İslami... En eski zamanlardan bugüne kadar ortaya atılmış bütün ideoloji, felsefe ve düşünce sistemleri bu üç temel dünya görüşünden birine dayanmaktadır. Bunlardan birincisine göre yegâne ve esas varlık ruhtur; ikincisine göre maddedir. Üçüncüsüne gelince o, ruh ve maddenin bir arada varoluşundan yola çıkmaktadır." (İzzetbegoviç, 2011, s. 11-12).

Yukarıdaki alıntıdan da anlaşılacağı üzere Aliya, Sorokin'e benzer şekilde biri salt madde ötesi gerçeğe temellenme gayreti içinde bulunan (buna dinî ya da maneviyatçı demektedir), ikincisi salt duyu organlarıyla kavranabilen maddi gerçeği esas alan (buna materyalist adını vermektedir) sonucusu da insan doğasının çift yönlülüğünü dikkate alarak hem maddeye hem de madde üstü olan gerçeğe dayanan "İslami" dünya görüşlerinden söz eder:

"Eskiler iki cevherden, ruh ve maddeden bahsederlerdi... Gerçekten de bütün büyük felsefe ekolleri monistik idiler... Haddizatında insan olmamız itibarıyla biz iki gerçek içinde bulunmaktayız... Tekli hayat insan için bir bakıma 'teknik' bakımdan gayri mümkündür. 'Kalu bela'dan, insanın 'dünyanın içine' veya 'sosyal hakikatin içine' itildiği andan beri bu böyledir." (İzzetbegoviç, 2011, s. 12-13).

Burada ima edilmek istenen düşünce, insanın dünyevi bir varlık hâline geldikten sonra maddeyi tümüyle terk/ret etmesinin imkân dışı kaldığıdır. Bu nedenle maneviyatçı yahut "dinî" olarak ifade edilen dünya görüşleri sonuna vardırıldığında (diyalektik manada potansiyellerinin tümüyle açıldığı noktada) insana yaşama imkânı bırakmazlar. Bu son nokta, insana bedenden ve dünyadan firar etmek dışında bir seçeneğin bırakılmadığı noktadır. Sorokin bu tür dünya görüşlerini Orta Çağ Avrupa'sının bedeni ve cinselliği kötü gören fikriyatıyla ve bağlılarının topluca intihar ettiği tarikatların fikriyatıyla örneklemiştir. Aliya da, insanın tekli bir hayat yaşamasının "teknik" bakımdan imkânsız olduğunu ileri sürerken benzeri bir nedene dayanır. İnsan dünyaya itilmekle bedene ve maddeye yazgılı kılınmıştır ve bu nedenle salt "maneviyata/ruha/duyu ötesine odaklanan düşünce sistemleri yerini -diyalektik öğe- ucuna- antitezine bırakmak üzere dönüşmeye mahkûmdur:

■ Doğu Batı Arasında İslam Birliği İdeali

“Bu iki düşünce çizgisi, ... eski Yunanistan’da Epikür (veya Aristoteles) ve Platon’un düşüncelerinde açık ve şekillendirilmiş bir sistemin bütün silüetlerini sergiliyorlardı. Aristoteles’in zevkle acının insan hayatının büyük muharrikleri olduğu yolundaki tanınmış görüşü, ... Platon’un hemen hemen aynı zamanda bunun tam tersine ortaya attığı dürüst olmayan kişinin behemehâl mutsuz olduğu ve cezalandırılmadığı takdirde mutsuzluğunun arttığı düşüncesinde –yani her hakiki ahlakın esasında yatan bir fikirde- cevabını bulmuştur.” (İzzetbegoviç, 2011, s. 14).

Bu iki düşünce çizgisi Aliya’ya göre muhalefet ve karşılıklı redde rağmen bugüne kadar devam etmiştir. O, Epikür’den başlayan hattı Bacon, Hobbes, Gassendi, Helvetius, Holbach, Spencer, Marx üzerinden Russell’a bağlarken; Platon’dan başlayan zinciri de Hristiyan düşüncesi, Gazali, Malebranche, Leibniz, Fichte, Cudworth, Schelling, Hegel, Kant, Bergson, Whitehead üzerinden izleyerek bugüne getirmektedir.

Sorokin’de bu tartışmanın izlerini, kültür tiplerini etik sistemlere göre ayırtırmak için kullandığı ölçütlerde bulabiliyoruz. Ona göre duyumcul kültürlerde etik sistemlerin temel amacı;“- bireysel mutluluktur, hazcı ve beşeridirler. Ahlak anlayışları mutluluk ahlakıdır. Hedonizmden faydacılığa kadar uzanan bir ölçek üzerinde sıralanabilecek çeşitli ekoller bu başlık altında ele alınabilir. Değerler görecelidir. Düşünsel kültürlerde etik sistemler Tanrısal ve nihai olan değeri gerçekleştirmeye çalışırlar ve bunun bireysel mutluluğu artırıp artırmamasının önemi olmaz. Mutlak ilkelerin çileci ahlakı söz konusudur.” (bkz. Erkilet, 2013, s. 331).

Aliya (2011, s. 16) bu karşıtlıkları tarihî materyalizme karşı Hristiyan kişilikçiliği, tekâmülün karşısında yaratıcılık, menfaatin karşısında ideal, monarşinin karşısında hürriyet, toplumun karşısında şahsiyet gibi örneklerle anlatır ve daha da önemlisi bunları “birbirine galip gelemeyen iki deniz”e benzetir. Her ikisinin kökleri insanda bulunduğu ve tarih boyunca insanlık bu boyutlardan birini ya da diğerini öne çıkararak berikinin zararlarını telafi etmeye çalıştığından, evrensel denge hâlinin gerektirdiği bütünselci bakış açısı –özellikle Batıda- çok nadir zamanlarda hâkim olabilmıştır. Sorokin’in idealistik kültür olarak adlandırdığı özellikler bunlardır ve ona göre ancak M.Ö. 6.-4. yüzyıllar arasında bir de M.S. 12.-14. yüzyıllar arasında hâkim olabilmıştır. Bu dönemlerde gerçeklik çok katlı olarak algılanmış; sanat dinsel, etik ya da kamusal değerlerin ve erdemlerin ifade aracı olarak işe koşulmuş; hakikat ve bilgi sistemleri hem maddi olanın hem de olmayanın bilgisine ulaşmayı (birlikte) önemsemiş; kutsal kitaba uygunluk, akıl yürütme ve mantık ile deney bir arada kullanılmış; kısmen teokratik kısmen de laik bir yönetim biçimi uygulanmıştır. Bu, saf düşüncenin hayata da önem vermesi gerektiğinin idrakine bağlı bir durumdur. Batılı düşünürler tarafından istisnai bulunan bu denge durumunu, bu ideal sentezi, Müslüman düşünürler İslam’ın bizzat kendisinde içkin olan bir potansiyel olarak görmüşlerdir. Bunlardan biri de Aliya’dır.

III.

Aliya, bütünselci yaklaşımın sonuçlarını, “insan merkezli bir hayat, akliselimin katı kuralları aştığı bir düzen” olarak tanımlamak suretiyle kendi düşüncesine uygulamaktadır. Saf dinin

ve materyalizmin hayatın sadece bir yönünü ifade eden bir hususu bir bütün teşkil eden hayata uygulamaya çalışırken ister istemez deforme olmak zorunda kalacak sistemler olduğunu belirten İzzetbegoviç, "İslam dünyasının asıl özelliğinin bu düalizmi anlamak ve kabul etmek, sonra da yenmek" (2011, s. 19) olduğunu belirtir. Nitekim ona göre İslam;

- Ruha, şuura, cana ve özneye vurgu yapan dinsel tutumlar ile maddeye, varlığa, vücuda ve nesneye vurgu yapan materyalist yaklaşımlara karşı, her ikisini bir üst değerde birleştiren ve aşan *insana*,
- İbadete vurgu yapan dinî yaklaşımla hıfzıhsıhaya vurgu yapan materyalist yaklaşıma karşı, ikisini üst bir değerde birleştiren ve aşan *namaza*;
- Sadakayı vurgulayan dinî kültürle vergiyi vurgulayan materyalist yaklaşıma karşı, her ikisini bir üst değerde birleştiren ve aşan *zekâta*;
- Ahlaka vurgu yapan dinî kültürlerle güce vurgu yapan materyalist kültüre karşı, her ikisini bir üst değerde birleştiren ve aşan *hukuka* ve *şeriata*;
- Aşka ve kötülüğe tahammüle vurgu yapan dinî kültürlerle sınıf kavgasına vurgu yapan materyalist kültüre karşı, her ikisini bir üst değerde birleştiren ve aşan *adalet*e ve *cihada*;
- Civitas Dei'yi (Augustinus'un 5. yüzyılda yazmış olduğu kitapta ortaya attığı *Tanrı şehri* dünyevi zevkleri bir kenara bırakarak kendilerini Hristiyan inancının yaygınlaşmasına ve uygulanmasına adayanların mekânı olarak anlaşılabilir.) vurgulayan dinî kültürlerle Civitas Solis'i (Campanella'nın *Güneş Ülkesi* ütopyasına gönderme yapar ve insanlar tarafından tasarlanmış olan bir dünyayı işaret eder.) vurgulayan materyalist kültürlere karşı, her ikisini birleştiren ve aşan ümmete ve *hilafete* vurgu yapar (İzzetbegoviç, 2011, s. 26-28).

Ancak burada dikkat edilmesi gereken ikinci husus, yukarıda idealize edilmiş bulunan kavramların içinin nasıl doldurulduğu ya da bunların uygulamaya nasıl geçirildiğidir. Zira ümmet, hilafet, adalet ya da şeriat adına yapılan önerilerin ve uygulamaların, maneviyatçı yahut materyalist uçlara kayan içeriklerle doldurulması da söz konusu olabilmektedir ve kanaatimce Aliya'nın en az kuramsal ayrımlar kadar önemseydiği bir mesele de bunların hayata aktarılışındaki sorunlardır.

Aliya'ya göre "değişmez İslami prensipler vardır; ancak değişmeyen hiçbir İslami üretimsel, toplumsal yahut siyasal terkip bulunmamaktadır" (İzzetbegoviç, 2007, s. 178). Bu demektir ki, "İslami terimiyle hazır çözümden çok *metot* kastedilmekte ve bu terim birbiriyle zıt umdelerin sentez prensibini dile getirmektedir." (İzzetbegoviç, 2011, s. 20). Aliya'nın bu görüşleri, İslamcılığın bir paket programın uygulanmasından ya da emir ve yasakları, mahiyetini ve muradını anlamaya çalışmadan katı kurallar hâlinde dayatmaktan yana olan düşünürlerin ve siyasetçilerin yaklaşımından oldukça farklıdır. Aliya İzzetbegoviç İslam'ı Doğu'nun ya da Batı'nın parçası olarak tanımlamaya çalışan görüşlerle arasına ciddi bir mesafe koyar. Ona göre İslam coğrafi ve epistemolojik manada bu ayrımları aşar. O, "bu dünya taraftarıdır"; doğaya açık olması vesilesiyle bilime de açıktır; azami ölçüde insani ve azami ölçüde iyidir.

Din ile bilim, ahlak ile siyaset, bireysel ile toplumsal, maddi olan ile manevi olan arasında arabuluculuk yapmaya talip olan İslam düşüncesi, ebedi ve ezeli mesajları bu dünyada ger-

■ Doğu Batı Arasında İslam Birliği İdeali

çekleştirebilmek için *yeni şekil ve araçlar* bulmakla mükelleftir (İzzetbegoviç, 2007, s. 179). Aliya, İslamcılık tarafından şiddetle eleştirilmekle birlikte İslam dünyasında yaygın olan ve zaman zaman İslamcı düşüncenin içine de sızan pek çok inanç ve pratiğe bütünselci yaklaşımdan hareketle karşı çıkmaktadır. Örneğin İzzetbegoviç'e göre;

- Müslümanın hayatı dönüştürme sorumluluğundan kaçması anlamına gelen Mehdi beklentisi "bizim tembelliğimizin adıdır" (2007, s. 188).
- İslam'da aşırı bilge, her şeyi bilen, hatasız ve ölümsüz kimseler yoktur (2007, s. 184) ve Kur'an-ı Kerim kahraman karşısı bir kitaptır.
- Gün içinde ekmeıklarını nasıl kazandıklarına bakılmaksızın tüm iyi insanlar aynı topluluğa aittir (2007, s. 181).
- İslam toplumunun diğer topluluklarla ilişkilerinde esas olması gereken prensipler arasında saldırgan savaş ve cinayetin yasaklanması ve herkesin dinî aidiyetinin hürriyeti bulunmaktadır (2007, s. 191).
- Eski medeniyetlerin bütün bilgilerine hiçbir komplekse kapılmadan yaklaşılmalıdır (2007, s. 185).
- Formlar tali öneme sahiptir (2007, s. 200).
- Haremlere (çok eşliliğe) son verilmelidir. Kadına haksızlık yapmak için kimse İslam'a dayanma hakkına sahip değildir (2007, s. 189).

Sonuç Yerine

Aliya'nın bütüncü yaklaşımı, zıt kültürlerin temel varsayımlarını eklektik şekilde bir araya getirmekten çok öte anlamlar taşımaktadır. Ona göre Müslümanlar, eklektik çözümlerle yetinmek yerine sürekli bir çaba içinde olmalı; düşünsel ve eylemsel bakımdan İslam'ın ideal dengesini yakalamak için uyanık bulunmalı ve meydan okumalara karşı yeni çözümler üretme mecburiyetinin bilincinde olmalıdırlar. İslam düşüncesi, toplumdaki her şeyin "İslami" formlara uygun olduğunun düşünüldüğü zamanlarda bile içten içe işleyen karşıt dalgalara karşı uyanık olan bir zihinle yeniden ve yeniden üretilmek durumundadır. Çünkü bu formlar aslında hiç de İslami olmayan "maneviyatçı" ya da "materyalist" etkileri gizliyor ya da meşrulaştırıyor olabilirler.

Kaynakça

Erkilet, A. (2013). *Toplumsal yapı ve değişme kuramları* (2. baskı). Ankara: Hece Yayınları.

İzzetbegoviç, A. (2007). *İslam deklarasyonu ve İslami yeniden doğuşun sorunları* (2. baskı, çev. R. Ademi). İstanbul: Fide Yayınları.

İzzetbegoviç, A. (2011). *Doğu Batı arasında İslam* (2. baskı, çev. S. Şaban). İstanbul: Yarın Yayınevi.

Sorokin, P. A. (1962). *Social and cultural dynamics* (Vol. I). New York: Bedminster Press.

Sorokin, P. A., & Lunden, W. (1959). *Power and morality (who shall guard the guardians)*. Massachusetts, MA: Porter Sargent Publishers.

Aliya İzzetbegoviç'te Ütopya ve Dram

Mustafa Aydın

Aliya İzzetbegoviç sıradan bir düşünür değil, hemen herkesin katıldığı bir kanaate göre bilge bir insandır. Bilgelik, rahmetli Ahmet Yüksel Özemre hocanın tanımlamasıyla, en üst seviyede bir düşünür demektir. Düşünürlüğü bilim teknisyeni, bilim adamı ve âlim düzeylerinden yukarıda ve farklı olarak, bilgi sorunlarında bir metod hakkında bilgi sahibi olan, literatürü takip edip özgün çalışmalar yapabilen, uzmanı olduğu alanların felsefesine, epistemolojisine, deontolojisine, pedagojisine vâkıf ve bunun da ötesinde insani sorunlara disiplinler üstü makro düzeyde bakabilen insan demektir. Bilgelik çalışmanın yanında fitri kabiliyetler, istisnai yetenekler gerektirir, hatta o bir Tanrı vergisidir (Özemre, 1990).

Gerçekten de İzzetbegoviç, birçoğu güncel sosyal hayatın yansıması olan ve dolayısıyla da genel geçer gözükken bakışların ötesinde beşerî sorunlarımızı kapsamlı ölçeklere oturtabilen böylesi müstesna bir insandır. Farklı konularda eserleri bulunan bilgemiz Doğu ve Batı Arasında İslâm adlı eserinde kültürel dünyamızı ölçeklendirme bağlamında bir kısmı hemen herkesçe bilinen ama yepyeni bir kavramsallaştırma ile kullanıma konan ikili anlam kategorileri ortaya koymuştur: İnsan ve hayvan, yaratma ve evrim, kültür ve medeniyet, din ve materyalizm, Hristiyanlık ve Yahudilik, Doğu ve Batı, ütopya ve dram bunların en önemlileridir. Ben bu tebliğimde sonuncu ikilem "ütopya ve dram" kültür matrisinden söz edeceğim.

Aslında Aliya İzzetbegoviç, adı geçen bu eserinde dünya görüşünü felsefi boyutta temellendiriyor. Ütopya ve Dram başlığını taşıyan ve yaklaşık otuz sayfa civarında olan bölümde ise ideal insan ve toplum arayışı üzerinde duruyor. Bilgemize göre bu arayış, insanlık tarihi kadar eskidir ve başından beri, onun tiplemesiyle ütopya ve dram olmak üzere iki tür yaklaşım var olagelmıştır. Gerçi ideal toplum arayışı ütöpik yaklaşımı ifade etmektedir, çünkü

drama göre insan ve toplum naif hâliyle orada durmaktadır. Sonuç olarak bilgemizin asıl sorunu sağlıklı bir insan birlikteliği ve aralarındaki sorunsuz ilişkilerdir.

İzzetbegoviç işaret edilen sorunu işlerken pek çok beşerî sorunumuzun çözümünde kullanabileceğimiz bir açıklama şeması ortaya koymuştur. Onun için biz metnimizde kısaca ütopya ve dram olarak nitelendirilen matrisi mümkün olduğunca esere bağlı kalarak açıklamaya ve sonra da söz konusu anlam kalıbını daha iyi anlaşılır kılmak için de örneklendirmeye çalışacağız. Ancak bir temel oluşturması bakımından eserin akışı içerisinde ana çerçeveyi kısaca bir tasvir etmekte yarar vardır:

Aliya İzzetbegoviç'in Genel Düşünce Yapısı

Bilgemize göre üç ayrı dünya görüşü vardır: Din, materyalizm ve İslam. Dinin odağında ruh/şuur, materyalizmin merkezinde madde, İslam'ın ekseninde ise bu din ve materyalizmin bileşeni olan insan bulunmaktadır. Bütün dinî, felsefi ve sosyal sistemler de bu üç temelden biri etrafında oluşmuşlardır. Mesela felsefede stoacılık-Epikürosçuluk (Gökberk, 1983), dinde Hristiyanlık-Yahudilik vb. bunun tipik örnekleridir. Esasen bilgemize göre dünyada var olan her şey, ruh-madde, özne-nesne, doğru-eğri, madde-mana, sanat-teknik, ahlak-güç ikilemleri gibi *ziddiyetler* üzerine kurulmuştur. Bu da aslında doğal bir şeydir, önemli ve gerekli olan bunların ortadan kaldırılması değil (ki zaten kaldırılamazlar), anlamlı sentezlere ulaşabilmektir.

Gerçi beşerî dünyamızdaki olumlu gelişmeler her ne kadar bu ikilemlerin bileşkesindeki sentez ve oluşumlarla gerçekleşiyorsa da bunlardan bir tarafı beşerî, insan fitratına, ilahî tasarıma daha uygun düşmekte, diğer taraf ise daha bir olumsuzluğu temsil etmektedir. Mesela bu ikilemlerden hayvani olana karşılık insan, evrime karşılık yaratma, medeniyete karşı kültür, ütopyaya karşılık dram doğası itibarıyla daha olumlu olgu ve oluşumlardır. Bunlar aynı zamanda diğer tarafı olumluluğa çeken belirleyicilerdir. Mesela materyalist cephenin mutlak galibiyeti refah sağlasa da yalın biçimiyle insanlığın erozyonu demektir. Bundan dolayı materyalizm din ile, medeniyet kültür ile dengelenmek zorundadır.

İzzetbegoviç'e göre ilk ikilem insan-hayvan ikilemidir ve buna da evrimci ve yaratma olarak iki tür yaklaşım vardır. Evrimci yaklaşıma göre insan daha gelişmiş bir hayvandır. Yaratmaya göre ise insan, hayvandan evrilmiş bir varlık değildir, böylece yaratılmıştır. Diğer hayvanlarla ortak tarafının yanında kendine has bir özlük alanı vardır. Bilgemize göre *alet kullanma*, insanın diğer hayvanlarla ortak tarafıdır. Ama o aynı zamanda *kült sahibi olan* bir varlıktır ki bu onun yegâne özlük alanıdır. İnsan, bu alandaki gerçekleştirimi oranında insanlaşır, yalnız alet kullanma içinde kaldığı oranda da insan olmaktan uzaklaşıp hayvanlaşır. Bilgemize göre bu hâliyle "insan, semanın çocuğu, yeryüzünün kurdudur" (İzzetbegoviç, 1992, s. Sayfa 80).

Kült; din, ahlak, sanat, tabular vesairedir. Bunlar insanın alet kullanımına bile rasyonel bir katkıda bulunmazlar. Alet kullanmayla ilgili gelişme ve ilerlemeye karşı da kayıtsızdırlar. İyi sayılmasalar bile inkârcılık, yalan, büyü, hilebazlık vb. kütle yani insanla ilgili şeylerdir. İnsanın külte sahip olmasından *kültür*, alet kullanmasından *medeniyet* doğmuştur.¹ Kültür, insan fitratına uygun, İzzetbegoviç'in ifadesiyle semaya ait, naif hayat yanımızdır. Buna karşılık medeniyet, insanın daha rahat yaşaması için çevrenin yeniden kurgulamasından doğan bir birikimdir. Medeniyet, içeriği kültürle donatıldığı nispette insani, ondan uzaklaştığı oranda da insan tabiatıyla çelişen bir birikim hâlini alır. Genel olarak din, ahlak, sanat, hikmet, irfan ve vahyi bilgi kültürün; bilim, teknik vb. medeniyetin içeriğini oluşturur.

Kültürün içeriğini oluşturan unsurlar aşkın kökenli yani sema ile irtibatlıdır. Zekâdan doğmazlar, mekanik bir ilişki biçimi olmadıklarından dolayı bir fonksiyondan ibaret de değildirler. Kültürel unsurlar zaman ve mekâna bağlı değildirlere, dolayısıyla değişim ve ilerlemelelerinden söz edilemez. Doğrusal bir süreç ihtiva etmeyen kültürel unsurların bir tarihi yoktur. Hz. Âdem'den beri tevhit inancı aynıdır. Değişime uğrarsa tevhit olmaktan çıkar. Değişip dönüşen, kültürün açılımı olduğunda bile medeni oluşumlardır. Onun için İzzetbegoviç'e göre gerçek anlamda İslam'ın değil, ancak Müslümanların tarihi olabilir. Ne var ki ütopya insanın kült tarafını yok sayıp onu daha iyi alet kullanabilen bir hayvan derecesine indirgeyebilmek için yoğun bir çaba harcama gelmişlerdir.

Aliya İzzetbegoviç, eserinin ikinci kısmında kitabın başlığına uygun olarak bütün bu ikilemler arasında İslam'ın yerini göstermeye çalışır. Gösterdiği bu yer, fiziki çerçevede Doğu ve Batı, genel felsefi yapıda din ve materyalizm, din bazında özelde ise Hristiyanlıkla Yahudilik arasında bir yerdir ve burada İslam bir sentezi temsil etmektedir. Tarihsel olarak Hristiyanlık salt ruhanilik anlamında manevi unsurlardan örülü bir dindir. Buna karşılık Yahudilik materyalizm kutbuna yönelik hayli dünyevi bir sistemdir. Bu özellikleri kutsal kitaplarındaki alıntılarda ve tebliğcileri olan Musa, İsa ve Muhammed peygamberler üzerinde bile gösterebiliriz. İsa saf dini, Musa dünyayı, Hz. Muhammed her ikisini, bileşkedeki insani gerçekliği temsil eder. Düşünürümüz burada İslam'ın bu bütüncü yapısına örnekler verir.

Genel Olarak Ütopya ve Dram

Aliya İzzetbegoviç'in düşünce yapısının bu genel çerçevesini çizip bir bakıma alt yapısını gösterdikten sonra artık asıl konumuz olan ütopya ve dram üzerinde durabiliriz. Aslında anladığımız kadarıyla burada İzzetbegoviç'in amacı felsefi bir kuram oluşturmaktan çok, ideal insan tipini, sağlıklı insan birlikteliğini ve yine insana yakışır bir ilişki biçimini araştırıp ortaya koymaktır. Ne var ki bilgemiz görmektedir ki ideal toplum arayışı olarak sunulan görüşler ve ortaya çıkan tablolar insan doğasına aykırı sonuçlardır. Daha önce ele alınan çer-

1 Açıklayıcı bilgi için bkz. Aydın (2013)..

çeve ile ilişkilendirmek gerekirse ideal olarak takdim ettikleri insan, çevresinin ürünü olan bir hayvan, kültürden çok bir medeniyet unsuru, iyi veya kötü neredeyse yaptıklarından sorumlu tutulamayacak kadar iradeden ve erdemlilikten yoksun bir yaratık, toplum da tam anlamıyla bir kurgudur.

İşte tam da bu noktada İzzetbegoviç insan ve topluma bakışta birbirine zıt iki temel yaklaşım üzerinde durur: ütopya ve dram. Birbirleriyle uzlaşmaz bu iki temel yaklaşım insanlık tarihi boyunca var olagelmıştır. Kısaca, dram, gerçek anlamda insani hayatın ifadesi, kültürel dünyamızın algı biçimi, bir başka ifadeyle en üst düzeyde var olan insani oluşum şekilleridir. Ütopya ise alet kullanma yönümüzün, medeniyetin beşerî dünyamızı algılama biçimi, hayatın yeniden kurgulanışıdır. Ütopya dünyada cennet rüyasıdır; arı kovani ve karınca yuvası gibi mükemmel hayvani kolektifler örneğine göre ideal bir düzene kavuşturma hayalidir. Faydalı ve makul şeyler sunmuşsa da ütopya, tarih boyunca insanı, insani olanın dışına çekmeye çalışmıştır.

Bilindiği üzere ütopya, en azından antik çağdan günümüze belli filozofların ideal toplum kurgularını ifade etmede kullana geldikleri bir kavramdır. Yani ütopyanın en temel niteliği mevcudu o hâliyle yetersiz bulup kabul etmemek ve yeniden kurgulamaktır. Bu yeniden “kurgulama” ütopyanın en belirgin özelliğidir. Gerçekten de antik çağ düşünürü Platon’un, ilklerden kabul edilen Devlet’i, 16. yüzyıl Rönesans düşünürleri olan Thomas Moore’un Ütopia’sı, Bacon’ın New Atlantis’i, Campenella’nın Güneş Devleti ilk akla gelen tipik ütopyalardır ve bu gelenek daha sonra Fourier, Robert Owen, Saint-Simon, Marks ve diğer düşünürlerle devam etmiştir. Bu düşünürlerin ortaya koydukları metinler bir ütopyanın o rasyonel kurgucu tüm özelliklerini taşırlar. Ancak bilgemize göre ütopya, yalnızca bir grup filozofun felsefi hayalleri değildir. Bir entelektüel öznenin, insanlık üzerinde dünden bu güne sürüp giden tasarımları ve hatta daha da ötede gerçekleştirimleridir. Buna göre mesela modern Batı medeniyeti somut bir ütopya gerçekleştirimidir.²

Yine antik çağdan beri kullanılan ve bir tiyatro kavramı olan dram ise bilindiği üzere hayatın marjinal bir yönünü güldürü yöntemi ile işleyen komedi ile acıklı yönlerini ele alan trajedi arasında hayatı olduğu gibi ele alan bir tiyatro eseri türüdür. İzzetbegoviç sözcüğün etimolojisine sadık kalmak kaydıyla bu kavrama da kendi dünya görüşü içinde yeni bir anlam yüklemiştir. Buna göre dram, insan tabiatına ve fitratına uygun, mantıksal bir kurguyla değişime uğra(tıl)mamış hayat anlayışıdır.

İki farklı hayat algısı olan ütopyanın da dramın da kendilerine has yaklaşımlarına bağlı olarak, içerikleri, beşerî oluşumları ele alma biçimleri, ortaya koydukları oluşumların taşıdıkları ortak özellikleri vardır. Ütopya fitri yapıyı bozup her şeyi yeniden kurarken nefsin isteklerine

2 Gerçekten de modern Batı kültürünün dünden bugüne bir entelektüel özne tarafından kurgulana geldiğini açıklayan düşünürler vardır. Bunun için bir örnek olarak bkz. Bauman (1996).

bağlı olarak bir hayli keyfi davranır, bu işte en önemli aracı akıl değil zekâdır. Genel olarak dramda din, ahlak, sanat, gibi beşerî olgular ağırlık kazanırken; bilim, medeniyet, teknik vb. ütopyanın içeriğini oluştururlar. Ütopyanın belirgin özelliklerinden birisi, insanı daha gelişmiş bir hayvan olarak görmesidir; drama göre ise insan ahsen-i takvimdir, bedenlen olduğu kadar ruhen de üstün bir yaratılışa ve donanıma sahiptir. Ütopya onun üstün özelliklerini izolasyona uğratır, duruma göre esfel-i safilin (insandan daha aşağı türden bir yaratık) hâline dönüştürmeye çalışır. Burada insan, iyi gelişmiş bir hayvan olarak dizayn edilir. Ütopik çerçevede ortaya çıkan insan birlikteliği tablosu da büyük bir kışla olgusudur.

Teori veya uygulama, bütün ütopyaların genel görünümü şöyle tasvir edilebilir: Burada yeme-içme, giyinme, barınma gibi temel ihtiyaçlar belli standartlar içerisinde karşılanır. Hayal edilen bir refah seviyesi tutturulmaya çalışılır. İşin odağında her şeye karar veren, herkesi görevlendirip yönlendiren ve ihtiyaç maddelerini tevzi eden bir devlet vardır. Yöneticilerin genel olarak seçkinlerden (mümkünse filozoflardan) oluşması gerektiği düşünülür. Filozof ve komutan gibi kahramanlar sonuç olarak birer tanrıdırlar. Ütopyanın ideal toplumunda güçlü bir askerî yapı vardır ve istediği her şeyi yapabilen devlet, gücünü buradan alır. Bundan dolayı da herkes devlet için seferber edilmiştir. Yani bütün millet bir ordu, bütün ordu bir devlettir, devlet de geri dönüşlü olarak bütün bir toplumdur ve sonuç itibarıyla seçkinlerdir.

Ütopyaya göre aslolan fert değil toplumdur. Yeni nesil herhangi bir bitki veya hayvan gibi yetiştirilebilir ve bu kararlı bir biçimde yapılmalıdır. Fert bir biçimde topluma uydurulur, eğitim diye bir kurum bunun için vardır. Ütopyanın araçsal bir bilimi olan sosyolojiye göre, toplumsal kurguya uygun olmayan birey, bir sapma içindedir; asosyaldir, anormaldir. Platon'dan Marks'a kadar bütün ütopyalarda masal, müzik gibi edebiyat ve sanat eserleri, insanı kurgu dışında tutabileceği için yasaklanması gerekli olgular olarak kabul edilir. Bu kurguyu yüksek düzeyde bozma potansiyeli taşıyan din ise dışlanmalı veya gözetim ve denetim altında tutulmalıdır. Toplumun sağlıklı fertlere ihtiyacı vardır. Tedavisiz hastalar intihar etmelidir, bu gerçeği kabul etmeyenler ise öldürülebilmelidir.

Ütopyalara göre insanın ayrı bir özlük alanı olamaz. İnsana özel bir alan tanıyan bütün görüşler toplum için bir handikaptır. Bundan dolayı birey için bir özel hayattan ve mesela insan için bir özgürlükten bahsedilemez. İdeal toplumda özel mülkiyet de olamaz, herkes tek tip giyinir, gelişigüzel çocuk sahibi olamaz. Çocukların belli sayıdan fazlası başka ailelere verilir veya ihtiyaç dışıysa öldürülür. Herkes ortak davranışlar içerisinde bulunur: Boru ile yatılıp kalkılır, ortak spor yapılır, yemek yenir ve çalışılır. Bu açıdan bakıldığında modern toplumsal yapı, tüm özgürlük söylemlerine rağmen devlet otoritesi ve uzmanlarınca belirlenen devasa bir ütopyadır.

Bilgemize göre, filozofların teorik hayali kurgularından antik çağ ve geçen yüzyılda örneklerini gördüğümüz Marksist siyasi pratiklerine kadar, bütün ütopyaların bazı ilkesel ortak özellikleri vardır: Toplum adına özgürlüğün sınırlandırılması, lider kültü, sosyal disiplin, aile-

■ Doğu Batı Arasında İslam Birliği İdeali

nin kaldırılması veya en azından ebeveyn ve çocuk arasındaki sağlıklı ilişkilerin yok edilmesi, sanatın devletin hizmetine verilmesi, Darwinci ayıklama ve ölümün kolaylaştırılması, aile terbiyesinin yerine sosyal eğitimin konması, devletin fertten üstünlüğü, teknik ilerlemeye eğilim, iş birliği yerine iş bölümü, kadın-erkek eşitliği söylemi, ferdi mülkiyette sınırlama, sosyoekonomik hayatta acımasız bir yarış, kolektivizm ve yeknesaklık, bilginin kaynağı başta olmak üzere her şeyde sansür, dinin mümkün olduğunca dışlanması, ahlakın mekanikliği vb. bu özelliklerin ilk akla gelenleridir. Esasen ütopya da insanlar yaşamazlar, sadece fonksiyon icra ederler. Çünkü insanın şahsiyeti yok, psikolojisi vardır.

İyi dikkat edilince görülür ki teorik pratik tüm ütopya bir seçkinci kurgusudurlar. 18. yüzyıl sonrası modern kültüründe yeni bir biçim ve ivme kazanmışlardır. Bunun Marksizm veya liberalizm adına olması sonucu değiştirmez. Bu açıdan bakıldığında bir dönemin Marksist Sovyet Rusya'sıyla günümüzde birinci sıralarda refah ülkeleri sayılan kapitalist Norveç, İsveç, Kanada sosyal-politik düzenleri arasında esaslı benzerlikler görülür. Bu kategorinin ikisinde de kapsamlı ve incelikli bir ütopya pratiği söz konusudur. Bürokratik örgütler tarafından kurulmuş bir toplumsal hayat, mekanik bir ahlak vb. Esasen nerede kapsamlı bir refah girişimi ve naif hayata müdahale varsa orada bir ütopya var demektir. Uzun bir zamandır bilim ve devlet, ütopyaların ihtiyaç duyduğu seçkinci yapıları oluşturan mekanizmalar olarak görev yapmaktadırlar. Günümüzde ise buna bir de teknoloji eklenmiştir. Böylece tarihtekinden farklı olarak günümüzde ütopya da bir çeşitlenme de meydana gelmiştir. Dolayısıyla bilgemize göre şimdi ütopyaların, sosyal ütopya, siyasal ütopya ve teknik ütopya olarak üç tipinden söz edebiliriz.

Bunlardan sosyal ütopyanın dayanaklarını genelde, sonuç olarak kendisi de ütöpic bir kurgu olan ilim oluşturmakla birlikte burada sosyolojinin ayrı bir yeri vardır. İdeal toplum tasavvuru ve ferdin buna uyarlanması görüşleriyle sosyoloji, Quetelet'in ifadesiyle bir "sosyal fizik"tir. Esasen toplum hakkındaki her öğreti fizik veya zoolojinin bir uzantısıdır. Siyasal ütopya modern ulus devlet yapılarıyla varlığını sürdürüyor. Yolları farklı olsa da günümüz teknik ütopyası tam da ütopyanın doğasına uygun olarak insana bir özlük alanı bırakmaktadır. İnsan teknolojinin hizmetindedir. Günümüzün çağdaş güncel değerleri olan insan hakları, demokrasi ve serbest piyasa ekonomisi bile insan eksikli olmaktan çok bu söz konusu kurgunun alt yapısını oluşturmaktadırlar.

Drama Karşılık Ütopyaçı Çıkişlar

İzzetbegoviç'e göre yukarıda da işaret edildiğine göre dramın ve ütopyanın içeriğini özel olarak bazı insani olgular öncelikle doldurmakta ve her türlü beşerî olgu ikisi tarafından da kendilerine özgüllüklerde farklı biçimlerde yeniden inşa edilmektedir. Başta ilişki biçimleri olmak üzere insan birlikteliğinin ve yerleşim yerinin şekli, ahlak, aile, eğitim ve din gibi ol-

gular ikisine göre de farklı biçimler alabilmektedirler. Bu çerçevede bilgemize göre ütopya beşerî dünyamızdaki her şeyi bir biçimde kurgulamaya çalışmakta ve buradan, biri ütöpic, diğeri dramatik iki tipi doğmaktadır. Örneklendirmek gerekirse şöyle sıralayabiliriz:

İnsani ilişkiler konusunda dramın *birincil ilişkilerine* karşılık, ütopyanın *ikincil ilişkileri* ve yine buna bağlı olarak bir arada yaşama biçiminde dramın *beraberliğine* karşılık ütopyanın *birliği*,

İnsan birlikteliğinde, dramın *topluluğuna* karşılık ütopyanın *toplumu*,

Yerleşim biçiminde, dramın *köy ve medinesine* karşılık ütopyanın *kenti*,

Ahlakta, dramın *naif ahlakına* karşılık, ütopyanın *mekanik ahlakı*,

Ailede dramın farklı cinsler arasındaki (heteroseksüellik üzerine kurulu) *mazbut aile* hayatına karşılık, ütopyanın *serbest cinselliği*,

Hayata uyarlamada dramın *terbiyesine* karşılık ütopyanın *eğitimi*,

Din alanında insan hayatının her alanında *etkin dinine* karşılık kişisel hayata sürülmüş bir *trans sistemi*, bu dönüşümün açık örnekleridir. Şimdi bu dönüşümün ne olduğunu nereden nereye doğru gittiğini örneklerle açıklamaya çalışalım.

Birincil İlişkiden İkincil İlişkiye

Beşerî olguların dramdan ütopyaya dönüşümündeki en önemli gelişmelerden birisi şüphesiz birincil ilişkilerin ikincil ilişkilere doğru bir dönüşüm geçirmiş olmasıdır. Birincil ilişki genel olarak yüz yüze gerçekleşen sıcak temaslardır. Doğal olarak ikincil ilişki bunun mümkün olmadığı yerlerde devreye girer. Ne var ki modern medeniyetin temsil ettiği ütopya ikincil ilişkileri esas alır. Buna göre gelişmiş iyi ilişki biçimi ikincil ilişkilendir, genel olarak birincil ilişkiler gelişmemiş davranışlardır. Ütopya göre medeni bir hayat için geçerli olan ikincil ilişkidir. Bunun için de kamusal alan denen bir sütte gerisinde birbirimize yabancılaşmamız doğaldır. İnsanların birbirlerinden hıza aldığı bir mahalle baskısı da olmamalıdır. Hâlbuki buna karşılık birincil ilişkiler, dostluğun, saygının ve sevginin rahatlıkla geçiş yapabildiği bir ilişki biçimidir. Bunun için ütopya genel olarak varlıklarını birincil ilişki ortamında sürdüren, aile, akrabalık, komşuluk, cemaat, aşiret, etnisite gibi yakınlık kültürünü ifade eden olgulara sıcak bakmaz, mümkün olduğunca onları tasfiyeye çalışır.

İslam bu birincil ilişkilere çok önem verir, çünkü insanın insani boyutu bu yolla gerçekleşir. Dramatik İslami algı öncelikle eylemin başıyla ilgilenir ve buraya ahlakı yerleştirir, önemli olan sırf eylemin sonucu değildir, burada niyetin bile ayrı bir anlamı vardır. Ütopya eylemin sonuna yerleştirilen hukuk, eylemin niyeti ve sürecin işleyişine yeterince bir anlam vermez. Hukukta yalnız ceza vardır, mükâfata yer yoktur. Bu ütöpic hayat pratiği, teorik ütopya kurgularıyla desteklene gelmiştir. Onun için eğer bir cennet varsa o bu dünyadadır.

Bu ilişki biçiminin uzantısı konumunda olan oluşumlardan birisi de *bir arada yaşama sorunudur*. Ancak ütopyanın bir arada yaşamadan anladığı şey *birliktir*. Pek de düşünmeden sıkça kullandığımız birlik, çoğu kere toplumları oluşturan toplulukların özelliklerini kaybettiği yerde vardır. Bu modern kültür ortamlarında çoğu kere merkezî bir yapı tarafından gerçekleştirilmektedir. Birlik, farklılıkların kaldırılıp benzerliklerin ön plana çıkarıldığı bir sosyal olgudur. Buna karşılık insan doğasını temsil eden dramın esas aldığı şey ise *beraberliktir*. Birlikten farklı olarak beraberlik, toplulukların kendine özgü özellikleri korunarak gerçekleşen bir olgudur. Yani beraberlik farklılık üstüne oturur, farklılıklara saygı duyarak bir arada yaşama yoludur. Ütopyanın birliği aşkına bizden istenen, kendimize özgü hasletlerimizden vazgeçmemizdir. Böyle bir sonuç normalmiş gibi, bir tatsızlık çıkmaması adına ikna edilmişizdir.

Dramın öngördüğü beraberlik, onun öncelikli unsurları olan din, sanat ve ahlak ile mümkündür. Ama birlikçilik bizzat bunların kendisini çizgi dışı sayar. İlişki biçiminde mekânın törenlerin önemli bir yeri vardır. Mesela festivaller beraberliğin sembolüdür, merkezî otoriteye karşı bir sığınaktır. İnsanın insana yakınlığı mekânsal değil, manevidir. Gökdelenin içinde pek çok adam vardır, ama bu yoğunluğa uygun bir insani ilişki yoktur. Esasen toplum fiziki şartlara dayanır, ahlaki ilkelere değil.

Topluluktan Topluma

Aliya İzzetbegoviç'e göre insan birlikteliği konusunda ütopya toplumdan, dram topluluktan yanadır. Gerçekten de bunlar birbirinden farklı şeylerdir ve aralarındaki bu fark sosyolojinin dediği gibi, sadece, toplumun büyük, topluluğun küçük olması değildir. Fark topyekûn bir ilişkiler ağındadır.

Dramın insan birlikteliği *topluluk*, eski dilimizdeki ifadesiyle cemaattir. Topluluk, insan doğasına daha uygun bir insan birlikteliğidir. Beşerî ilişkiler düzeni genel ve çok daha doğal nedenlere bağlı olarak beraberlik üstüne kuruludur. Topluluk olgusu farklılıkları ortadan kaldıran bir birlik peşinde koşmaz. Cemaat, modern ütopyanın, onun en önemli sözcüsü olan sosyolojinin iddia ettiği gibi ferdin, içinde eriyip kaybolduğu değil, kendisini var kılabilirdiği bir insan birlikteliğidir. Topluluğun sosyal ilişki düzeninde *iş birliğinin* bir önceliği vardır.

Bunun aksine ütopyanın insan birlikteliği *toplumdur*. Toplum, ferdin iyice izole edilip, kendine özgü özellikleri yok edilmiş bir bireye dönüştürüldüğü yerde vardır. Burada her şeyin ölçüsü toplumdur. Sağlıklı fert ölçüsü bile ona uyuma bağlıdır. Toplum, günümüzdeki yaygın formuyla ulus, ütopyanın ürettiği (Benedict Anderson'un (1995) ifadesiyle) hayali bir cemaattir ve hepimiz adına, ferdî ve grupsal değerlerimizden vazgeçip şahsiyetimizden feragat ettiğimiz şeyler üzerine oturur. Toplum, sosyal düzen olarak *iş bölümünü*, ilişki ağı olarak ise birliği esas alır. Feragat noktamız ortak ihtiyaçlar dense de siyasetin seçkinleri bütün toplum adına bir özne olarak yerlerini alırlar. İçinden kendimize özgü özellikleri çekmemiz istenen kamusal alan da bir toplum olgusudur. Biraz da siyasal zorlamalarla meydana getirilen top-

lumlar bir büyük kışla durumundadırlar. Ütopyaclar her şeye toplumsal gözöyle bakarlar, ferdin haklarını mümkün olduğunca bunun içinde eritirler.

İzzetbegoviç ütopya ve dram matrisini daha çok topluluk ve toplum örneklemleri üzerinde göstermeye çalışmış, çok açıklayıcı karşılaştırmalarda bulunmuştur. Ona göre toplum maddi, topluluk manevi ihtiyaca dayanır. Birlikte yaşama, insanın ruhsal yapısından değil, bazı fiziki zorluklarından kaynaklanır. Dolayısıyla toplum hayatı insanın ruhsal hayatı aleyhine bir gelişme gösterir. Buradan çıkan bir diğer önemli sonuç, birlikte yaşama bir amaç değil, bir araçtır ve her araç gibi nice olumsuzluklara alet olabilir. Adalet, kardeşlik, yardımlaşma gibi değerler bizzat toplumun işlevi değildir, onun için de bu değerler en iyi şekliyle topluluk içinde gerçekleşebilirler. Yine düşünürümüze göre etnik çıkışlar, toplumun sindiriciliğine karşılık, bir doğal topluluk arayışıdır. Birlik olmak isteyen, olsa olsa beraber olma isteğinden doğan hareketlerdir. Bu gelişme, asimileci yapıya karşı bir antistrüktürdür. Buna göre çok kültürlülük bile bir kandırmacıdır.

Aynı oluşumu ütopya ve dram farklı şekillerde ifade ederler. Mesela ütopyacları Marks, aşağı tabakadakilerden, sömürülenler olarak bahsederken; dramacı Dostoyevski "boyun eğdirilenler, tahkir edilenler" olarak niteler (ki Kur'an'da da, zaafa uğratılanlar, ifadesi yer alır). Yine romanlarında Dostoyevski, sosyal adaletsizlikten bahsetmez, insan ruhunu analiz eder. Çünkü sosyal adalet, ütopyanın eşitlik paradigmasına dayanır. Ütopya ideal toplum peşindedir. Hâlbuki bir ideal toplum yok, hayır ve şer çerçevesinde yaşayan insanlar, hayra çağıran ama buna icbar etmeyen gruplar vardır. Dramı en iyi ifade eden İslam'a göre insan tek başına idealin karşılığı olan takva sahibidir ve bu yegâne üstünlüktür. Kimseye zarar vermeyen, birilerinin hakkından koparılmış olmayan bir üstünlük.

Köyden Kente

Genel olarak dramın öngördüğü yerleşim birimi köy, buna karşılık ütopyanın yerleşim biçimi kenttir. Ancak burada dikkat edilmesi gerekli önemli nokta köy ve kente yüklenen anlamlardır. İzzetbegoviç bağlamında köy, cemaatlerin yan yana yaşayabildiği, birincil ilişkilerin ve bunlara dayalı akrabalık ve komşuluk gibi tüm insani münasebetlerin sürdürülebildiği yerleşim yerleridir. Buna karşılık kent, ikincil ilişkiler üzerine kurulmuş ütöpic bir olgudur. Burada iki yerleşim biçimini birbirinden farklı kılan şey sadece nüfus yoğunluğu değil, ilişki yoğunluğudur. Kısaca kent, nüfusu ne olursa olsun ilişkilerin ikincilleştirildiği yerlerdir.

Burada yeri gelmişken kentle ilgili bir eksik algıya işaret etmek gerekiyor. Oldum olası bizim kente karşı bir ilgimiz ve sevgimiz vardır ve İslam'ın bir şehir dini olduğunu savuna gelmişizdir. Ne var ki çoğu kere bunun nasıl bir kent olduğuna pek dikkat etmemişizdir. Tabii ki onayladığımız yerleşim yeri insani ilişkilerimizin sürdürülebildiği yerdir. Adının köy veya şehir olması önemli değildir, bu ikinci sırada bir iştir. İnsani ilişkiler nüfusu ne olursa olsun (ki nüfusu yüz binlerle ifade edilebilecek yerleşim birimleri oluşmuştu) tarım şehirlerinde

■ Doğu Batı Arasında İslam Birliği İdeali

sorunsuz yürütülebiliyordu. Ama ütopya kurgusu sanayi kentleri, nüfusu çok kabarık olmadığına da bu insani ilişkileri sağlıklı bir biçimde sürdürmeye elvermiyor. Bu noktada belki yeni bir kavramsallaştırmayla zirai şehirler ile sınıai kentler arasında bir ayırım yapmak gerekiyor. Çünkü bu ikisi arasındaki fark, günlük hayatta kullandığımız köy ve kent farkından daha az değildir. Onun için İslam kent dinidir, derken hangi kentten bahsettiğimizin farkında olmamız gerekir.

Naif Ahlaktan Mekanik Ahlaka

Ütopya, dramın naif ahlakına karşılık mekanik bir ahlak anlayışına sahiptir. Dramın ahlakı sırf eyleme değil, değere dayanır. Bir başka deyişle dramatik ahlak değer giydirilmiş davranışlardır. Bu insani ahlak, yalnızca sonuç ve çıkar üstüne kurulmuş değildir. Sonucun yanında ta başlangıçtaki niyetin, izlenen yolun ve hatta kullanılan araçların bile bir yeri ve anlamı vardır. Meşhur bir örnekle, bir kazığı iyi niyetle çakan da çıkaran da sevap alır. Buna karşılık ütopyanın ahlakı, insan eylemlerinde çıkara yönelik mekanik bir ahlaktır. Her şeyin otomatlaştırılıp kurala bağlandığı bir dünyada ahlak değil, fonksiyonalizm vardır. Çünkü burada ahlakın bir manası kalmamıştır. Burada artık toplum bir arı toplumu gibidir ve ahlak zararlı bile sayılabilir.

İzzetbegoviç'e göre aslında insan fonksiyonel olmayan bir dünyaya eğilimlidir. Ama ütopya, insani ahlak kurallarının yerine fonksiyonalizmi koymuş, arı veya karıncalar gibi yaşamayı ideal insan hayatı olarak göstermiştir. Yani insan için öngörülenler, hayvan için öngörülenlerdir. Hâlbuki tabiatı icabı insan asosyaldir, bütün ihtiyaçlarına rağmen kışlanın ideal bir hayat olmadığını insanların çoğu bilir. Çünkü kışla hayatında ihtiyaç duyulan şey deruni ahlak kuralları değil, katı disiplin kurallarıdır. Esasen rahmani insanın ahlakı, toplumsal insanın fonksiyonu vardır. Bunun için mesela mecburen yaşayıp zorunlu olarak çalıştığımız bir toplumsal iş bölümü ortamı esaslı bir ahlak gerektirmez. İyi çalışan bir arı veya karınca daha ahlaklı sayılmadığı gibi ister istemez iş bölümünün gereklerini yerine getiren bir insan da özel olarak erdemli sayılmaz. Hatta daha kötüsü insan sınıfı gibi bir sosyal grupla özdeşleştiği oranda ahlak anlamını yitirir. Çünkü doğru, onların ortak çıkarı hâline gelmiştir. Onun için topluluğu aşan gerçek ahlak zararlı bile sayılabilir.

İnsanlar otoriteyi, onun sembollerini ve törenlerini genel olarak severler, yoksa icat ederler. Ama yine de çoğunluk bunun aksine özgürlükten yanadır, özgürlüğü ekmeğe tercih ederler.

Mazbut Aile Hayatından Serbest Cinselliğe

Şüphesiz dram insan doğasına uygun ve farklı cinsler arasında gerçekleşen meşru bir cinsellikten ve buna bağlı mazbut bir aile hayatından yanadır. Ütopya aileye genelde karşıdır. Ama yok edemediği tüm oluşumlarda olduğu gibi onu da dönüştürmektedir. Karşılıklı iki

ayrı cins arasında gerçekleşen heteroseksüel mazbut aileye karşılık aynı cinsler arasındaki homoseksüel bir serbest cinselliği hayatın mutlak gereği, medeniyetin icabı, en temel haklardan birisi olarak kabul etmektedir. Burada çoğu kere atlanan şey ailenin, toplumun değil, topluluğun en küçük birimi olduğu gerçeğidir. Saygı, sevgi, duygusallık ailenin ortamıdır. Bugün yaşanan ailesel sorunlar ütopyanın doğurduğu sorunlardır.

Bu ütöpic çerçevede en çok istismar edilen ve sömürülen kesimlerin başında kadınlar gelmektedir. Ancak özgürlük vb. ütopya söylemleriyle ikna edilmişlerdir. Ortaya çıkarılan, kadının kişiliği değil, dişiliğidir. Kadın mümkün olduğunca ailenin dışına çıkarılmaya, görünüşte erkekle eşitleştirilmeye çalışılmaktadır. Ama yine de erkekten farklı olarak akıllı hayvandan öte, güzel hayvan vurgusu yapılmaktadır. Bunun gerçekleştirimi için müthiş bir araçsal dünya ortaya konmuştur.

Terbiyeden Eğitime

İki yaklaşım arasındaki fark, insanın işlenişinde yani terbiye-eğitim işlerinde de kendini gösterir. Drama göre insanın daha insani bir donanıma sahip olması terbiye ile mümkündür. Ütopya bunun karşısında eğitimi savunur. Eğitim genel olarak ferdin topluma uyarlanması, onun renk ve desenine göre dokunması işidir.

Terbiye ve eğitim arasındaki fark, sadece niteleyici sözcük farkı değildir. Ütopya, belirlediği eğitim sistemiyle insanı, geliştirilmesi gerekli bir sosyal hayvan olarak alır ve alet kullanan yönünü geliştirir. Nasıl hayvanlar bir çiftlikte yetiştirilebiliyorlarsa insanlar da eğitim kurumlarında öylece yetiştirilebilirler. Burada eğitim sistemi insanı öncelikle topluma uyarlayıcı bir şartlandırma mekanizması işlevini yerine getirir. Modern eğitim sisteminin en önemli içeriğini oluşturan mesleki eğitim sistemi bile gerçekçi değil, bir ütopyadır. Buna karşılık dramın *terbiyesi* insanın kült tarafını geliştirmeye yöneliktir. Öncelikli tarafı insanı insan yapan değerlerle donatmaktır.

Etkin Dinden Trans Sistemine

Aslında din, dramın içeriğini oluşturan en önemli unsurlardan birisidir. Din hayatın her alanında yer alır, bir inanç ve niyet unsuru olarak her yere girer. Ütopyanın kurgusuna karşı da tepki gösterebilecek yegâne insani olgudur. Bunun içindir ki ütopya çoğu kere din ile barışık değildir. Tabii ki din de ütopyanın hedeflerine hiçbir zaman sıcak bakmaz. Mesela din dışı düzenleme ve refahla hiç uğraşmaz. Hatta konforu bir sapma olarak görür. Buna karşılıklı ütopyada din, toplumsal etkinlikten sırf kişisel tercihlere sürülmüş, vicdanlara hapsedilmiş bir olgudur. Ütopya, etkin olduğu tüm alanlarda dini sistem dışında tutmaya çalışır. Çünkü din ütöpic kurguya müdahale edebilecek yegâne olgudur. Esasen tarih boyunca dinin en önemli görevlerinden birisi bu olmuştur.

Değerlendirme

İnsanlık tarihi boyunca hayata bakışın iki temel yaklaşımından birisi olan ütopya, mantıksal bir kurgu niteliği taşıması sebebiyle çekici, akla yatkın ve sistematik bir bütünlük arz eder. Esasen Batı'da 18. yüzyıl Aydınlanma felsefesinden bu tarafa bize, insan fıtratına uygunluğuna bakmaksızın her şeyin akıl yoluyla yeniden kurulması gerektiğini telkin etmektedir. Dram insan doğasını gözetme noktasında genelde dini esas aldığı için ütopya dine karşıdır. Aydınlanmacı ütopyanın en belirgin düşünürlerinden birisi olan Kant, hayatı yeniden kurmak için yegâne dayanağın akıl (daha doğrusu zekâ) olduğunu, ne var ki tarih boyunca din ve geleneğin ipoteği altında kaldığını ve bu baskıdan kurtarılması gerektiğini söyler. Yani ütopya drama fırsat vermemek ister.

Gerçekten de ütopya, bir grup filozofun hayat hakkındaki hayallerinden ve tasarımlarından ibaret değildir, aynı zamanda uygulama bulmuş fiili gerçekliklerdir. Geçmişte bazı siyasetler tarafından hayata geçirilmiş uygulamaların ötesinde günümüzde modern uygarlık tam anlamıyla fiili bir ütopyadır. Peygamberler ütopyaya kaymış insanlığı drama çekmek için gelmişler, ütopyayı alaşağı edip dramatik bir hayat yolu göstermişlerdir. Ne var ki zamanla güç sahipleri sosyal hayatı, planladıkları bir ütopya üzerine tekrar oturtmuşlar ve bu böylece sürüp gelmiştir.

Modern dünyada ütopya hemen her şeyi kurgulamaya çalışıyor. Siyaset, geçmişte olduğu gibi ve daha fazlasıyla ütopyanın emrine verilmiş bulunuyor. İnsanlık, doğasını değiştirmeye yönelmiş ciddi bir dönüşüm süreci yaşıyor. Bilimin, tekniğin ve medeniyetin sorun oluşturduğu bir dünyada ütopyacı gidişe müdahale etmek imkân dışı gibi gözüküyor. Ancak asıl sorun sırf müdahale zorluğu değil, öncelikle gidişin farkına varamamaktır. İnsanlığın geneli, sadece gidişin farkına varamamış değil, daha da ötede ütopyanın unsurlarına gönül bağlamıştır. Yapılması gereken, ütopyacı modern oluşumlara karşı salt bir tepki oluşturmak değildir. Önce süreci anlamamız gerekiyor. Ne yapabileceğimize karar vermek bundan sonra gelecek bir iştir. Sağlıklı bir durum tespiti yapmamış olanların bir sorunun çözümleyicisi olmaları düşünülemez.

Bunun için Aliya İzzetbegoviç düşüncelerimizi oturtabileceğimiz mükemmel bir matris veriyor, ayağımızı basacak yeri gösteriyor. Onun bu görüşlerinde hemen pek çok beşerî oluşumun ilk açıklama biçimlerini bulabiliriz. Mesela günümüzde akrabalık, komşuluk gibi ilişkilerin neden erozyona uğradığını anlamada zorlanmayız. Akrabalık ve komşuluk dramatik olgulardır ve hedef tahtasına yerleştirilmişlerdir. Yani bu olgulardaki erozyon sanıldığı gibi spontane olarak gerçekleşen bir şey değildir. Yakınlık kültürü, açık veya gizli yollar ve yöntemlerle sarsılmaya çalışılıyor. Ütopyanın araçsal yapılarından birisi olan sosyal bilimlere ve özel olarak sosyoloji tarafından kandaşlık ve cemaatçilik olarak aşağılanıyor. Bir ara anne sütüne yöneltile eleştiriler, hâlâ sürmekte olan yakınlarla evliliğe karşı gösterilen tepkiler, bu konuyla ilgili tipik örneklerdir. İffet, cinsel hayatı heteroseksüellik üzerine kuran mutlak

aile hayatı, ilkelik olarak nitelendiriliyor. Sınai kentin yabancılaştırıcılığı, ikincil ilişkilerin gelişmişliğinin ölçüsü olarak kabul edilmesi, komşuluğa da akrabalığa da pek yer bırakmıyor.

İnsanın alet kullanan hayvani tarafına değil, kült kullanan insani yönüne dayanan dramatik hayat, insan tabiatına uygun olmakla birlikte iradi olarak kabulü gerektirir. Bu ise yalnızca konforlu bir hayat yaşama düşüncesine dayanmadığı için özel olarak çaba harcanmasını gerektiriyor. Burada aynı zamanda zekânın ötesinde vahyin desteğindeki akledilebilirliğe ihtiyaç vardır. Bu görevi ütopyanın kurgusuna karşılık tabii, ilahî, dramatik bir sentez olan İslam yapabilir. Gerçi ütopya dini de kurgulayabilmektedir. Modernleşme kuramlarında yer alan "seküler din" veya dinin sekülerleşmesi, din alanında bir ütopya gerçekleştirimidir. Onun için dinin dram bağlamında işlevini yerine getirebilmesi kendi doğasında ve bir bütünlük içinde algılanabilmiş olmasına bağlıdır.

İzzetbegoviç'e göre, insan tabiatına uygun yolu gösterme görevini ancak, Doğu ve Batı, din ve materyalizm arasında yer alan İslam yapabilir. Ona göre İslam bir yığın itaat edilecek varlıktan sıyrılıp nihai olarak Allah'a teslim olmaktır. İslam bu teslimiyetin adıdır.

Kaynakça

- Anderson, B. (1995). *Hayali cemaatler* (çev. İ. Savaşır). İstanbul: Metis Yayınları.
- Aydın, M. (2013). Kültür ve medeniyet ikilemine farklı bir bakış. S. Güder ve Y. Çolak (Ed.), *Medeniyet Tartışmaları, Yüceltme ve Reddiye Arasında Medeniyeti Anlamak Sempozyum bildirileri* (s. 101-112) İstanbul:
- Bauman, Z. (1996). *Yasa koyucular ile yorumcular* (çev. K. Atakay). İstanbul: Metis Yayınları.
- Gökberk, M. (1983). *Felsefe tarihi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- İzzetbegoviç, A. (1992). *Doğu ve Batı arasında İslâm* (çev. S. Şaban). İstanbul: Nehir Yayınları.
- Özemre, A. Y. (1990, 15 Mart). Bilginler hiyerarşisi ve zaafı. *Türkiye Gazetesi*,

Aliya İzzetbegoviç'in Siyaset Felsefesi ve İslam

Mahmut Hakkı Akın

Siyaset felsefesi, insanlar için ideal bir yönetimi ve *ortak iyiyi* gerçekleştirmenin imkânlarını tartışan bir disiplindir. Mevcut durumdan daha iyisine ulaşılabileceği düşüncesi ve daha iyinin hayata geçirilmesi meselesi siyaset felsefesinin önemli konularıdır. Siyaset, daha iyi bir yönetim arayışının sonucu olmasının yanında birlikte yaşamaktan kaynaklanan meselelerin çözümü için de aracı bir kurumdur. İnsanların doğal ve sosyal çevreleriyle sürdürdükleri ilişkilerden kaynaklanan meselelere çözüm bulmak, siyaset faaliyetinin amaçları arasında kabul edilmiştir.

Siyasallığın insana özgüllüğü, ahlakın insana özgüllüğü ile birlikte düşünüle gelmiştir. Çünkü düşünce tarihinde siyaset, ahlaki bir mesele olarak ortaya çıkmış ve tartışılmıştır. Buna göre siyaset bir taraftan ahlaktan uzaklaşmanın bir aracı olarak görülürken diğer taraftan da “ortak iyinin” imkânlarının tartışıldığı ve sınırlarının belirlenmeye çalışıldığı bir alan olarak ele alınmıştır. Siyasetin güç ve iktidarla ilişkisi dikkate alındığında, elde edildiği zaman bir araç olarak gücün ya da iktidarın kimlerin çıkarına ve hangi amaçlar uğruna kullanılacağı önemli bir mesele hâline gelmektedir. Tarih boyunca pek çok iktidar sahibi, kendi iktidarlarının devamını ve muhafazasını öncelikle düşünmüşler; iktidarda elde ettikleri gücü kendilerinin ve yakınlarının lehine kullanmışlardır. Böylece siyaset, bir meseleyi çözenin, bir şeyi iyiden daha iyi hâle getirmenin bir aracı olabileceği gibi iyi bir hâli bozmanın, kötüleştirmenin ve güç için iyiliğin feda edilmesinin de aracı olabilmektedir. Siyasetin teorisi ve pratiği ahlak tartışmalarına kaynaklık eden konulardır. Siyasallığın en temelde taraf olmaya ve tercih etmeye dayandığı düşünüldüğünde, söz konusu taraf olma ve tercihte bulunma temelinin ne kadar siyasetse o kadar da etik bir konu olduğu kabul edilebilir.

Bosna-Hersek eski cumhurbaşkanı ve çağdaş Müslüman düşünür Aliya İzzetbegoviç (1925-2003), insanı ontolojik olarak ahlak alanında tanımlamıştır. Kendi düşüncesini “Tanrı yoksa

insan da yoktur.” (Berdyayev, 2012), anlayışıyla temellendirmiş, etik alanı insanı anlamlandıran ve sınırlandıran bir varoluş alanı olarak kabul etmiştir. İnsanın masum olmadığını, sonuçta tercihlerinin sorumluluğunu üstlendiği bir varlık alanında yaşadığını savunmuştur (İzzetbegoviç, 2005, s. 68). Buna göre insana ve insanın ürettiği gerçekliğe dair unsurlar, özgürlük-ahlak ilişkisi bağlamında değerlendirilebilecek unsurlardır. Müslüman bir entelektüel olarak Aliya İzzetbegoviç’in siyaset felsefesi onun genel düşüncesinden ve özellikle de insan ve İslam anlayışından ayrı değildir. İzzetbegoviç’te siyaset ve siyasallık kavramları, “üçüncü yol” anlayışı ve insanın dualist yapısı temel alınarak anlam kazanmaktadır. Ona göre ideal bir siyaset, insan gerçekliğinin dualizmindeki unsurları (ruh-beden, mana-madde, acı-haz, dünya-ahiret, birey-toplum gibi) birbirine feda etmemelidir ki bu, ancak siyasetin ahlaki olarak sınırlandırılmasına bağlıdır. İslam, bu üçüncü yolun inançta, düşüncede ve pratikte imkânıdır.

Aliya İzzetbegoviç’in tespitiyle ahlakın insanın inancını ve pratiğini sınırlandırmasının bir sonucu olarak sadece insan tercihlerine ve eylemlerine bağlı olarak ahlaklı ya da ahlaksız, iyi ya da kötü olabilir. Aynı şekilde ahlaklı olmanın temelinde bulunan özgür olma ve özgürlüğünü kullanma; başka bir deyişle tercihte bulunabilme ve tercihinin sorumluluğunu üstlenme özellikleri insanın siyasallığıyla da doğrudan ilgili konulardır. Siyasetin mesele çözme ve yönetilenlerin mutluluklarını ve iyiliklerini sağlama gücünü bu amaçlar dışında kullanma imkânını da içeriyor olması, güç ile hak; siyaset ile ahlak arasındaki mesafeyi açabilmektedir. Böylece güç, ahlaki temelden uzaklaştıkça, iktidara sahip olanlar güçlü oldukları için haklı görülürler ya da kendilerini bu şekilde sunarlar. Bu durumlarda bile insanlar daha iyi bir durumun takipçileri olurlar ki mevcut durumdan daha iyi bir durumu talep etmek, siyaset felsefesinin en önemli dinamiklerinden birisidir.

Ahlak ile siyaset ilişkisinin bu çetrefilli durumu, ahlak lehine iktidardan uzaklaşma gibi bir inancın ve tavrın oluşmasına sebep olmuştur. Söz konusu ayrımı savunanlara göre ahlak lehine siyasetten uzaklaşmak gerekmektedir. Böylece ahlak ile siyaset birbirlerini dışlayan iki ayrı alan olarak tanımlanmaktadır. Hristiyanlıkta maneviyat vurgusunun bir sonucu olarak dünyeviliğin karşısında konumlanan anlayış, ahlak ile siyaseti birbirinden farklı alanlar olarak kabul etmektedir. Siyaset bu dünyada, bu dünya için gerçekleşen bir faaliyet olarak yorumlanırken Saint-Augustinius’un *Tanrı’nın Kenti* eserinde en ideal ve en iyi yönetimin bu dünya yıkıldığında Tanrı’nın hükümranlığında kurulacağı vurgusu yapılmıştır. Hristiyanlık inancında ve düşüncesinde ahlak alanı manevi bir alan olarak tanımlanırken dünyevi alandan ve siyasetten ayrılmakta; dünyadan el-etek çeken bir maneviyatçı inanç ve pratik savunulmaktadır. Hâlbuki İslam, Aliya İzzetbegoviç’e göre tam da bu anlayışa karşı çıktığı için Hristiyanlıktan ayrılmakta ve “din” olmanın ötesinde tanımlanmaktadır. İslam, saf bir maneviyat inancını merkeze almamaktadır. Ontolojik temelde insanın siyasal bir varlık olması aynı zamanda onun bu dünyada daima ahlaki bir alanda hareket eden bir varlık olması demektir. İslam, insanın siyasallığını kabul ettiği gibi ahlaki alanın dışında bir insan

anlayışını kabul etmemektedir. Dolayısıyla Aliya İzzetbegoviç'in İslam anlayışı açısından bu dünya ötelenecek, reddedilecek bir yer olarak değil, siyasallığın ve ahlakiliğin ortak bir alanı olarak da görülebilir. Ona göre "dünya red yoluyla kazanılmaz" (İzzetbegoviç, 2005, s. 39). Bu anlamda İslam, ahlaka kaynaklık ettiği gibi "ahlaklı siyaset"e de kaynaklık edebilir. Siyaset, dünyevi olsa bile bu dünya ile ahiret arasındaki ilişki üzerinden anlaşılabilir bir meseledir. İslam, bu dünyayı da ahiret hayatını da önemsemediği gibi iki dünya arasındaki dengenin inançta ve pratikte inşa edilmesine yönelmektedir. Bu dünyalardan biri lehine diğerini inkâr ya da reddetme anlayışının tersine, her ikisinin de saadeti için çaba gösterme İslam açısından daha uygun bir anlayışa karşılık gelmektedir.

Bu dünyada bir durumu tanımlama, bir meseleyi çözme adına ortaya konan farklı fikirler ve farklı siyasal pratikler, siyasal ihtilafların oluşmasının da önemli sebepleridir. Siyasal olarak fikirde ve pratikte anlaşmazlığa düşmek insani bir durumdur. Siyasal varlık olarak insan, siyasallığını bir yorum olarak gerçekleştirir. Her siyasal yorum pratikte bu dünyaya yöneldiği, bu dünyada bir meseleyi çözmeyi hedeflediği için dünyevidir; bu dünya ile sınırlıdır. Aliya İzzetbegoviç'in "İslam mükemmel ancak bizler değiliz." şeklindeki ifadesine paralel olarak Aktay'ın da yerinde tespitiyle beşerî kulvarda cereyan eden iktidar ilişkilerinde İslam'ın İslam olarak bir aktör olamayacağını hesaba katmak gerekmektedir. İslam'ın hiçbir zaman mükemmel hâliyle dünyada var olamayacağı aşikârdır (Aktay, 2003, s. 38):

"Bu insanlar (İslam'ı temel alarak siyaset yapmaya çalışanlar) beşerdirlər, İslam'ın kendisini değil, İslam'dan anladıklarını somutlaştırırlar. Dolayısıyla yanılırlar, düşerler, kalırlar, çatışırlar veya uzlaşmalar yaparlar, kazanırlar veya yenilirler, aşırılıklar yaparlar veya mutedil davranırlar, dostları olur, düşmanları olur, müttefikleri olur, hasımları olur. Tabii ki kendi üzerlerine aldıkları İlahi yükü layıkıyla taşıyıp taşımadıkları yönünde sürekli bir ahlaki bir baskıya tabi olurlar. Ancak bu yükü taşımayı üstleniyorlar diye kendilerine bir masumiyet, bilgilerine bir vahyin mutlaklığı, hareketlerine ve siyasetlerine metafizik bir değişmezlik atfedilemez."

Siyasetin dünyeviliği meselesi, Aliya İzzetbegoviç'te İslam temelli bir yorumla ele alınmaktadır. Ona göre siyaset, dünyevi olsa bile bu dünya ile ahiret arasındaki ilişki üzerinden anlaşılabilir. Böylece İslami temelde İzzetbegoviç açısından siyaset, her iki dünyayı da önemseyen ve ikisi arasında denge kurabilecek bir imkân olarak kabul edilir. "Ahlak alemini varlık aleminden farklı olarak olması gereken alemi" şeklinde tanımlayan İzzetbegoviç (2005, s. 245), en azından düşüncede ahlak ile siyasetin "olması gereken" hedefinde birbirlerine yaklaştıklarını ve İslami temelde bir siyaset felsefesinin çıkış noktasının bu ahlaki temel olduğuna işaret etmiştir. Ona göre "insanlar arası ilişkileri düzenleyen değişmez İslamî prensipler vardır, ancak değişmeyen hiçbir İslamî üretimsel, toplumsal, siyasal terkip bulunmamaktadır" (İzzetbegoviç, 2007, s. 178-9). Ahlakın kaynağı tek ve değişmez olsa bile gerçekleşme alanı bu dünya olduğu için uygulamaları değişecektir.

Yöneticilerin kendi anlayışlarını merkeze alarak "olması gereken"i topluma dayatmaları siyasi tarih boyunca karşılaşılan ve siyaset ile ahlak ilişkisi açısından da ayrıca tartışılan önemli

bir meseledir. "İdealin zorlanması, insanlara empoze edilmesi isyanla karşılaşır." diyen İzzetbegoviç (2005, s. 60), hayatın mekanik olmaması ve mekaniğe dönüştürülmeye direnmesine dikkat çekmiştir. Öncelikle, böyle bir düzenleme, insani ve ahlaki pek çok meselenin doğmasına sebep olacaktır. Çünkü böyle bir düzenleme fikri gayriinsani ve gayriahlakidir. İnsanın tercih edebilme yeteneğinin kısıtlanması ya da yok edilmesi doğrudan özgürlüğe bir müdahale olacağından, aynı zamanda ahlaka karşı bir harekettir. Hayatın mekaniğe dönüştürülmesi, insanı varlık aleminde farklılaştıran ve onun ahlaki yükselmesinin varlık imkânı olan hareketin akışına bir müdahale olacaktır. Güçlü olanın tercihlerden birisini dayatması ya da tercih tahakkümüne gitmesi ve bu durumu insanların ortak iyiliği olarak adlandırması da pekala mümkündür. Tarih, bu tür uygulamaların örnekleriyle dolu olduğu kadar, bu pratiğin felsefelerini yazan düşünürler de çoktur. Böyle bir durumda siyaset özgürlüğe müdahalesi dolayısıyla ahlaki temelini yitirecektir. İzzetbegoviç'e göre (2005, s. 90), tercih imkânının ortadan kalkmasıyla özgürlük de ortadan kalkacak ve ahlaktan bahsetmek mümkün olmayacaktır. Ayrıca siyaset ile ahlak arasındaki mesafe de açılacaktır. Sosyal düzen ve ortak iyi adına bir yönüyle siyasallık üretilirken diğer taraftan insan ve ahlak temelli bir siyaset üretmenin imkânları tüketilecektir. Bu uygulamalar bir ahlaki öğreti ya da din temel alınarak da yapılabilir. Ancak bir siyaset yorumunun ahlak ya da din adına mutlaklaştırılması, eleştiri dışında tutulması, en başta insani varoluşun temeli olarak ahlaki ve siyasallığı tüketeceğinden İslami olmayacaktır. Hatta böyle bir anlayışa dayanarak İslam temelli bir siyaset yorumunu mutlaklaştırmak da İslami değildir. Her siyaset, ister istemez kendi sosyolojik ve tarihsel şartlarında ortaya çıkan dünyevi bir yorumdur. İzzetbegoviç, İslam'ın mükemmel olmasına karşılık Müslümanların mükemmel olmamalarını insanların dünyayı kendi algılarıyla yorumlayabilmelerine, insanlıklarından kaynaklanan sınırları aşamayacak varlıklar olmalarına bağlamaktadır. İslam, mükemmel bir kaynak olmasına rağmen onu kullananlar yine insanlardır. İnsanlar o mükemmel kaynağı temel alabilirler, ona uymaya çalışabilirler ancak mükemmel bir düzen tesis etmeleri mümkün değildir. İslam'ın herhangi bir yorumunu mutlaklaştırarak bir doktrin üretmek, bir yorumun bütün zamanlar için geçerli olduğunu tarif etmek İslam'ın katılışmasına ve içe kapanmasına sebep olmaktadır (Düzgün, 2010, s. 76; İzzetbegoviç, 2003b, s. 19). En iyi durumda bile ortaya konan bir yorumdur ve insanın sınırlılıkları dâhilinde anlaşılabilir. Müslümanlar, İslam'ı temel olarak siyasal olarak diğerlerine göre tercih edilebilir olan alternatifleri üretebilirler. İnsan ya da siyaset adına son sözü söyleme yetkisi insanların değildir.

Yorumun mutlaklaştırılması, siyasal olarak kula kulluk edenlerin, kölelerin yetişmesi riskini içermektedir. Sonuçta böyle bir siyaset tarzında özgürlük mahkûm edilmekte, özgürlük mahkûm olduğu için de zorunlu olarak ahlak mahkûm edilmektedir. Tek tipleştirici bir anlayışın İslam ile uyuşması mümkün değildir. Ahlak ile siyasetin ortak arayışlarından birisi olan "iyi" ya da "olması gereken" arayışı son bulmakta, tarihin ve dolayısıyla insanlığın sonu ilan edilmektedir. İyiye dair arayışın son bulması, sadece tarihin değil, aynı zamanda ahlakın ve

siyasetin de son bulması demektir. Hayat, bütünü itibarıyla hesap edilemez bir yapıdadır. Bu yüzden hayat, özellikle siyasetçilerin hesaplarının tutmamasının da bir tarihidir.

Ütopya yoluyla topluma ve dolayısıyla insan hayatına bir yön verme, onları ölçme, kalıplara sokma çabaları da tarih boyunca boşa çıkmıştır. İzzetbegoviç'in *Doğu ve Batı Arasında İslam* kitabında bir bölümde incelediği dram ve ütopya arasındaki ilişki, insanın içinde bulunduğu ve doğal durumu olan dramın ütopya yoluyla aşılması çabalarının daima boşa çıktığını göstermiştir. Hayat, dramdır. Çünkü hesap edilmeye başlandığı andan itibaren hayat, hesapların tutmadığı bir forma bürünmekte ve daha büyük dramlara sebep olmaktadır. Siyaset felsefesinin en önemli konuları arasında yer alan ütopyaların gayriislami olmasının sebebi, aynı zamanda hayatı mekanizme dönüştürmelerinden kaynaklanmaktadır. İnsanın kendi içinde bulunduğu dramı, daha iyi düşüncesiyle ütopyalarla aşma çabası, kendi ontolojik gerçekliğine uymadığı için daima fiyaskolarla sonuçlanmıştır. Bu bağlamda İslam, dramın içerisinde daha iyiyi tercih etmek ve gerçekleştirmek çabasının kaynağı olarak durmaktadır; yoksa o, bir ütopyanın kaynağı değildir. Dramı ortadan kaldıracak bir cennet hayatı bu dünyada mümkün değildir. Bu dünyada böyle bir cennet inşa etme arayışları hayata, insan gerçekliğine aykırı olduğu için daima insanın ve hayatın lehine sonuçlanmamıştır, sonuçlanmayacaktır. İslam, cenneti bu dünyadan başka bir dünyada ancak bu dünyayla bağlantılı olarak açıklamaktadır. Bu bağlamda bu dünyada cennet ideali düşüncede anlamsız olduğu gibi bu dünyada cennet için gösterilecek çabaların da sonuçsuz kalacağı açıktır. Burada bir farka dikkat çekmek gerekmektedir. Dünyada cennet inşa etmeye çalışmakla karşılaşılan meseleleri çözmeye çalışmak, daha iyiyi gerçekleştirmek için çaba göstermek birbirlerinden farklı şeylerdir. İkinci alternatif daha insani ve dolayısıyla daha İslami'dir. Her olanın daha iyi bir olması gereken durumu vardır ancak İslam'ı temel alacak bir siyaset felsefesinden ütopya çıkmamaktadır.

"Her iktidar, insanları bozar ve bu bozgunluğun yıkıcı etkisine ancak sadece Allah'a iman ve ahlaki değerlerin sürekli canlı tutulması faaliyeti karşı durabilir." (İzzetbegoviç, 2007, s. 27). Bu kural diğer dinler ve İslam için de geçerlidir. "Din de devrim de acılar ve ızdıraplar içinde doğar. İkisi de refah ve konfor içinde yok olup gider. Gerçekten de devam eden sırf onların gerçekleşme çabasıdır." diyen İzzetbegoviç (2003b, s. 92), devrimin yalan söylemeye ve kendi kendine ihanet etmeye başladıktan sonra sahte dinle ortak bir dil bulduğunu tespit etmiştir. Devrimi ve dini yozlaştıran, iktidarları için aracı kılan bir zihniyet, aynı zamanda onları kurban ediyor demektir. Bütün dinlerin –ki "semavi dinlerden sonra dünya eski dünya olmamıştır" (İzzetbegoviç, 2005, s. 71)- ve devrimlerin ortak tarihi bu şekilde devam etmiştir. Samimiyet, fedakârlık ve zulme karşı mücadele gibi değerler ve pratikler yerlerini yozlaşmaya, zenginliğin ve iktidarın muhafazası için halkı baskı altında tutan siyasetler üretmeye ve dolayısıyla devrimci ruhun ve anlayışın yavaş yavaş kaybolmasına bırakmışlardır. Benzer bir durumun İslam dünyasında da aynı şekilde cereyan ettiğini görmek mümkündür. Burada İslam toplumları açısından değerlendirildiğinde İslam ile Müslümanlar arasındaki

mesafe açılmış, var olan durumun şartları kimlerin lehine işliyorsa siyaset onların elindeki bir araca dönüşmüştür. Büyük bir devrim olarak doğan ve gelişen İslam, zamanla devrimci karakterini ve gücünü kaybetmiştir.

Müslüman toplumların içinde bulunduğu durumu eleştiren, İslam'dan uzaklaşmaktan kaynaklanan bozulmalara ve yozlaşmalara pratikten pek çok örnekler gösteren Aliya İzzetbegoviç, İslam dünyasında yaşanan bütün yanlış ve gayriahlaki durumların İslam'ın, Müslümanlar tarafından dışlandığını apaçık gösterdiğini savunmuştur (bkz. İzzetbegoviç, 2007, s. 28). Böylece neden İslam dünyası geri kaldı sorusuna o, kendisinden önceki İslamcı neslin temel tezlerini doğrulayan bir cevap bulmuştur. Ona göre, Müslüman toplumların kendi rönesanslarını başarabilmeleri için İslam dışında bir çareleri yoktur. İslam, onun siyaset felsefesinin temeli ve kurucu aklıdır.

"Allah'ın iradesine teslimiyet, insan iradelerine bağımsızlık demektir. Allah'a itaat, insana itaati men eder. Böylece insan ile Allah ve insan ile insan arasında yeni bir münasebet inşa eder." (İzzetbegoviç, 2003b, s. 311). Burada İzzetbegoviç'in siyaset felsefesinin temelini insan ve Allah arasındaki ilişkiyi koyduğu görülmektedir. İnsan, kendi şahsiyetinin inşasına katkıda bulunan bir varlıktır. Bu yüzden insan aktif, özgür ve ahlaki olarak sorumlu yaratılmıştır. Şahsiyetin inşa edilmesi onun düşüncesinde merkezî bir yerdedir (bkz. Erkilet, 2010, s. 114-5). İnsanın dünyada iyi olabilmesi, varlıklar içinde yükselebilmesi, Allah ile yaptığı sözleşmeye uygun bir iman ile bu dünyada iyi pratikler gerçekleştirebilmesine bağlıdır. Kur'an-ı Kerim'de defalarca ve birlikte zikredilen, Aliya İzzetbegoviç'e göre İslam'ın en temel şartı olan "iman etmek ve iyi işler yapmak" bu sözleşmenin de temelidir (İzzetbegoviç, 2007, s. 130):

"Allah'ın emri olduğu için iyi amel yapıyor, yasakladığı için de kötülüklerden sakınıyorum. İyi amel işleyerek ben mükemmel olmayan bir dünyanın düzeltilmesine, mükemleştirilmesine Allah'a yardımcı oluyor, O'nunla işbirliği içinde bulunuyorum. Benim katkım olmaksızın dünyanın bir kısmı ebediyen eksik, bitmemiş, gerçekleşmemiş olarak kalacaktır. Bu sebeple sadece iman edemem, aynı zamanda faal olmak, eylemlerde bulunmak ve çalışmak zorundayım."

Sözleşme, Allah ile yapılmadığı takdirde rejimlerle, ideolojilerle, dünyevi iktidarlara ya da çıkar ilişkileri üzerinden diğer insanlarla yapılmaktadır. "Tebaa iktidarı, iktidar da tebaayı sever." diyen İzzetbegoviç (2003b, s. 196), iktidara itaat ile yerinden, durumundan memnun olanların özgürlük karşısında konforu seçtiklerini; tebaa olmayı reddederek bunların karşısında yer alanların ise özgürlüğü istediklerini göstererek insanoğlunun dünyadaki siyasal durumunun yaman çelişmesine dikkat çekmiştir. Özgürlük, ahlakın zorunlu şartıdır. Özgürlüğün zorunlu şartı ise Allah'tır. Özgürlükten kaçmak, dünyevi iktidarlara himayesinde konformist bir hayat sürmek ve bu hayatın devam etmesi için çaba göstermek, Allah'a kul olmaktan ve ahlaktan kaçmak demektir. Ona göre İslam'ın büyük hamlesi "hicret" de bu bağlamda anlaşılmalıdır. Çünkü hicret, zor olanı, Allah'ın rızasını ve İslam ahlakını temel ala-

rak tercihte bulunmak ve bu tercihi yaşamak demektir. İzzetbegoviç (2007, s. 124), herkesin bu dünyada hicretin ikilemi ile karşı karşıya olduğunu söylemiştir. Bizi değerli kılan, yükselten hicretin ikileminde nerede durduğumuzdur. Aynı zamanda siyasal bir hareket olan hicret, bugünkü Müslüman toplumlar için de siyaset felsefesi kaynağı olmayı sürdürmektedir.

Tebaa yetiştirme kültürünün İslam rönesansının önündeki en büyük engellerden birisi olduğunu vurgulayan İzzetbegoviç, Allah'a teslim olmayan iradenin dünyevi iktidarlara teslim olması durumunda İslam'ın temel insan anlayışından sapılacağına; zaten Müslüman toplumlarda var olan, süre giden bu sapmanın devam edip gideceğine işaret etmiştir. Aliya İzzetbegoviç (2007, s. 68), insanların basit bir ayrımla "iman edenler ve iman etmeyenler" şeklinde ayrılmasına bu yüzden karşıdır. Ona göre inananların ve inananmayanların dışında "korkaklar" diye adlandırılacak bir grup daha vardır ve insanlar arasında bu gruba mensup olanların sayısı oldukça fazladır.

İnsani ve ahlaki yükselişe dayanmayan, sosyal gerçekliğin geleneksel biçimi olarak üretilen bir Müslümanlık, yapıcı bir siyaset felsefesine kaynaklık edemeyecektir. Böyle bir Müslümanlık anlayışının ve pratiğinin sonucu kendilerini Müslüman olarak tanımlayanların toplumda siyasallıklarını sürdürmelerinden, siyasal bir taraf olmalarından ibaret olacaktır. Müslümanlık da yapıcı bir ahlakın ve siyasetin inşa edilmesine katkı sağlamaktan ziyade oluşan farklı taraflardan bir taraf, "biz-onlar, dost-düşman" ayrımlarının sürdürülmesine hizmet edecektir. Siyasetin ve siyasallığın ana karakterini belirleyen bu ayrımları reddetmemekle birlikte İzzetbegoviç'in İslam anlayışına dayanan siyaset felsefesinin bu dikotomileri aşma amacında olduğu açıktır. Bu dikotomilerin içerisinde kalmak, tarafı olduğu siyasallığı ve dolayısıyla siyasallık yorumunu mutlaklaştırmak, Müslümanlık adına, Müslümanlar lehine bile gözüke gayriislami bir siyaset tarzının üretilmesine sebep olabilir. Dolayısıyla, taraftarlığı Allah-insan ilişkisini önceleyen bir anlayışa dayandırmak ve bu anlayışı pratiklerin belirleyicisi bir kriter olarak kabul etmek daha doğru bir yaklaşım olacaktır.

İslam kaynaklı bir siyaset felsefesinin tek amacı güç ilişkilerinde güç elde etmek değil, aynı zamanda kendisinin, yakınlarının aleyhine bile olsa adaletten sapmamak, yeri geldiğinde kendi çıkarlarına ters düşen bir fedakârlığı Allah rızası uğruna gerçekleştirebilmektir. Bu şekilde oluşacak bir İslam siyaset felsefesi, nefretlerin ve sürekli düşmanlıkların üretildiği bir taraftarlığın ya da geçtiğimiz asrın en önemli siyaset felsefecilerinden Carl Schmitt'in dost-düşman ayrımına dayanan siyaset felsefesinin karşısında yer alacaktır. Aliya İzzetbegoviç'in düşüncesinde biz ve onlar ya da dost ve düşman ayrımı, siyaset felsefesinin çıkış noktası değildir. Adaletin tesis edilmesi, fitnenin ve zulmün ortadan kaldırılması, siyaset felsefesinin temelidir. Gerçekleştiği zaman adalet, siyasallığı biz-onlar, dost-düşman gibi ayrımların ötesine taşımaktadır. Allah, Müslüman bir kabile tarafından bir Yahudi'ye haksızlık yapılmasını ayetler indirerek engellemiş ve hakkı üstün tutması konusunda peygamberini ve onun şahsında geçmişteki ve gelecekteki bütün Müslümanları uyarmıştır (Türkiye Diya-

net Vakfı [TDV], 2000, 4 / Nisa: 105-113). Bu çağrı, ahlaka bir çağrıdır. Adaleti gerçekleştirmek ve hakkı üstün tutmak çok zor bir siyasettir. Ancak İslam'ın istediği siyasal ve toplumsal dayanışmanın temeli budur. Böyle bir siyaset sadece bizden ya da dost olanların lehine, çıkarına işleyen Makyavelist bir anlayışın ötesindedir. Jerkoviç'in de tespit ettiği üzere Aliya İzzetbegoviç'in siyaset anlayışı sadece çıkarlar için verilen bir güç mücadelesinin ötesinde tanımlanmak zorundadır ki bizzat kendisi Bosna Savaşı sırasında ve sonrasında yürütmeye çalıştığı siyasette bu temele göre hareket etmeye çalışmıştır (bkz. Akın, 2010, s. 101; İzzetbegoviç, 2003a; Jerkoviç, 2010, s. 37; Laviç, 2010, s. 55). Geçmişin nefret ve düşmanlık üretecek yükünü taşımanın ahlaki bir siyaset üretemeyeceğini bildiği için geçmişi unutmamak, ancak geçmişe takılıp kalmamak gerektiğini de sürekli vurgulamıştır.

Aliya İzzetbegoviç'in siyaset felsefesinin temelinde materyalist ve idealist düşünce ayrımının dışında kendi başına tek yol olan İslam durmaktadır. İslam, Müslüman toplumların temel olarak buldukları konumdan yükselmelerini sağlayabilecektir. İzzetbegoviç, İslam Deklarasyonu'nda Müslüman toplumlar için ne geleneksel İslam anlayışlarının ne de İslam'ı dışlayan Batıcı, taklitçi anlayışların ve siyasetlerin bir fayda ve rönesans sağlayamadıklarını açıkça ifade etmiştir. Müslüman toplumlarda İslam, hem inançta hem de pratikte hayat kaynağı olma özelliklerini büyük ölçüde kaybetmiştir. İzzetbegoviç, Müslümanların İslamlaşmak dışında bir yollarının bulunmadığını tarihsel tecrübenin açıkça gösterdiğini savunmuştur. Neimarlija'ya göre (2010, s. 156) İzzetbegoviç bu sürecin İslam'ın geleneksel yorumlarından ve İslami olmayan ideolojik sınıflandırma, engelleme ve manipülasyonlardan kurtarılması anlamına geldiğini düşünmüştür. İslam rönesansının önemli şartlarından birisi olan İslamlaşmak, Müslümanların şuur ve pratikte özgürleşmelerinin ve ahlaklı hâle gelmelerinin imkânıdır. İslam temelli olmayan devrimlerin, siyaset düzenlemelerinin Müslüman toplumların pek çok yönden gelişmelerine katkısı olmayacaktır. İslamlaşmak, ona göre toptan ret ya da kabul yaklaşımlarını içermez; yöneldiği düşünce ve tecrübeden seçici olarak ahlaki temelde faydalanır. O, İslam'ı temel alan bir eleştirel düşünceye ihtiyaç olduğunu vurgulamıştır. İslam, toptan yıkıcı bir devrim anlayışına sahip değildir. Geçmişin olumsuz yükünden kurtulmayı hedeflemiştir (İzzetbegoviç, 2007, s. 105). Geçmiş, geçmişe ait her şeyi yok etmek gibi bir amacı olamaz, olmamıştır.

Aliya İzzetbegoviç, çift kutuplu bir dünyada yaşamıştır. Bu dünyanın içinden, bu dünyada edindiği tecrübelerle düşünce üretmiştir. Onun İslam'a çağrısı, özgürlüğün ve ahlakın birbirinden ayrılmadığı bir teoriye ve pratiğe çağrıdır. Bu çağrı, kendisinden önce farklı zamanlarda ve mekânlarda Müslüman şuura sahip düşünürlerin ve hareket adamlarının çağrılarına bir katkıdır. Onun düşüncesi ve mücadelesi de belli bir zamanda ve mekanda, kendi hikâyesinin sınırları dikkate alındığında anlaşılabilir. Bugün dünya, çift kutuplu bir dünya değildir. Başka bir dönemde insanlar, yeni karşılaşılan pek çok mesele ile yaşamaya devam ediyorlar ve gelecekte de yeni meselelerle karşılaşacaklar. İzzetbegoviç, kendi hayatında sorumluluğunu yerine getirmiş bir düşünce ve mücadele adamı olmayı başaramıştır.

Ancak onun yorumlarının, İslam düşüncesine katkılarının kendi sınırları dâhilinde olduğu gerçeği gözardı edilmemelidir. Gelecekte dünyanın karşılaşılabileceği yeni meselelere İzzetbegoviç'in kendi sınırlılıkları ile oluşturduğu yorumlarının ne kadar karşılık sunabileceği tartışılabilir ama onu besleyen, düşüncesinin ve mücadelesinin temeli olan İslam'ın ilelebet dünyanın meselelerine çözüm üretme yolunda önemli açılımlar sağlayacağı ve insanların hayrına iyiliği tanımlama ve uygulama yolunda yeni fikirlerin yetişmesine imkânlar sağlayacağı muhakkaktır.

Kaynakça

- Akın, M. H. (2010). Aliya İzzetbegoviç'in entelektüel mirası. Ö.H. Özalp ve K. Gültürk (Ed.), *Uluslararası Aliya İzzetbegoviç Sempozyumu (11-12 Ekim 2008)* kitabı içinde (s. 100-108). İstanbul: Bağcılar Belediyesi Kültür Yayınları.
- Aktay, Y. (2003). Siyasette İslamiliğin sınırları. *Tezkire*, 33, 31-41.
- Berdyayev, N. A. (2012). İnsanın yazgısı (çev. H. Arslan). İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Düzgün, Ş. A. (2010). Aliya ve kurucu irade olarak İslam. Ö.H. Özalp ve K. Gültürk (Ed.), *Uluslararası Aliya İzzetbegoviç Sempozyumu (11-12 Ekim 2008)* kitabı içinde (s. 75-90). İstanbul: Bağcılar Belediyesi Kültür Yayınları.
- Erkilet, A. (2010). Özgürleştirici bir önder: Aliya. Ö.H. Özalp ve K. Gültürk (Ed.), *Uluslararası Aliya İzzetbegoviç Sempozyumu (11-12 Ekim 2008)* kitabı içinde (s. 112-116). İstanbul: Bağcılar Belediyesi Kültür Yayınları.
- İzzetbegoviç, A. (2003a). *Bosna mucizesi: Konuşmalar* (çev. F. Altun ve R. Ahmedoğlu). Ankara: Yöneliş Yayınları.
- İzzetbegoviç, A. (2003b). *Doğu ve Batı arasında İslam* (çev. S. Şaban). İstanbul: Nehir Yayınları.
- İzzetbegoviç, A. (2005). *Özgürlüğe kaçışım: Zindandan notlar* (çev. H. T. Başoğlu). İstanbul: Klasik Yayınları.
- İzzetbegoviç, A. (2007). *İslam deklarasyonu ve İslami yeniden doğuşun sorunları* (çev. R. Ademi). İstanbul: Fide Yayınları.
- Jerkovic, A. (2010). Aliya Macchialvelli'ye Karşı. Ö.H. Özalp ve K. Gültürk (Ed.), *Uluslararası Aliya İzzetbegoviç Sempozyumu (11-12 Ekim 2008)* kitabı içinde (s. 34-38). İstanbul: Bağcılar Belediyesi Kültür Yayınları.
- Lavic, S. (2010). Bir devlet adamı olarak Aliya İzzetbegoviç. Ö.H. Özalp ve K. Gültürk (Ed.), *Uluslararası Aliya İzzetbegoviç Sempozyumu (11-12 Ekim 2008)* kitabı içinde (s. 50-55). İstanbul: Bağcılar Belediyesi Kültür Yayınları.
- Neimarlija, H. (2010). Üçüncü yol tezi. Ö.H. Özalp ve K. Gültürk (Ed.), *Uluslararası Aliya İzzetbegoviç Sempozyumu (11-12 Ekim 2008)* kitabı içinde (s. 151-156). İstanbul: Bağcılar Belediyesi Kültür Yayınları.
- Türkiye Diyanet Vakfı. (2000). *Kur'an-ı Kerim* açıklamalı meâli (hızl. H. Karaman vd.). Ankara..

Aliya İzzetbegoviç'in Bir Siyasi Projesi Olarak Demokratik Hareket Partisi (SDA)

Tarkan Tek

SDA olmadan Bosna Hersek de olmazdı!

Aliya İzzetbegoviç

Bu çalışmada Aliya İzzetbegoviç'in hayatının hemen hemen tamamında önemli bir yer tutan siyasi çalışmalarına ve siyasal teorisini pratik olarak taçlandırdığı, Demokratik Hareket Partisine (SDA) değinilecektir. Bunun öncesinde Müslüman bir siyasetçi olarak Aliya İzzetbegoviç'in, SDA'yı kurmadan önce hangi kültürel ve politik kodlara haiz olduğunu, içinde bulunduğu gençlik hareketi olan Mladi Muslimaninin (Genç Müslümanlar) SDA'nın kuruluşunda oynadığı rolü ve dönemin siyasi tarihini bilmemiz, konuyu anlamamızda anahtar görevi görecektir.

Osmanlı Devleti 1878 yılında imzalamış olduğu Berlin Antlaşması ile Bosna-Hersek Sancağı'nın yönetimini Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'na devretmiş, bu tarihten sonra Bosna-Hersek Sancağı Müslümanların yönetiminden çıkmıştır (Hösch, 2002, s. 137). Bosna-Hersek önce Yugoslavya Krallığı, sonrasında Yugoslavya Federasyonunun yönetimi altında uzun yıllar idare edilmiştir. Bu dönemde Müslümanlar, iktidarlar tarafından kimlikleri inkâr edilen bir azınlıktı. Böyle bir dönemde âlim Mehmed Spaho ve onun kurmuş olduğu Yugoslavya Müslümanlar Organizasyonu (JMO), Müslümanların kültürel olarak var olmaları için çalışmalar başlatmıştır. Mehmed Spaho'nun ölümü ve İkinci Dünya Savaşı'nın başlaması JMO'nun dağılmasına sebep olmuştur (Calic, 2010, s. 119-122). Bu zaman zarfında, İkinci Dünya Savaşı öncesinde 1938 yılında Mladi Muslimani¹ (Genç Müslümanlar) adlı bir gençlik hareketi kurulmuştur. Bu örgüt daha çok çağdaş İslam dünyasının sorunlarını ve dünyadaki gelişmeleri gündeminde tutan bir çizgideydi. Bu minvalde Genç Müslümanlar Hareketi geleneksel bir İslami hareket değildir. Aksine "*Batı ve Doğu medeniyetlerinin ortaya koyduğu*

1 Mladi Muslimani günümüzde faaliyetlerine Bosna-Hersek'te devam etmektedir. bkz. Mladi Muslimani (t.y.). www.mm.co.ba

sistemlere karşı İslam'ın da bir alternatif sistem olarak sunulabilmesinin fikri çalışmalarının yapıldığı bir harekettir.” (Öz, 2013).

İzzetbegoviç Genç Müslümanlar Hareketini siyasi olarak şöyle tanımlar: “*Genç Müslümanlar Hareketi'nin genel odağını belirleyen, İslam ile ona muhalif mahiyetteki iki referans noktası anti-faşizm ve anti-komünizm idi. Hitler ve Stalin'in şahsında cisimleşen iki sistem, faşizm ve komünizm, o günün dünya düzenini karakterize ediyorlardı.*” (İzzetbegoviç, 2003, s. 18). Genç Müslümanlar Hareketi antifaşist ve antikomünist bir karaktere sahip olduğundan Çetnikler, Ustaşalar ve Partizanlar tarafından uzun yıllar baskı görmüş, bu yüzden yapılanmasını illegal olarak devam ettirmiştir.

Genç Müslümanlar Hareketi İzzetbegoviç'in hayatında çok önemli bir yere sahiptir. İzzetbegoviç'in bu hareket ile ilk tanışıklığı 1940 yılına rastlar. Burada tanıştığı arkadaşları ile birlikte ileride Demokratik Hareket Partisini kuracaktır. Genç Müslümanlar Hareketi ile olan çalışmalarından dolayı 3 yıl hapis yatan İzzetbegoviç'in ideolojisinin oluşmasında ve siyasete girmesinde Genç Müslümanların payı yadsınamaz. Hapishane hayatından sonra çeşitli işlerde çalışan ve aynı zamanda Genç Müslümanlar örgütü ile olan çalışmalarını gizli bir şekilde sürdüren İzzetbegoviç bunun yanında İslam dünyasının problemleri üzerine entelektüel bir arayış içerisine girmiştir. Bunun bir neticesi olarak önce “İslam Deklarasyonu” adlı makalesi, sonrasında “Doğu ve Batı Arasında İslam” adlı eseri Yugoslavya'daki Müslümanlar ve diğer dünya Müslümanları tarafından büyük bir ilgi görmüştür. Aliya İzzetbegoviç'in bu çalışmaları Yugoslavya Devleti tarafından huzursuzlukla karşılanmış ve yazdıklarından dolayı kendisine soruşturmalar açılmıştır. Eserlerinde “İslami devlet” arzuladığı iddiası ile yakın arkadaşları ile birlikte yargılanmış ve yargılanma süreci siyasi bir atmosferde gerçekleşmiştir. Yargılanma süreci dünya kamuoyunda “Saraybosna Davası” olarak gündeme gelmiş, Dünya'daki pek çok gazete ve ajans davayı izlemiştir. Yargılanma sonucunda İzzetbegoviç ve yol arkadaşları haksız bir şekilde ağır cezalara çarptırılmıştır (Calic, 2010, s. 268)

Siyasi Bir Örgüt Kurmak

Yıllarını Balkan Müslümanlarına adanmış bir grup inançlı insan daha hapishanedeyken, özgür bir şekilde ve legal bir yapıda siyaset yapmayı tahayyül etmişlerdir. 80'li yılların sonu 90'ların başlangıcı ile Yugoslavya'daki kriz doruk noktasına ulaşmış, tüm sosyalist-komünist blokta bir kriz havası hâkim olmuştur. Bununla birlikte ülkenin birçok farklı bölgesinden gelen çok partili sisteme geçiş taleplerinin sayısı her geçen gün artmıştır (Latiç, 2008, s. 84) Bu gelişmelerin farkında olan İzzetbegoviç ve arkadaşları siyasi çalışmalarına hapishane hayatındayken başlamışlardır. Gelen af kararı ile özgürlüğüne kavuşan İzzetbegoviç, hapishanedeyken üzerinde tefekkür ettiği bir siyasi parti kurma fikrini hayata geçirmek için hazırlıklara başlar.

Partinin Kuruluşu

İzzetbegoviç hayatı boyunca zor olana talip olmuş ve karşısına çıkan zorlukların üstesinden gelmeyi başarmış bir liderdir. Kendisine hayat felsefesi olarak seçmiş olduğu "üçüncü yol" formülü yaşamı boyunca onun siyasetinde belirleyici olmuştur. Ona göre "İki kötü şey arasında daha az kötü olanı seçmek durumunda değilsiniz, bir üçüncü yol daima mümkün"dür (Çeriç, 2006, s. 50). İzzetbegoviç özgürlüğün olmadığı, eşitsizliklerin hâkim olduğu komünist Yugoslavya'yı benimsememiş, özerk ve özgür bir Bosna hayali kurmuştur. Bu hedefi gerçekleştirmek amacıyla 1990 yılında yol arkadaşları ile bir araya gelip Demokratik Hareket Partisini (SDA: Stranka Demokratske Akcije) kurar. İzzetbegoviç gerek partiyi kurmadan önce gerekse kurduktan sonra diasporadaki Boşnaklar ve Yugoslavya sınırlarındaki önde gelen Müslüman entelektüeller ile istişareler gerçekleştirmiştir (İzzetbegoviç, 2003, s. 75).

Aliya hatıratında partinin kuruluşundan şöyle bahseder:

"Hapisteki arkadaşlarıma niyetlerimden bahsetmiştim. Onu bir Müslüman partisi olarak düşündüm. Partinin Yugoslavya'daki Müslüman halkı bir araya getirmekte güçlük çekmeyeceğine ve onlara yapılacak açık bir davetin bunun için yeterli olacağına emindim." (İzzetbegoviç, 2003, s. 73).

Kurulacak olan parti, "Müslüman kültür çevrelerinin" partisi olmalıydı ve aynı zamanda Balkanlardaki Müslümanları siyasi olarak bir araya getirmeliydi. Aliya ve arkadaşlarının siyasetten ilk hedefi Yugoslavya'yı yeniden yapılandırmaktı, bu nedenle SDA ilk olarak bir Yugoslav partisi olarak düşünülmüş ama değişen dengeler onu ve arkadaşlarını bu planından geri çevirmiştir (İzzetbegoviç, 2003, s. 496). Takvimler 27 Mart 1990'ı gösterdiğinde İzzetbegoviç ve yol arkadaşları Demokratik Hareket Partisini (SDA) kurarlar. Partinin kuruluşunu duyurmak üzere Saraybosna'daki Holiday Inn otelinde bir basın toplantısı düzenlenir ve İzzetbegoviç burada *Kırklar Bildirisi* olarak tarihe geçecek olan bildiriyi okuyarak partinin kuruluşunu ilan eder. Partinin on altı maddeden oluşan ilkeleri bu toplantıda açıklanır.

Partinin programında öne çıkan üç madde vardır:

1. Yugoslavya'da yaşayan bütün halklara eşit yurttaşlık verilmesi ve demokratik bir sistemin kurulmasını sağlamak.
2. Yugoslavya sınırlarındaki bütün milletleri tanımak ve bütün dinlere saygı göstermek.
3. SDA Yugoslavya'nın Müslüman kökenli vatandaşlarının olduğu kadar, parti programını ve hedeflerini benimseyen tüm vatandaşların politik bir birliğidir (Isakovic, 2012, s. 37).

Bu maddeler partinin siyasi istikametini belirlemektedir.

SDA 40 entelektüelin, 40 yıllık tek parti sisteminden sonra kurduğu, sisteme muhalif ilk parti olarak tarihe geçer. Bosna-Hersek'te komünizmin varlığından beri bu düşünce okuluna mensup olmayan bir siyasi hareketin ortaya çıkması büyük cesaret işidir. İzzetbegoviç dönemin tek ideolojisi ve tek siyasi partisine karşı mücadele vermiş, ülkeye çok partili sistemi,

■ Doğu Batı Arasında İslam Birliği İdeali

yani muhalefeti getirmiştir (B. İzzetbegoviç, 2010, s. 14). Partinin içerisinde birçok farklı görüşten kişiler mevcuttur. Bunların içerisinde; İslamcılara, muhafazakâr milletyetçilere, liberallere ve sekülerlere varan birçok sosyolojik taban yer almaktadır (Calic, 2010, s. 301). Parti, programı ve konumu itibarı ile İslamcı bir partidir. Gelen tepkiler ve çizilen yol, partinin Mladi Muslimaninin devamı olduğu yönündedir.

Partinin ilk kongresi 26 Mayıs 1990 tarihinde gerçekleşir ve delegelerin tüm oylarını alan İzzetbegoviç partiye genel başkan olarak seçilir. Parti içinde İzzetbegoviç'e ilk eleştiri, partinin kurucusu, genel başkan yardımcılarında Adil Zülfikarpasiç² ve arkadaşlarından gelir. Onlara göre İzzetbegoviç partiyi "fundamentalizme doğru götürmektedir". Zülfikarpasiç ve arkadaşları kendilerinin partiyi Avrupa Birliği'ne doğru götüreceklərini iddia edip partiden ayrılırlar (İzzetbegoviç, 2003, s. 94). İzzetbegoviç bu yapılan hareketi haksızlık olarak görür. Buna şöyle açıklık getirir:

"Partideki akımları, dindar ve laik eğilimin birbirlerinden kesin çizgilerle ayrılacağı şeklinde olursa bu parti için felaketlere yol açar. Ben partinin halkımıza benzemeyi sürdürmesini diliyorum." (İzzetbegoviç, 2008, s. 216).

Seçimler

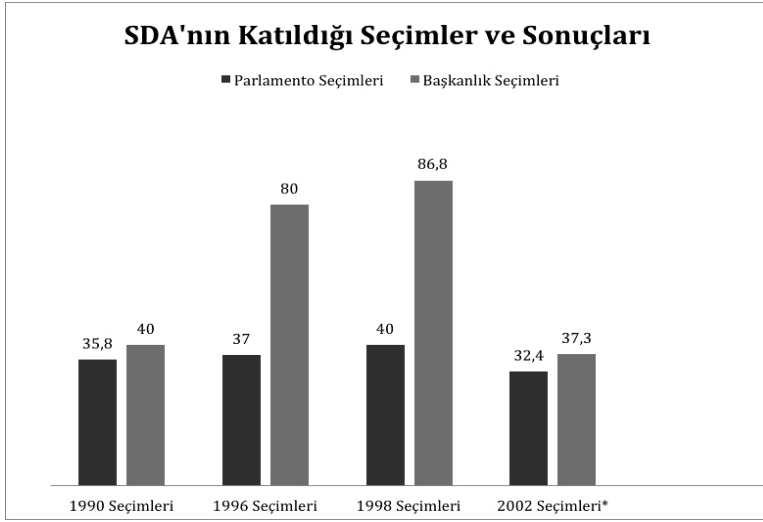
Bilindiği üzere Bosna-Hersek çok partili hayata SDA ile geçmiş, toplum muhalefetin varlığını hissetmiştir. SDA kuruluş sonrası birçok şehirde ve yurt dışındaki Yugoslav Müslümanlar arasında temsilcilikler kurmuştur. 18 Kasım 1990 tarihinde yapılan ilk serbest seçimleri SDA kazanmış, böylece Bosna-Hersek Cumhuriyeti Meclisindeki 240 sandalyeden 86'sı, 7 üyeli devlet başkanlığının 3 üyeliği de yine SDA'lı adaylar tarafından kazanılmıştır. Bu seçimler sonucunda, İzzetbegoviç Bosna-Hersek Cumhuriyeti'nde halk tarafından seçilmiş ilk cumhurbaşkanı olmuştur (Latiç, 2010, s. 64). İzzetbegoviç zamanla rakiplerinin korkulu rüyası hâline gelmiş, siyaset yaptığı dönemlerin hemen hepsinde, katıldığı seçimlerde partisi SDA birincilikle çıkmıştır (Oschlies, 2004, s. 755).

1990 yılında yapılan ilk seçimde % 40 oy alan İzzetbegoviç, savaş sonrası yapılan ilk seçimde % 80 gibi çok yüksek bir oy oranına ulaşmıştır. Bu seçimin akabinde 1998 yılında yapılan seçimde ise % 86,8 oran ile seçimleri kazanır. Bu oran Bosna'da yaşayan Boşnak Müslümanların tamamına yakını oluşturur. Buna paralel olarak aşağıdaki seçim istatistiklerine baktığımızda SDA, parlamento seçimlerinde İzzetbegoviç kadar oy alamamıştır. İzzetbegoviç cumhurbaşkanlığı ve parti başkanlığını bıraktıktan sonra, SDA'nın katıldığı ilk başkanlık seçiminde % 49,5'lik bir düşüş, parlamento seçimlerinde ise % 7,6'lık oranında bir oy kaybı yaşanmıştır (Tek, 2011, s. 45). Buradan şu sonucu çıkarabiliriz ki Aliya İzzetbegoviçsiz SDA

2 Adil Zülfikarpasiç, yıllarca İsviçre'de yaşamış Boşnak milliyetçisi zengin bir iş adamıdır. Daha sonraları Prof. Dr. Muhammed Filipoviç ile birlikte Müslüman Boşnak Organizasyonu (MBO) adlı bir parti kuracaktır. Zülfikarpasiç SDA'yı dinî ve milliyetçi bir çizgide görür. bkz. Husic (2007, s. 176).

güçsüz bir parti demektir ve Bosnalı seçmen daha çok İzzetbegoviç'in şahsına oy vermektedir. Çünkü Bosna-Hersek'in kurucusu olarak İzzetbegoviç'in yeri farklı ve önemlidir.

Partinin oylarının bu kadar düşmesinin bir başka sebebi ise partiden ayrılanların kurmuş olduğu diğer partilerdir. SDA, Boşnak Müslümanların Bosna'da kurmuş oldukları ilk parti olduğundan, partiden ayrılanlar zamanla farklı isimlerde partiler kurmuşlardır. Bu da SDA'nın zamanla oylarının düşmesine sebep olmuştur. Bu minvalde SDA'dan ayrılıp kurulan parti sayısı beşi bulmuştur (Tek, 2011, s. 37-38).

*2002 seçimlerine Aliya İzzetbegoviç katılmamıştır. (Tek, 2011: 45)

SDA'nın Savaştaki Rolü

Cumhurbaşkanlığı seçimlerinden bir süre sonra Slovenya ve Hırvatistan'ın bağımsızlıklarını ilan etmeleri, Yugoslavya'da var olan savaş gerilimini artırmış ve bu iki ülke ile Yugoslavya Ordusu arasında savaş başlamıştır. İzzetbegoviç kendi ülkesi için yaklaşan savaş nedeniyle birtakım görüşmeler gerçekleştirmiş ve şu kararı almıştır. "*Bosna-Hersek; Slovenya ve Hırvatistansız bir Yugoslavya içerisinde yer almayacaktır.*" SDA bununla beraber yaklaşan savaş sebebiyle Bosna-Hersek Güvenlik Konseyinin kurulması kararını alır.

Bosna-Hersek Meclisi 14 Ocak 1992'de özerklik kararı alıp referanduma gitmiş, 29 Şubat-1 Mart 1992 tarihlerinde gerçekleşen referandumda % 63'lük bir katılım ve % 99 oran ile özerklik halk tarafından kabul görmüştür. Böylelikle Bosna-Hersek halkının almış olduğu karar ile bağımsızlık ilan edilmiştir (Oschlies, 2004, s. 747). Bağımsızlık kararı bir çok ülke tarafından tanınmış, buna rağmen Nisan 1992'de savaş başlamıştır. Bosna-Hersek Cumhurbaşkanlığı ise 20 Haziran 1992'de savaş kararı almıştır. Bu dönemde SDA halkın savaşa hazırlanması ve direniş hattının kurulması noktasında önemli hamleler yapmıştır.

■ Doğu Batı Arasında İslam Birliği İdeali

Aliya İzzetbegoviç (2008, s. 112) bu konuyu hatıratında şöyle dile getirmektedir:

"Bosna-Hersek direnişinin temel unsurunun halkın örgütlenmesi ve bunun yanında da silahlanma olduğunu söyleyebilirim. Ben bir vesileyle, hiç kimsenin, hiçbir partinin, hiçbir polisin bu direnişi kendisine mal edemeyeceğini ifade ettim ve bu görüşümü de hala muhafaza ediyorum. Fakat, eğer liyakatlar karşılaştırılırsa, o zaman SDA kıyaslanmayacak biçimde en büyük paya sahip olur."

Aliya İzzetbegoviç (2003, s. 549) SDA'nın misyonunu ise şöyle açıklamaktadır:

"SDA Boşnak halkının milli hislerini pozitif enerjije dönüştürmektedir. Bu parti bu konudan ayrıldığı takdirde Boşnak halkı arasında radikal hatta aşırı akımların doğmasına meydan verilmiş olacaktır ki bu, Bosna'yı istikrarsızlığa ve yeni bir milliyetçilik girdabına doğru götürebilir."

Dayton Antlaşması

Bosna Savaşı dünya kamuoyunda çok derin yaralar açmış on binlerce kişi bu savaşta hayatını kaybetmiş, yüz binlerce insan başka ülkelere göç etmek zorunda kalmıştır. Dünya kamuoyunun baskıları sonucu ateşkes ilan edilmiş ve Dayton Antlaşması yapılmıştır. Dayton Antlaşması ile Bosna'daki savaş sona ermiştir. Antlaşma 21 Kasım 1995 tarihinde Amerika'nın Ohio eyaletinin Dayton kentinde parafe edilmiş ve 14 Aralık 1995 tarihinde Paris'te tarafların onayı ile imzalanmıştır.

Antlaşma ile;

- Bosna-Hersek bağımsız bir devlet olarak tanınmıştır.
- Saraybosna Bosna-Hersek'in başkenti olarak kalmıştır.
- Bosna-Hersek iki etnik yapıya bölünmüştür.
- Boşnak-Hırvat Federasyonu ülke topraklarının % 51'ine ve yönetimine sahip olmuştur.
- Republika Srpska (Bosna Sırp Cumhuriyet) ülke topraklarının % 49'una ve yönetimine sahip olmuştur.

Antlaşmayı Bosna-Hersek adına, Aliya İzzetbegoviç, Sırbistan adına Slobodan Milošević ve Hırvatlar adına Franjo Tuđman imzalamıştır. AB ve USA antlaşmada aracı rolü oynamışlardır (Tek, 2011, s. 23-25).

Dayton Antlaşması günümüzde bir sorun olarak Bosna'nın önünde dursa da o dönem şartlarında böyle bir antlaşma kaçınılmaz bir şekilde kabul görmüştür. Antlaşmanın mimarlarından olan İzzetbegoviç antlaşmayı *"Bu adil bir barış olmayabilir; ama savaşın sürdürülmesinden daha adildir. Bu şartlar altında böylesi bir dünyada, daha iyi bir barış elde edilemezdi."* (Sevil, 2010, s. 40) şeklinde açıklamıştır. Bu yönüyle İzzetbegoviç savaş karşıtı bir siyasetçi olarak tarihte yerini almıştır. İzzetbegoviç Bosna'nın çok kültürlü, çok dinli ve çok etnikli yapısını benimsemiş ve bunun var olması için mücadele vermiş bir siyasetçidir (Kansu, 2010, s. 208). Dayton Antlaşması'nı imzaladığından dolayı birçok kişi tarafından eleştirilmiştir.

Görevden Ayrılma

Dayton Antlaşması sonrasında bir süre daha cumhurbaşkanlığı yapan İzzetbegoviç özellikle Dayton sürecinde hayli yorulmuş ve cumhurbaşkanlığı görevinden 15 Ekim 2000 tarihinde kendi isteğiyle ayrılmıştır. Arkasından gelen bir neslin var olduğu bilinci ile siyasi faaliyetlerine bir süreliğine SDA çatısında devam eden İzzetbegoviç, 13 Ekim 2001 tarihinde, SDA Genel Başkanlığını da Süleyman Tihîç'e bırakmıştır. Görevini bırakması konusu sürekli gündem olmuş ve bunu bir gazeteciye şöyle açıklamıştır:

"Milletçe önümüzde daha uzun bir yol vardır. Bireyler ölür, halklar yaşar. Mücadeleler bana bağlı değildir. Önemli olan da budur. Şu anda sancağı binlerce insan taşıyor. Bunu sürdüreceklerdir. Ben sadece bana düşeni yapmaya çalışıyorum. Kısacası dava ve mücadele kişiler'e kâim değildir. Bayrağı taşıyacak binlerce kişi olduğunu görüyor ve mutlu oluyorum." (Koçak, 2010, s. 223).

İzzetbegoviç toplamda 11 yıl parti başkanlığı, 10 yıl da Bosna-Hersek Cumhurbaşkanlığı görevinde bulunmuştur. Eski Yugoslavya siyasi tarihinden, günümüz Bosna-Hersek'ine kadar, cumhurbaşkanlığı görevi devam ederken bu görevini kendi isteğiyle bırakmış bir siyasetçi çıkmamıştır. İzzetbegoviç hayatının sonuna kadar bu görevi sürdürmek istemediğini belirterek, birçok insan için önemli bir makam olan cumhurbaşkanlık görevinden feraget etmeyi bilmiştir (Husic, 2007, s. 210).

Aliya İzzetbegoviç Siyasetinin Temel Özellikleri

Aliya İzzetbegoviç'in bir siyasi projesi olan SDA, kuruluşundan günümüze kadar kesintisiz olarak Bosna-Hersek'in yönetiminde bulunmuş ve önemli icraatlar gerçekleştirmiş bir siyasal partidir. SDA'nın bu başarısı sadece Bosna'da yankı bulmamış bütün Balkan coğrafyasında Müslüman halklar için bir umut ışığı olmuştur. Balkanlarda Demokratik Hareket Partisinin örnekliliği, yeni kurulan parti ve siyasal hareketleri etkilemiştir. Bu bağlamda SDA'ya benzer isim ve programlarda birçok parti kurulmuştur. SDA Balkanlarda sadece bir parti değil, aynı zamanda bir davanın mektebi görevini görmüştür.

Şüphesiz ki Aliya İzzetbegoviç 20. yüzyılda İslam dünyasında, sözleri, hareketleri ve tavırlarıyla yekpareleşen, müstesna Müslüman bir siyasetçidir. Siyasetini; adalet, özgürlük ve doğruluk kavramları özetler. O, siyaset hayatı boyunca insanı önemseyen bir lider olmuştur. Devletin insan için var olması gerektiğine vurgu yapmış, insanı merkeze alan bir siyaset anlayışı geliştirmiştir. Devleti birikim aracı olarak görmeyen, şeffaflığı ve ehliyeti önemseyen, kimlik siyasetine karşı çıkan İzzetbegoviç, cumhurbaşkanlığı süresi boyunca da akrabalarını devletten uzak tutmuş bir siyasetçidir. Onun siyaset anlayışında eleştiri, bir ayna gibi daima var olmuştur. Siyasi hayatı boyunca şahsına ve partisine yapılan bütün eleştirileri büyük olgunlukla karşılamış, eksik ve hatalarını tartışmaya açmaktan geri durmamıştır (A. İzzetbegoviç, 2003, s. 542). Hatıratında da bundan söz etmiştir.

■ Doğu Batı Arasında İslam Birliği İdeali

“Ben en iyisiysem acaba diğerleri nasıl? Diye kendi kendisine sormuş ve bu sorunun cevabını hatıratında şöyle vermiştir: Heralde liderlerin bazı önemli kusurları olması gerekiyor, bende de yeteri kadar vardı.” (Isakovic, 2012, s. 35).

Parti içindeki muhalif grupların varlığından şikâyetçi olmadığını tam tersine; bazen farklı seslerin ve düşüncelerin duyulmasının iyi olacağını belirten İzzetbegoviç, aynı zamanda siyasi hayatı boyunca riski seven bir lider olmuştur. Müteviziliğini daima korumuş ve kendisine yönelik aşırı övgülere de anında tepki göstermiştir. SDA'nın bir kongresinde kendi fotoğrafının salona asılması üzerine, “Bunu abartılı bir tevazu olarak görmeyin ama benim fotoğrafımın asılması değerlerimize uygun değildir. Kahve molasında lütfen onu kaldırın.” (Gündüz, 2013) çağrısında bulunmuş bir Müslümandır. Bu minvalde İzzetbegoviç, SDA'nın bir devlet partisi olarak değil, daima sivil bir parti olarak kalması için çabalamıştır.

İzzetbegoviç Müslüman bir lider olarak uzun yıllar emek verip kurmuş olduğu Demokratik Hareket Partisi ile Bosna-Hersek'i özgürlüğüne kavuşturmuştur. Bu özgürlük mücadelesinin ocağı olan SDA'nın varlığını, kurucu iradesindeki ruh ile sürdürmesi niyazıyla.

Kaynakça

- Calic, M. J. (2010). *Geschichte Jugoslawiens im 20. Jahrhundert [20.Yüzyılda Yugoslavya'nın tarihi]*. München: Verlag C.H.BECK,
- Çeriç, M. (2006). Bosna Hersek Yüksek Müftüsü Dr. Mustafa Efendi Ceriç ile söyleşi *Tezkire*, 42, sayfa aralığı?
- Gündüz, S. (2013, 18 Ekim). Sen gittin hüzün elde kaldı Alija *Yenişafak Gazetesi*, <http://yenisafak.com.tr/yazarlar/Suleyman-Gunduz/sen-gittin-huzun-elde-kaldi-alija/40111>
- Hösch, E. (2002). *Geschichte der Balkanländer [Balkan ülkelerinin tarihi]*. München: Verlag C.H.BECK,
- Husic, S. (2007). *Psycho-pathologie der macht, die zerstörung Jugoslawiens im Spiegel der biografen von Miloseviç, Tudjman und İzzetbegovic [Psiko-Patolojik egemenlik; Yıkılan Yugoslavya'nın aynasından biyografiler: Miloseviç, Tudjman ve İzzetbegoviç]*. Berlin: Verlag Hans Schiler.
- Isakovic, Z. (2012). *Alija İzzetbegoviç biyografija [Aliya İzzetbegoviç biyografisi]* (çev. T. Sadak). Sarejevo: Alija İzzetbegovic Müzesi.
- İzzetbegoviç, A. (2008). *Konuşmalar* (çev. F. Altun ve R. Ahmetoğlu). İstanbul: Klasik Yayınları.
- İzzetbegoviç, A. (2003). *Tarihe tanıklığım* (çev. A. Erkiyet, A. Demirhan ve H. Öz). İstanbul: Klasik Yayınları.
- İzzetbegoviç, B. (2010). Sempozyum Açılış Konuşması, Ö.H. Özalp ve K. Gültürk (Ed.), *Uluslararası Aliya İzzetbegoviç Sempozyumu (11-12 Ekim 2008)* kitabı içinde (s. Sayfa aralığı?). İstanbul: Bağcılar Belediyesi Kültür Yayınları.
- Kansu, H. (2010). Siyaset ve devlet adamı Aliya. Ö.H. Özalp ve K. Gültürk (Ed.), *Uluslararası Aliya İzzetbegoviç Sempozyumu (11-12 Ekim 2008)* kitabı içinde (s. 207-209). İstanbul: Bağcılar Belediyesi Kültür Yayınları.
- Koçak, M. (2010). Tanıdığım Aliya'dan öğrendiklerim. Ö.H. Özalp ve K. Gültürk (Ed.), *Uluslararası Aliya İzzetbegoviç Sempozyumu (11-12 Ekim 2008)* kitabı içinde (s. 220-226). İstanbul: Bağcılar Belediyesi Kültür Yayınları.
- Latiç, C. (2008). *Balkanlarda gelecek tasavvuru*. İstanbul: İHH Yayınları.
- Latiç, C. (2010). Batı'daki İkbal. Ö.H. Özalp ve K. Gültürk (Ed.), *Uluslararası Aliya İzzetbegoviç Sempozyumu (11-12 Ekim 2008)* kitabı içinde (s. 61-73) İstanbul: Bağcılar Belediyesi Kültür Yayınları.
- Oschlies, W. (2004). *Das politische system Bosnien-Herzegovinas* [Bosna-Hersek siyasi sistemi]. Stuttgart: VS Verlag für Sozialwissenschaften.
- Öz, A. (2013, 15 Mayıs). Ömer Behmen ve Genç Müslümanlar Hareketi. <http://www.mm.co.ba/index.php/tr/oezgecmisleri/881-oemer-behmen-ve-genc-muesluemanlar-hareketi> adresinden 10 Ekim 2013 tarihinde edinilmiştir.
- Sevil, M. (2010). Kadeh başını kıran. Ö.H. Özalp ve K. Gültürk (Ed.), *Uluslararası Aliya İzzetbegoviç Sempozyumu (11-12 Ekim 2008)* kitabı içinde (s. 39-42). İstanbul: Bağcılar Belediyesi Kültür Yayınları.
- Tek, T. (2011). *Parteianalyse der Partei der demokratischen Aktion SDA in Bosnien. Eine parteianalyse-von der entstehung bis zur heutigen entwicklung* [Demokratik Hareket Partisi (SDA) kuruluşundan günümüze parti'nin gelişimi/ Parti analizi]. Saarbrücken: VDM Verlag.

İzzetbegoviç'in “Ahlakı, Kaderi ve Teslimiyeti”

N. Cihangir İslam

Aliya İzzetbegoviç insanın hem maddi hem de manevi olarak tanımlanabilecek bir varlık olduğunu, bunun zorunlu sonucu olarak maddeyi içine alan ve madde ötesine de uzanan bir “dünya”sı olduğunu vurgular. İnsanlık tarihi boyunca insanların büyük bir kısmı kendi dillerinde/düşüncelerinde madde ve mana dediğimiz bu iki gerçekten sadece birini kabul etmiştir. Aynı insanların hayat pratiklerinin toplamı ise bu tekçi kabule ve söyleme rağmen; gerçeklik dünyasında istisnasız bir şekilde, farkında olarak veya olmayarak bu iki farklı âleme yapılan göndermeler külliyatıdır.

İzzetbegoviç İslam'ın, insan zihnindeki bu yarılmayı ve parçalanmayı ortadan kaldırarak insanın bu iki fitri yönünü de kabullenen, hatta bunu insana hatırlatan, bunu onaylayan; ayrıca fitratın bu iki yüzünü çatıştırmak yerine insanın bütün ihtiyaçlarını ve varoluşun bütün kategorilerini benimseyerek -hazır bir çözüm dikte etmekten ziyade- ucu açık bir metot sunduğunu ifade eder. İslam dediğimiz bu ucu açık ve orta yol, çözüm anlayışının aslında insan fitratında da mündemiç (içkin) olduğunu savunur.

Materyalist görüşün tabiatın bir ürünü olarak değerlendirdiği homo sapiens ile nevi şahsına münhasır insan dediğimiz muammayı açık bir şekilde birbirinden ayıran şey, İzzetbegoviç'e göre, insanın, “din”, “ahlak”, “sanat” gibi konulara ve “Yaratıcıya” olan karşı konulamaz eğilimi ve bu alanlardaki pratiğidir. Ahlak İzzetbegoviç'in idrakinde “insanın en çarpıcı ve en yüksek asli duygusudur”, “zaman zaman da eylemidir”, doğrudan dinle irtibatlıdır ve bir anlamda insanın Yaratıcısı ile arasındaki fitri bir dildir. Bastırılmamış ve yabancılaşmamış insanın zaman zaman isyanla karışık ama daima hakikat ile temas hâlinde olan bu fitri yönü, İzzetbegoviç'e göre, aslında, “insanın salt maddenin bir ürünü olmadığı”nın da en yalın göstergesidir.

İzzetbegoviç'in hiçbir zaman atalet ve pasiflik olarak nitelemediği "kader" anlayışında, başkaldırı ile tevekkül iki zıt kutup olmaktan çıkar ve "kader" anlayışının ikiz kardeşleri hâline gelir. "Başkaldırı da itaat de insanidir.". İzzetbegoviç için Allah'a itaat ve teslimiyet, O'nun dışında bütün otoritelere başkaldırmak, onları tanımamak anlamına gelir. Doruk nokta budur. İşte bu "teslimiyet" in adı, İslam'dır.

Kadim zamanlardan bugünlere uzanan dünya görüşlerini, felsefeleri, dinleri ve ideolojileri İzzetbegoviç üç ayrı başlık altında toplar:

Bu dünya görüşlerinin birincisi "Batılı terminolojideki *religion* anlamıyla dini", bir diğer deyişle ve dilimizde kullanılan şekliyle *maneviyatçı* veya *ruhçu* dünya görüşüdür. Bu anlamıyla "dinî" görüş açısından insandaki asli ve yegâne varlık *ruhtur*. İzzetbegoviç'e göre bu manevi/dinî unsur insandaki ve insana özgü şuur ile bir müteakabiliyet içerisindedir. Burada maneviyatçılık olarak ifade edilen din teriminin Batı edebiyat dilindeki *religion* teriminin karşılığı olduğu ve materyalizm karşıtı bir anlam taşıdığı dikkatlerden kaçmamalıdır. İzzetbegoviç idealizmi, Doğu gelenek/dinlerini ve Hristiyanlığı da bu silsile içerisinde değerlendirir.

İkinci dünya görüşü olan materyalizme göre ise insan *maddeden* ibarettir, *maddenin* ürünüdür ve insanda *madde* dışında hiçbir varlık yoktur. *Maddeden* ibaret bir varlık anlayışının tekabül ettiği yegâne varlık ve tek hakikat ise *tabiat*tır. İzzetbegoviç materyalist felsefeleri ve Yahudi ideolojisini bu silsile içerisinde değerlendirir.

Bu iki dünya görüşünden birincisi olan ruhçu-maneviyatçı dünya görüşü insanda maddenin tezahürü olarak tanımlanabilecek olan zoolojik tarafı inkâr eder, yok sayar veya bunu bir eksiklik olarak değerlendirir. Diğer yanda materyalizm olarak isimlendirebileceğimiz maddeci görüş ise insanı sadece tabiatın bir ürünü olarak değerlendirdiği için insanın ahlaki ve manevi tarafını izah etmekte temelsiz, yetersiz, hatta isteksiz kalır veya bunları inkâr eder. "Maneviyatçı görüş açısından hayvani tarafımız bir kusur olarak adeta aşığılanırken; maddeci görüş ruhu yok sayarak aslında sadece ruhu değil *insanı* da inkâr etmiş olur."

İzzetbegoviç, bu ikiciliğin yani madde ve ruh *düalizminin* insanın en köklü duygusu olduğunu vurgular. Felsefi düşünce tarihinde ruh ve madde olarak birbirine indirgenemeyen iki cevherden, iki farklı âlemden, iki ayrı düzenden bahsedilir. Bunların her biri üzerine inşa edilen düşünceler tek tek incelendiklerinde kendi içlerinde mantıklı, tutarlı ve açıklayıcı birer sistemdir. İnsanların hayatı hem maddi hem de manevi yönleriyle *dualistik* bir şekilde yaşamalarına rağmen bütün büyük felsefelerin ve düşünce ekollerinin monist (tekçi), kısaca ya maddeci ya da ruhçu olduklarını ifade eder. Bunun nedeni ise felsefenin bu ikiciliğe karşı tahammülsüz olmasıdır. Ancak düşüncenin hayata hâkim olamayacağını, hayatın prensip, uygulamalarıyla ve olgularıyla düşünceden çok daha yüksek bir anlamı olduğunu ifade eden İzzetbegoviç bu tekçi yaklaşımın çok bir şey ifade etmediğinin ve edemeyeceğinin üzerinde durur.

İnsanın maddi ve manevi iki gerçek içerisinde bulunduğunu, insan düşüncesiyle bunu inkâr etse dahi hayatı kendi düşüncesi sınırları içine sıkıştırmasının veya sığdırmasının mümkün olmadığını ifade eder. İzzetbegoviç'e göre "hayat, onu ne kadar anlayabildiğimizle, ne kadar kavrayabildiğimizle sınırlandırılabilir bir fenomen değildir. Hayat bunlardan bağımsız bir hakikattir."

İslam'ı bu iki tarafın bir sentezi olarak açıklamak da eksik bir tanım olur. İslam bu düalizmi anlamak, kabullenmek ve yenmek yoludur. Bunun bir Müslüman zihnindeki karşılığı ise "tevhit"tir.

Şunu da ekler: "Materyalizm gibi ruhçuluğun da kitlelerin yoğun ilgi ve sevgisine ulaşabilmeleri, öncelikle insanların çoğunun bunların gerçek anlamlarını bilmemeleriyle bağlantılıdır." Kısaca İzzetbegoviç, insanı açıklamakta yetersiz kalan maneviyatçı ve materyalist dünya görüşlerinin yanında İslam'ı üçüncü görüş ve insanı hakikate götüren orta yol olarak tanımlar.

İnsanın bu iki tarafı sonuçta iki temel saik ile kendilerini ifşa eder. Bunlar ruhumuza ait "vazife" duygusu ile maddi tarafımıza ait "menfaat" talebidir. Bu iki kavram birbirleriyle mukayese edilemez. Ahlakın temel kavramı olan vazife hiçbir zaman menfaatçi değildir; menfaatin ise ahlakla bir ilişkisi yoktur.

"Adalet mücadeleleri ve bu uğurdaki fedakârlık örnekleri biz insanların daima kalplerini fetih etmiştir. Yangın yerinde alevlerin içerisine dalan ve kucağında ölmüş bir çocukla dönen bu insanın bu hareketi, bu 'başarısız' sonuca rağmen bizler için, hepimiz için değerlidir. Ancak insanın bu hareketi ne rasyonellikle ne de fonksiyonellikle açıklanamaz. Eğer bu hareket değerli ise biz artık maddeden, rasyonellikten, menfaatten çıkmış, başka bir âlemden bahsediyoruz demektir."

İzzetbegoviç'e göre "insan ahlaken tarafsız olamaz. Her hareketinde ya gerçekten ahlaklıdır ya da sahte ahlaklıdır. Çoğu zaman da, hemen hepimizde olduğu gibi, ikisi birdendir." Tarihteki en gaddar yöneticiler bile yaptıkları bütün kıyımları, adaletsizlikleri, zulümleri, onları buna zorlayabilecek bir otorite olmadığı hâlde, *ahlaki* bir gerekçeye dayandırmak gayreti içine girmişlerdir. Bu tip uygulamaları meşrulaştırmak adına bazen "iharet," bazen "toplumu karanlıklara götürmek" gibi gerekçelerin sunulması; konumu ne olursa olsun hiçbir insanın ahlak mahkemesinden kaçamayacağını ve "tasvip edilmeye" ihtiyaç duyduğunun en açık delilidir. Nasıl sahte para, değerini daima hakiki paraya borçlu ise sahte ahlak da daima hakiki ahlakın kıymetinden bahseder. Kısaca insanın ahlaki hayatından, hatta gündeminden çıkartması mümkün olamamaktadır.

Ahlak açısından dış gerçeklerin hiçbir anlamı yoktur sadece iç dünyamız bizlerin hakiki bir özgürlük alanıdır. Zengin-fakir, âlim-cahil, bunların hepsi iç dünyalarında tam bir eşitliğe sahiptir. Burada niyetler ve istekler özgür bir ortamdadır. Herkes iyilik yapabilme imkânına

sahip değildir ama iyiliği istemenin önünde hiç kimse için hiçbir engel yoktur. Haksızlıkları düzeltmeyebiliriz ama haksızlıktan nefret edebiliriz. Bunu bizim iç dünyamızda engelleyebilecek bir güç yoktur.

Ahlak fiilin kendisinde değil, istekte ve niyettedir. Bir niyet hiçbir zaman gerçekleşmeyebilir ama o kalpte gerçekleşmiştir ve insanın hakikati budur. Hâlbuki güçlü bir şekilde gerçekleştirdiğimiz ve iyi olarak değerlendirilebilecek birçok fiilimizin bizim iç dünyamızla ve niyetlerimizle hiçbir ilişkisi olmayabilir.

“İnsan, yaptığı değil öncelikle istediği ve meylettği şeydir. Dolayısıyla ahlaka uygunluk doğru harekette değil doğru niyettedir. Ahlak hareket tarzı değil istektir. Yoksa mide hastalığından ötürü az ve dikkatli yemek yiyen biri itidal örneği sayılırdı.”

İnsanın iç dünyası muazzam şekilde engindir. En alçakça ve en iğrenç cinayetleri işleyebilen insan en ulvi fedakârlıklara da yatkındır. Bu iki türden şeyi biz aynı insanda da gözlemleyebilmekteyiz. En gaddar yaratıkların bir gecede evliya/aziz nitelikli insanlara dönüşebilmesi hem hafızalarımızın hem de edebiyatın unutulmazları olabilmektedir. Bu âdeta insan ruhunda aniden oluşan bir kıpırdanmadır. İnsan ruhunun derinliklerine temas eden bir şey insanı bir anda dönüştürür. Bunun herhangi bir terbiye yöntemiyle, bir süreçle, bir etkilenmeyle izahı yoktur. Hakiki bir terbiye de insanın davranışlarını değiştirmeyi değil, iç dünyasındaki muhakemeyi, iyinin yanında tutum almayı ve bu tutumunu korumayı hedef alır. Dolayısıyla iyi ve asil ruhlu insanlar suça bulaşabilirken içleri çorak, ahlaken bomboş insanlar iyi davranışlar sergileyebilirler, örnek vatandaşlar olabilirler. İşte bu nedenle adalet de iki türdür: beşerî ve ilahî adalet.

“İnsanın büyüklüğü iyiyi istemesinde de değil, iyi ve kötü arasında seçim yapabilmesindedir. İşte insanın bu seçimini engelleyen her şey insanı alçaltır. Ben iyiyi istemedikçe iyi diye bir şeyin gerçekleşmesi mümkün değildir. İyi de olsa yaptığım her şey ancak bir davranış olarak kalır. Bana zorla yaptırılan hiçbir iyi şeyin de iyi ile alakası yoktur. Çünkü iyinin ön şartı özgürlüktür ve özgürlük ise zor ile bağdaşmaz.” “Dinde zorlama yoktur” kuralı aynen ahlakta da geçerlidir. Zorla alıştırmaya yöntemleri iyiyi empoze ettiğinde bile gayriahlaki ve gayriinsanidir. Hiç günah işlememek ile karşılaştırıldığında, günah işleyip tövbe etmek daha insanidir.

Dâhili özgürlüğümüz ve özgür tercihimiz reddedildiğinde ahlak da reddedilmiş, ortadan kaldırılmış olur. Fizik için mekân, miktar, ağırlık, yoğunluk ne ise ahlak için dâhili özgürlük odur.

Akıl mekânı, miktarı, ağırlığı ve yoğunluğu idrak eder; ancak dâhili özgürlüğümüzü kavrayamaz. Ahlak ile akıl da burada ayrışmaya başlar. “Dâhili özgürlük akıl dışı bir kategoridir.”

Akıl tabiatı, mekanizmayı ve hesabı keşfeder ve her şeyi tabiata indirger. Sonuçta tabiatta nedenselliği bulduğu gibi insanı da sadece acı ve zevk ile izah etmeye gayret eder. Allah'ı

ilk sebebe, ruhu *psykheye*, sanatı da esere ve tekniğe indirgeyen mekanizma aynı düşünme mekanizmasıdır. Hâlbuki aynı cümleden olan akıl, bilim ve tabiat ahlaken iyi ve kötü arasında bir ayırım yapamaz; tıpkı sanatsal bir kitap ile boyalı neşriyat arasında yapamadığı gibi.

İyi ve kötü, güzel ve çirkin aklın, bilimin ve tabiatın bünyesinde mevcut değildir. Fransız İhtilali'nin üç ilkesi olan "eşitlik-özgürlük-kardeşlik" ne akıldan ne de bilimden türetililecek şeyler değildir. Bunlar manevi insanın özlemleridir. Akıldan ve bilimden bunlar yerine olsa olsa "hiyerarşi-disiplin-düzen-anonimlik" gibi umdeler çıkabilirdi.

Hepimizin iç dünyasında yaşadığı akıl-vicdan çatışmasını herhangi bir yöntemle bir çözüme ulaştırmak mümkün değildir. Çünkü bunlar iki ayrı âleme; tabir caiz ise arza ve semaya aittir. Aralarında ne mantıklı ne de matematiksel bir ilişki kurulamaz. Bunlar mukayeseye tabi tutulamaz. Victor Hugo'nun Sefiller'indeki Jean Valjean'ın kararı aklın apaçık bir mağlubiyeti olmasına rağmen, aynı zamanda insanın eşsiz bir zaferidir. Bu karar hiçbir zaman aklen izah edilemez, mantık da burada aciz kalır; ancak "bütün insanlar sessiz tasvipleriyle onun bu eyleminin tarafını tutarlar".

Ötanazi (euthanasia) yani kolaylaştırılmış ölüm, öjenik (eugenics) yani insan ırkını geliştirmeye yönelik kısırlaştırmalar, kürtaj ve benzeri uygulamalar teknik yönleriyle bilimin konusu dâhilinde olsalar da bunların uygulanmaları ahlaki meselelerdir. İnsan burada yine ezeli çıkmazı ile karşı karşıyadır: bir yanda menfaat, diğer yanda manevi buyruk. Bilim ne kadar ilerlerse ilerlesin bu soruların cevabını veremeyecektir. Bilim insanlara değer ölçüsü gösteremez, o ancak bunların teknik yönünü geliştirebilir, daha hızlı, daha az riskli ve daha ekonomik yöntemleri keşfeder.

"Din olmasaydı biyolojik hayatı insan seviyesine çıkartan değerler birer bilinmeyen olarak kalacaktı. Din ulvi bir başka âlemin mahiyeti hakkında; ahlak ise bunun hayattaki anlamı hakkında bilgidir. Ahlak ancak dine dayandırılabilir; din olmadan ahlak olamaz. Ahlak davranış kurallarına dönüştürülmüş dindir."

Ahlak yasaktan doğmuştur ve yasak ise dindir. Ahlak daima insan tabiatının hayvani içgüdülerine karşı sınırlandırıcı veya önleyici yasaklar getirir. Bu durumda hiçbir yasak ahlak bakımından anlamsız değildir. Hatta bir yasağın akla uygun bir anlamı da olabilir; ancak faydalı olmak ahlakın amacı değildir.

Ahlak tabiat ile ahenk içerisinde bir hayat da değildir; hatta ahlak çoğu zaman tabiata karşı koyan, tabiatın belirlediği kurallara kafa tutabilen bir hayattır denebilir. Bu durumda hem ahlak hem de insan akıl dışı, gayritabii ve tabiatüstüdür. Tabii insan ve tabii ahlak diye bir şey yoktur. Tabiatın sınırları içerisindeki insan ancak akılla donatılmış bir hayvandır; tabiatın sınırları içindeki ahlak da bencilliğin akli, aydınlanmış ve süslenmiş bir şeklidir.

Bir yanda samimi bir dindar fakat ahlaksız bir kişiyi; diğer yanda ise samimi bir ahlak sahibi fakat dinsiz birisini düşünmek mümkündür. Engizisyoncunun da dininde samimi olduğu

unutulmamalıdır. Bilgi ile uygulama arasında tutarsızlık hayatın her sahasında olduğu gibi burada da mümkündür. İmandan amele geçiş sırasında bir belirleyici ilişki olsa da bu zorunluluk olarak tezahür etmiyor. Kur'an-ı Kerim en az elli yerde "iman edip salih amellerde bulunun" demektedir. Yani hem iman edin hem de salih amellerde bulunun diyor. İman ettiğinizde salih amelleriniz de bir zorunluluk olarak kendiliğinden gelir demiyor. Ve salih amellerde de bulunun diyor. "Sevdiğiniz şeylerden infak etmedikçe iman etmiş olmazsınız." diyor. Yani iman et ki iyi insan olasın demiyor; iyi insan ol ki iman etmiş olasın diyor. İslam, iman ile ahlakı bir bütünün iki yönü olarak değerlendiriyor.

Ahlakı inkâr etmenin bir diğer yolu da akli inkâr denen ve ahlakı faydalı ve hoş şeyler yapmaya indirgeyen tutumdur. Burada vazife-menfaat karşıtlığı ortadan kalkar ve ahlakın bağımsız pozisyonu inkâr edilir. "İyi ve kötü" yerine "zevk ve acı" ikame edilir. Faydacı ahlak tabiat sınırları ve bencillik içerisinde kalır ve menfaatten öte hiçbir hedefi yoktur.

Hâlbuki faydacı ahlakın bu materyalist görüşleri insanların ahlak hakkındaki tecrübesi ile tamamen çelişir. Aslında ahlaki davranışlar genelde insana hoş gelmeyen hatta zor gelen, bazen de acı veren davranışlardır. Ahlaki davranışların alıştığımız anlamda akla uygun, faydalı ve zevkli tarafları yoktur. Fazilet eğer insanlara maddi fayda sağlasaydı zeki hilekârlar birer fazilet örneği olarak kabul görürlerdi. Haşa, eğer Allah yok ise suçun fayda sağladığına da rahatça hükmedilebilirdi. Faydacılık ahlakını menfaat ve akıl üzerine temellendirmek mümkünken hakiki ahlakı akla veya menfaate dayandırmak/indirgemek mümkün değildir.

Çocuk kurtarmak amacıyla yanan bir eve giren adamın bu hareketini menfaate bağlamak mümkün olur mu? Ancak özel bir manada olur. Eğer vazife anlayışı icabı iyilik adına hareket etmek herkesin hatta kendini feda edenin de en yüksek menfaati ise böyle bir hareketi menfaate bağlamak mümkündür. Bu anlayış çerçevesinde fedakârlık ve menfaat birbiriyle çatışmaz. Fakat buradaki menfaat bilinen anlamda menfaat değil mutlak anlamda ahlaki menfaattir. O zaman alelade menfaat ile ahlaki menfaat arasında bir ayırım yapmak için sınırlanmış olan bu dünya ile ebedi öbür dünya arasında bir ayırım yapmak zorunluluk hâlini alır. "Ancak ve ancak öbür dünyanın mevcudiyeti şartıyla fedakârlıktan kendi menfaatine uygun bir hareket olarak bahsedilebilir. Bu olmaksızın arada aşılması mümkün olmayan bir sınır vardır, o da hayattır."

"Hakiki ahlak ile en çok karıştırılan davranış biçimi sosyal davranıştır. Sosyal davranışın en mükemmel örnekleri hayvan kolonilerinde bulunur ve neticede sosyal faydada bireysel faydanın yerine kolektif fayda geçmiştir." Sosyal davranış neticede menfaate dayalıdır, ahlaki davranışın ise menfaatle ilgisi yoktur. Sosyal davranış kolektif bir bencillik adına, ahlaki davranış ise vazife adına yapılır. Sosyal davranış faydaya, hesaba, disipline ve akla dayanır; ahlaki davranış ise ancak ve ancak Allah adına yapılır. Sosyal davranış bütün insanlığı içine alan bir anlayış olmayıp bir grubun, bir sınıfın, bir ulusun, bir topluluğun kısaca içine kapanmış ben-

cil bir topluluğun menfaatidir. Yeni çağın ulus devletler tarihi ve özellikle emperyalizm tarihi, genel menfaatin apaçık cinayet ve katliam mahiyetini alabildiğine dair örneklerle doludur.

Faydacı ahlaki savunanlar "ahlakın buyruklarına kimsenin uymadığı bir zamanda buna uya-
cak herhangi bir kimse akla ters hareket etmiş olur" demektedirler. Bu, *faydacılık* açısından
son derece tutarlı bir tespittir. Bununla birlikte hakiki bir ahlak olmadığının, sadece siyase-
tin gereçlerinden biri olduğunun da tescilidir. Ahlaki davranışa karşılıklılık prensibi koymak
ahlaka izafi bir değer vermek yanında onu şartsız bağlayıcı prensibinden de ayırmaktır.

Faydacı ahlak sonuçları iyi olan davranışları ahlaki, sonuçları kötü olan davranışları ise gay-
riahlaki olarak vasıflandırmıştır. Hâlbuki hakiki ahlak sonuçlarla değil sadece niyetlerle ilgi-
lenir. İnsandan beklenen iyi niyetin yanında gayret ve çabadır ve olayın ahlaki yönü burada
biter. Sonuç ise Allah'ın elindedir.

İnsanların sözlü tercihleri ile fiili davranışları arasında çoğu kez bir uyumsuzluk bulunur.
Hayatta dindar olan bazı insanların ahlaken bir materyalist gibi olduklarını; diğer yanda ma-
teryalist bazı insanların azizvari bir biçimde her türlü fedakârlığa hazır olduklarını görürüz.
Çünkü inançlarımız ile davranışlarımız arasında bir *otomatizm* yoktur, arada irade denen bir
kırılabilme bölgesi vardır. Davranışımız ve ahlakımız hayat felsefemizin bir fonksiyonu de-
ğildir daha ziyade çocuklukta alınan terbiyenin bir sonucudur. İşte materyalistin bu ahlaki
dindir. Kendi dini değilse bile ona aktarılmış olan bir dindir. Terbiye üzerinden ahlak alınmış
ancak din alınamamıştır. Dinin terkedilmesinden sonra ahlakın da terkedilmesine doğru
sadece bir adıma ihtiyaç vardır; ancak bazı insanlar bunu hiçbir zaman atmazlar. Sonuçta
din dışı insanın ahlaki olmasının kaynağı da dindir; ancak bu insanın bundan haberi bile
yoktur. Bunu aileden, çevreden, kültürden ve fitratından alır.

Ahlaklı ateist olsa dahi bir ideoloji olarak ahlaklı ateizm olmaz. Ateizm ahlaki temellendire-
bilecek altyapıya ve donanıma sahip değildir.

Özetle:

- Din olmadan prensip ve fikir olarak *ahlak* olamaz.
- Pratikte ise bir dinsizin ahlaklı, bir dindarın da ahlaksız olması mümkündür.
- Pratik ahlaklılık dinden uzaklaştıkça güçsüzleşecektir, çoraklaşacaktır.
- Ateizm esası üzerine herhangi bir ahlak düzeni kurulamaz.
- Ateizm ahlaklılığı ve onun basit şekli olan sosyal disiplini bertaraf edemez.
- Ateizm mevcut sosyal ahlak biçimlerini toplum oluşturmaya teşebbüs ettiğinde faydalı
görür ve kullanır.
- Ahlak dinin öbür hâlidir.

“Tabiatın determinizmi, insanın ise kaderi vardır.”

Hayatımızı bütünüyle gözden geçirdiğimizde dünyaya gelişimiz dâhil, irademizle oluşan şeylerin oldukça sınırlı, irademiz dışında olanların ise haddi hesabı olmadığını görüyoruz. Bizim kendilerine hiçbir şekilde etki edemediğimiz gerçeklerin üzerimizde muazzam etkileri olabilmektedir. Dünya ve evren hakkındaki bilgilerimiz arttıkça kaderimize hiçbir zaman hâkim olamayacağımız hakkındaki bilincimizde artmaktadır. Kontrolümüz altında bulunanlar diğerleri yanında neredeyse hiç mesabesinde değildir.

İnsan ile dünya belirli bir oran içerisinde değildir. İnsan ve onun hayat süreci, insanın çektiği her şeyi dünyada olup bitenler için bir ölçü birimi değildir. İnsanın daimi güvensizliğinin altında da bu durum yatar.

Bunların insanı içine çektiği duygusal durum sonucunda, insan bir yol ayrımına gelir: *İsyan*, *yeis* ve *kötümserliğe* gidebileceği gibi Allah'a ve *kadere* teslimiyete de ulaşabilir.

“İslami, ahlaki, tıbbi, sosyal bütün kurallara elimizden geldiğince riayet etmemize rağmen irademizin dışında meydana gelen olaylarla mukadderatın içiçeliği sonucunda, beden ve ruhen ıstırap çekmemiz mümkündür.”

“İçinde bulunduğum halin değişmesi için uğraşabilirim ancak öyle haller vardır ki tarafımdan değiştirilmesi mümkün değildir. İnsan dünyada ıslah edilebilen her şeyi ıslah etmelidir. Fakat bundan sonra da çocuklar haksız yere ölmeye devam edecekler. Mükemmel bir toplumda bile... (K. Jaspers). Adaletsizlik ve ıstırap ne kadar çok sınırlandırılmış olursa olsun, yine de rezaletler yaşanmaya devam edecektir (Albert Camus). Sonuçta ferdi adalet varlığının şartları içerisinde hiçbir zaman tatmin edilemez.”

Bu noktada aynı ikileme birbirine zıt iki cevap ortaya çıkar: Allah'a teslimiyet ve isyan. Kadere teslimiyet, kaçınılmaz olan büyük insanı ıstırapa dokunaklı bir cevaptır. Kadere teslimiyet hayatı olduğu gibi idrak etmek ve her şeye sabır ve tahammül etmeğe bilinçli bir şekilde karar vermek demektir.

“Bu noktada İslam, Avrupa felsefesinin sığ iyimserliğinden ve dünyayı 'mümkün olan bütün dünyaların en iyisi' olarak gösteren safdilane hikâyesinden esaslı bir şekilde farklıdır.”

Teslimiyet kötümserliğin ötesinden gelen bir umuttur. Güçsüzlük ve güvensizlikten kaynaklanan teslimiyetin kendisi yeni bir kuvvet ve güven kaynağı olur. Allah'ın takdirine inanç öyle bir güvenlik hissi verir ki başka hiçbir şey onun yerini alamaz.

Teslimiyet hiçbir yönüyle bir pasiflik, atalet, seyircilik ve edilgenlik anlamına gelmez. Kadere fiilen teslim olmak söz konusu değildir. Bizim kaderle olan ilişkimizin ahlaki bir anlamı vardır. Bu teslimiyet insanın bir bütün olarak dünyaya ve kendi faaliyetlerinin sonuçlarına karşı iç tutumudur. Bu noktada kaderi kabul etmek kendini en büyük anlamda özgür hissetmektir. Bu özgürlük kaderi yerine getirmekle, kaderimizle ahenk içerisinde olmakla hatta kade-

rimizi sevmekle kazanılır. Her şeyin akıbeti elimizde değildir. İnsana ait olan gayret etmek ve uğraşmaktır. Sonuç Allah'ın elindedir.

Teslimiyet hayatın anlamsızlığından, çözülemezliğiinden insani ve onurlu tek çıkış yoludur.

Teslimiyet alelade bir insanın kendini kahraman gibi hissetmesi veya vazifesini yapmış, akıbetine de razı olmuş bir şehidin zihniyetidir.

Bu teslimiyetin adı İslam'dır.

İzzetbegoviç hayatı boyunca içinde bulunduğu ağır toplumsal ve siyasal şartlar karşısında söylediklerine ve yazdıklarına sadık kalabilmiş, tutarlılık açısından da çetin sınavlara rağmen sağlam durabilmiş, ağır bedeller ödemek zorunda kalmış güçlü bir şahsiyettir. Bu özellikler onu sadece bir düşünce adamı veya siyasi bir figür olarak kabul etmekten ziyade, bunlara ilaveten, nebevi çizginin önemli bir takipçisi olarak değerlendirmemizi haklı kılar.

Bir kez daha onu rahmetle anıyoruz.

Aliya İzzetbegoviç Düşüncesinde Din ve İslam

Aliye Çınar Köysüren

Giriş

Aliya İzzetbegoviç'e göre Doğu ve Batı düşüncesi birbirinden farklı iki paradigmadır. Dolayısıyla da Doğu ve Batı iki ayrı dünyadır. Ancak İslam, bu iki farklılıkların bileşkesi ve sentezidir; dahası kendi içinde özgün ve otantik bir yapıdır.

Aliya düşüncesinde din (religion), daha ziyade Batı düşüncesini çağrıştırır ve şuur veya bilinç odaklı bir anlam dünyasını beraberinde taşır. Oysa İslam, teslimiyet merkezli bilgi-değer ve varlık paradigmasını kapsar. Kültür, medeniyet, ahlak bu tasavvurun uzantıları veya söz konusu bütüne götüren tali yolların adıdır. Öte yandan uygarlık, eğitim ve teknoloji ise din düşüncesinin sonuçlarıdır. Din olarak İslam'ın mümtaz özellikleri olan değer varlığı insanı ve sonuçta madde ve ruh bütünlüğünü yüceltir. Din ise bilinç, inanç (belief) ve madde tasavvuru üzerinden varlık gösterir. Böylece bilgi, inanç ve iman üçlüsü farklı anlamlarla bu iki paradigmada öne çıkar.

Aliya İzzetbegoviç, Doğu ile Batı Arasında İslam, kitabında Batı medeniyetinin felsefi temellerini büyük bir vukûf ile ortaya koymuştur. Çalışmasında özellikle diyalektik materyalizm ile kapitalizmin insan şahsiyetini yok sayan parametrelerini açığa vurmuştur. Buna karşılık İslam, insan şahsiyetini oluşturan, koruyan ve geliştiren istisnai bir mesajdır. Zira insan şahsiyetini küçültme ise metalaştırmanın diğer adıdır. Bu akımlar birer düşünce biçimidir. Zamanla bu düşünceler insanı mekanik bir yaşama tutsak etmiştir. Oysa Kur'an edebiyat değil, hayattır; dolayısıyla ona bir düşünce tarzı değil, bir yaşama tarzı olarak bakılmalıdır.

Aliya'ya göre, Batı ideolojilerinde yeni bir ahlak anlayışı bulunmamakta, fakat "tabanda yeni münasebetlerin yansımaları" diyerek toplumlarının ananevi (geleneksel) manevi değerlerini

ve bilhassa kanaatkârlık ve büyüklere saygı tutumunu devralıp, kendi hizmetlerinde kullanmaktadırlar: Çünkü kanaatkârlık, bu ülkelerdeki düşük hayat standardı bakımından onlara uygun geliyor; büyüklere saygı ise kolayca dokunulamaz bir özellik olan iktidara saygıya dönüştürülmüş bulunuyor (İzzetbegoviç, 2008, s. 16-19).

İzzetbegoviç'e göre, üç dünya görüşü vardır: maneviyatçı (dinî), materyalist ve İslami dünya görüşü. Buradaki din tabirinin İslam ile ayrı olarak ele alındığı ve aradaki farklılık bu makalenin temel konusudur. Yazarın dinî dünya görüşüne yüklediği anlam "Yegane veya esas varlık olarak ruhu esas alan dünya görüşü"dür. Bunun zıddında materyalist dünya görüşü vardır ki "yegane veya esas varlık olarak maddeyi esas alan dünya görüşü"dür. İslam ise "ruh ve maddenin bir arada alındığı dünya görüşü"dür.

Sonlu ve Sonsuz Boyutuyla İnsan

Aliya İzzetbegoviç, bu ayrım ve sentezle insan ve Müslüman kişiliğin ortaya çıkışını anımsatır. Ona göre insan, çift yönlüdür. Bir yönüyle semaya diğer yönüyle dünyaya aittir. Diğer dünya görüşleri ise insanı ya semaya ya da dünyaya hasretmektedir ve bu yönüyle eksiktir.

Maneviyatçı olanın temelinde yaratma; materyalist olanda ise tekamül inancının yattığını ifade edebiliriz. Aliya İzzetbegoviç, İslam'ın iki kutuplu birliğini ele alıyor. İslam insanın hem semavi hem de dünyevi yönünü yaratılışına da uygun olarak kabullenip insana bu anlayışa göre hitap ediyor ki işte İslam'ın fitrat dini olmasının sırrı da burada yatmaktadır.

Ütopya-dram ikilemi Aliya için önemli iki kavramdır. Ütopya hayalde, imajinasyonda ve kâfalarda bir dünya tasarlar. Aliya'ya göre ütopya, "insanî olanı, insanî olmadan; ilahî olanı da, ilahî olmadan kabul etmeye çalışarak kurulmak istenen bir düzendir". Drama ise buradaki durumu âdeta performansla sahnede sergiler ve ahlaki olan yoktur. İlkinde bireyden, ikincisinde ahlaktan söz edilemez.

"İnsanlığın tarihi boyunca iki temel eğilimin, ütopya ve dramın, söz konusu olduğunu söylüyor Aliya.". Ütopyanın içeriğini bilim-teknik gibi kavramların; dramın içeriğini ise hayatın oluşturduğunu belirtiyor. Ütopya da dram da, Aliya tarafından yeniden biçimlendiriliyor.

Bilge kral, kavramları bu şekilde yeniden anlamlandırmasıyla, modern düşüncenin teorik olana tutuklu kaldığı eleştirisine yaklaşır. Nitekim modernite eleştirmenlerinin, praksi ve pratik hikmeti (phronosis) öne çıkarması, salt teorinin aksadığıyla ilgili bir konuydu. Aliya da, İslam'ın eylemde bilgelik, bilgide eylem zorunluluğu kısacası şahsiyet sahibi birey ve bunun gerçekleşmesi için zorunlu uğrak olan ahlaka dikkat çeker.

Aliya İzzetbegoviç bu iki kavramın sentezinin, İslam'da zuhur ettiğini ifade eder. İslam, bireyi ve ahlaki yeni bir bileşkede sunar. Bu muazzam yapıda, sonlu ve sonsuz, yani dünya ve ahiret birbirini gerektirir. Sahne, fani ve ebedi dünyadır, aktör ise ölümlü ve ölümsüz

boyutuyla insandır. Sonsuza demir atmanın adı iman, sonlu dünyada ebedileşmenin ismi ise ahlaktır (İzzetbegoviç, 2008, s. 120).

Aliya düşüncesinde, insan varlığının akıl boyutu, daha çok maddi ve sonlu dünyayı kavrar ve tasarlar. Nitekim bilim ve teknoloji aklın egemenliğinin adıdır. Bunlar aklın zaferidir. Oysa insan varlığı bazen mağlubiyetlere de gönül verir. İsa ve Sokrates yenilginin kahramanlarıdır. İnsan, bunlara ayrıcalıklı önem verir ve abideleştirir. O, bu mağlupları, gönül ve vicdan gözümüzle severiz der. Ahlakın kaynağını da buraya bağlar. Böylece insan varlığı akıl ve kalp olmak üzere hem muazzam bir makine hem de esrarengiz bir meçhuldür. İslam ise aklın ve gönlün, ruhun ve beden, sonlunun ve sonsuzun, kısacası edebi ve ebedi olanın sentezidir. Dolayısıyla Aliya, İslam'ın üçüncü biricik özgün yol olduğunu söyler (İzzetbegoviç, 2008, s. 130 vd.).

Bilge kral, Avrupa düşüncesinin temel tasavvurlarının, Orta Çağ okulunda, skolastikte şekillendiğini bu nedenle de dindar olsun ya da olmasın Avrupa'yı daima Hristiyanlığın kategorileri içinde düşüneceğini belirtmiştir.

Bu tanımlar ışığında insan hayatını şekillendirmek iddiasındaki bu görüşlerin tutarlılığı ile insan arasında önemli bir ilişki olduğundan yola çıkan İzzetbegoviç, öncelikle insan hayatını inceliyor ve şu fikre varıyor. "İnsan maddi ve manevi olmak üzere iki yönü olan ve bu iki yön itibarıyla aynı anda iki hayat yaşayan bir varlıktır". Dolayısıyla insan için en uygun hayat tarzı insanın bu düalizmine cevap veren İslam'dır.

Din ve İslam

Aliya İzzetbegoviç, özellikle Batı literatüründe ve oradan gelenek ve kültür yazınına yansıyan din tanımının, dinin (ed-din) nispeten doğal bir imajinasyonu ve teorik sonucu olduğunu söyler. Bir başka ifadeyle onun kümülatif maddi bir biçimidir. Mesela Hristiyan ilahiyatçı Paul Tillich perspektifinden bakarsak din, "sonsuz ilgi ya da sınırsız tutku tarafından ele geçirilmiş olmaktır. Din, hayat tecrübesinin kendini aşması, insanın nihai olarak yüce ya da kutsal tarafından ele geçirilmiş olmasıdır. Şu halde diyebiliriz ki din, nihai olarak ilgili (ultimate concern) olmaktır.". Dine bu açıdan baktığımız zaman, onun insan zihninin özgün bir tutumu olduğunu söyleyebiliriz. Aslında "güçler" olarak anlaşılan ve tutkuyla bağlanılan şeylere bu bağlamda din gözüyle bakabiliriz. Şu hâlde din, belirli dinamik etmenlerin dikkate alınması ve kayıtsız kalınmamasıdır. Bundan dolayı bu ilgi, karşı konulmaz bir şekilde şartsızdır ve onunla çelişen herhangi bir sonlu ilgiyi kesinlikle aşar. Kutsalı tam anlamıyla tecrübe etmek, onun insana kendini nihai ilgi olarak dayatması ve varoluşun bütüne yakın resmine bir göz kırpması mesafesinde olsa da tanık olmak, görünüşte din olarak seçilen İslam tanımını çağırır da, gerçekte onun sadece bir yönüne karşılık gelmektedir. Çünkü tecrübe elbette bütün dinlerin ayrılmaz bir parçasıdır (Çınar, 2007, s.70)

Fakat mesele sadece tecrübe ya da sonsuz ilgiyle bitmemektedir. Tillich yukarıda tasvir edilen tabloda İslam'ın öngördüğü dinin sadece eşgalini vermektedir. Ancak bu eşgalin içinde tecrübenin ahlakı, ahlakın bilmeyi, bilmenin ameli gerektirdiğinin izlerini bulmak mümkün değildir. Çünkü Tillich ya da diğer Hristiyan ilahiyatçıların ifade ettiği bu durum, esasında deruni bir sofuluktur. Dahası bu anlamda entelektüel de sofudur. Hatta G. Jung ve Tillich entelektüellerin de tutkulu ruhları olması sebebiyle onların geniş anlamda "dindar ruhlu" olduklarını söylemektedir. Ancak ister deruni manada dinden ister onun eşgalini veren dinden söz edelim, bunlar sayesinde varoluşsal gerilimi tecrübe eden kişi, verili ve sıradan varoluşun ötesine geçebilir. Dini bu şekilde kutsal boyut ya da kutsalın huzurunda olma olarak kabul edersek aydın da, hayat tecrübesinin aşmışlığının kılavuzluğunda yol alan kişiyse onun her hâlükârda dine karşı olması düşünülemez. Ancak o, dinin biçimsel özünün ötesindeki anlam örgüsüne çok kolay yerleşen ve dinin dinamiğini bilen bir vizyona sahiptir.

Aliya İzzetbegoviç Batı düşüncesindeki inanç manzumesinin rasyonel bir teoloji ürünü olduğunu söylemeye getirir. Evrenden hareketle onun bir yaratıcısı olduğu fikrine ulaşmaya en genel ifadeyle doğal teoloji diyebiliriz. Doğal teoloji, evrenin yaratılışını ve bir yaratıcısının olduğunu evrenin içinden hareketle izah etmeye çalışır. O, insanın kendi aklının doğal yapısından ve evrende de aynı aklın hüküm sürdüğünü ortaya koymayı hedefler. Özellikle de "nedensellik fikri" ve "zorunluluk" düşüncesi ekseninde, doğada aklın içkin olarak bulunduğu gerçeğine ulaşır. Bir başka ifadeyle evrenden hareketle "ilk neden fikri"ni ya da "doğada aklın içkin" olarak varlığını analiz eder. Kısacası Kant'ın ifadesiyle doğal teoloji, evrendeki var olan yaratılmış parçalardan bütüne, varlık fikrine ulaşır. Buradan hareketle Kant, doğal teolojinin inanç yapısına, yaratılışçılık (teist) denilebileceğini söyler.

Oysa Aliya İzzetbegoviç İslam dininin içinden konuşan ve inan biri olarak, imanın daha farklı bir teslimiyet manzumesi olduğunu söyler. Doğu ve Batı Arasında İslam kitabında nitekim o, İslam, teslimiyettir derken inancın akıl merkezli, imanın akli da kucaklayan kalp merkezli olduğunu ifşa eder.

Nitekim inaç merkezli rasyonel teoloji, evreni bir saate, Tanrı'yı da saatçiye benzeterek "düzen fikrini" işlemiştir. Oysa iman, evrendeki harikuladeliğin yanında insan ruhunu yeniden güncelleyen ahlak, vicdan ve bilinç dahası ruha dikkat çeker. Kısacası Allah sadece evrene düzen veren mimar değildir. Bununla birlikte İslam, insanı Allah ile yaptığı sözleşmeyle apayrı bir auraya kavuşturan bir akittir. Bu sayede insan yücelir.

Aliya İzzetbegoviç, Grek düşüncesinden tevarüs ederek adeta İsa ile mutsuz bir melez terkihi oluşturan Batı inancının yaslandığı Tanrı'nın zaten inanılacak bir Tanrı olmadığını düşünür. Bir doğal düzenleyici fikri ya da felsefi teizmin tanrısı, aklın kendini tanrı olarak ikame ettikten sonra ona yeniden inanç besleme arzusudur.

Öyle ki bu inanç varlığı bilinebileceğini dikte ettiği için, aynı zamanda fanatizm üretir ve dogmatik bir inançtan başka bir şey değildir. Elbette doğal teoloji inanç üzerinden, İbrahimi geleneğin dinleri ise iman üzerinden yükselir.

Batı ideolojilerinde yeni bir ahlak anlayışı bulunmamakta, fakat “tabanda yeni münasebetlerin yansıması” diyerek toplumlarının ananevi (geleneksel) manevî değerlerini ve bilhassa kanaatkârlık ve büyüklere saygı tutumunu devralıp, kendi hizmetlerinde kullanmaktadırlar: Çünkü kanaatkârlık, bu ülkelerdeki düşük hayat standardı bakımından onlara uygun geliyor; büyüklere saygı ise kolayca dokunulamaz bir özellik olan iktidara saygıya dönüştürülmüş bulunuyor (İzzetbegoviç, s. 16-19).

Aliya İzzetbegoviç’in Kur’an’da İslam’ın ahlak olarak tasvir edildiğini vurgulaması, esasında onun İslam ve din ayrımındaki kastını açık eder. Kur’an dini şöyle tasvir etmektedir: “Bugün dininizi kemale erdirdim, nimetimi tamamladım. Size din olarak İslâm’ı beğendim.”((Türkiye Diyanet Vakfı [TDV], 2000, 5 / Maide: 3). Buradaki din (dîn) kavramının belirgin karakteristikleri Kur’an’ın semantik bağlantısı içinde zuhur etmiştir. En geniş anlamıyla, barış ve güvenlik anlamına gelmektedir. Buradaki barış ve güvenlik, insanın olabildiğince kendini bulabilmesi, kendine dalabilmesi ve kendi olabilmesidir. Bu da kuşkusuz, sonsuz olan bir ilahın miyar olmasıyla mümkündür. Onun şavkından aydınlandıkça insanın insanlığı çiçek açacaktır. Bu elbette nihai hedeftir. Bir başka deyişle hem hareket noktası hem de ulaşılabilecek hedeftir. Aliya İzzetbegoviç bir bakıma, Muhammed İkbâl’in düşüncesinde paralel bir yol izler: İkbâl’in ifadesiyle insanın tam kâmil bene ulaşabilmesi, üç merhaleden geçer. İlk, insanın şuur düzeyinde kendi farkındalığı ve kendini onaylayışı gelir. Sonra diğer insanların tasdik ve kabulü sağlıklı bir ben gelişiminde son derece önemlidir. Ancak bütünleşebilmenin son ayağı, belki de her ikisinin yeniden bir doğrulanması, Allah huzurunda onaylanmaktır.

Böylece Müslüman benlik bambaşka ve özgün bir güncelleme tipi olarak karşımıza çıkar. Bu nedenle, İslam boyası âdeta ruhun cidarlarına girmesiyle insan bambaşka bir şahsiyet olacaktır. Bu gerçekte İslam’ın bilgi-değer ve varlık paradigmasındaki kuşatıcılığıdır.

Ütopya-Dram Karşıtlığı Olarak Bilgi-Değer Birliği

Aliya İzzetbegoviç İslam düşüncesinin en özgün yanının varlık-bilgi-değer düzlemlerinde ortaya koyduğu son derece tutarlı ve dayanıklı algılama biçimi olduğunu söyler. Bir başka ifadeyle Kur’an’ın anlam bütünlüğünde iman, ‘ilm (bilgi), ve salih amel (ahlak-eylem) kavramları öylesine birbirine bağlı ki, bunlar birbirini hem besleyen hem de gerektiren boyutlardır. Öyle ki bu düşünce modunda bilgi (‘ilm), hikmet, adalet ve hakikati içinde barındıran, çok katmanlı bir kavramdır. “Bilgi ise hakiki imandır. İnsanın yaratıklar âleminde doğru ve bu yüzden uygun yerini ve yaratıcısı ile olan doğru irtibatını bilmesi ise adalet olarak bilinmektedir”. Adalet de bilgidен kopuk değildir (Çınar, 2006, s. 59-60).

Öte yandan Âdem'e (Kur'an'a göre ahlaki insan olma bakımından ilk profil) yani insana Allah, eşyanın üstünü örten "isim perdesinin" sırrını vermiş ve böylece insanı halifesi, dünya üzerindeki yaveri kılmıştır. Roma hukukunda "tanım" ve "kural" eş anlamlı olarak kullanılmıştır. Eşyayı tanımlamak veya üzerindeki isim perdesini kaldırmak bir bakıma hâkim olmak anlamına gelir. Hâkim olmak hükmetmeyi, vekil olmak ahlaken yetkin olmayı; Allah'ın yaveri olmak ruhun küçülmesini göze almamayı gerektirir ki bu bir bakıma sadakattir. Sadakat de kuralların, normların ve sınırların ihlal edilmemesidir. Kanun, dışsallaştırılmış bir bilinç; bilinç ise içselleştirilmiş bir kanundan başka bir şey olmadığına göre, hukuku ve ahlaki birbirinden ayırmak mümkün değildir. Adaletin kuralları, kanun ve bilincin karşılıklı etkileşimiyle oluşturulur. Allah'ın bilgisinin, gücünün ve iradesinin toplumda şeriat olarak tecessüm etmesi, dışsallaştırılmış ve yasalaştırılmış adalettir.

Kur'an'da kulluk kavramı, inanan kişinin Allah'a bağlılığını eylemleriyle göstermesi, kesinlikle bilgi (marifet) anlamında kullanılır. Zira İslam dininde yaratıcı olarak kabul edilen Allah'ın insanı yaratış amacı, insanın onu bilmesidir. Aynı şekilde eşyanın bütünü içinde kendi yerimizi bilme, durumumuzu tanıma ve tasdik etme ve kişinin bu biliş ve tasdike göre hareket etmesi hem bireysel hem de toplumsal açıdan adaleti getirecek olan edepli olmadır. Bilme, sevme, hissetme, adil olma ve eylemde bulunmanın hepsini ihata eden bir akıl nosyonu var olmakla birlikte, pratikte bunun tecessüm ettirilmesi gerekmektedir.

Edep veya adalet kendinde sözünü ettiğimiz bilgi ve varlık algısını barındırır. Zira kişi adaleti merkeze alarak da bir tür basiret veya akl-ı selim özelliği kazanır. Adaleti mülkün temeli olarak görme de bu düşüncenin bir dışı vurumudur. Dolayısıyla mülkiyet, mevcudiyet adalet eksenli yükselecektir. Böylece de ahlak ve varlık ayırımından söz etmek mümkün olmayacaktır. Dahası adalet kendinde diğer erdemleri ve değerleri de barındırdığı için, güç ve sevgi de varlık ve bilginin içinde içkin olacaktır. Bunun için olmalı ki İslam düşüncesinde adaleti diğer erdemlerin bir bileşkesi olarak görenler bu temel işlevi ve yapılandırıcı özelliği dikkate almışlardır.

Sözünü ettiğimiz bu organik birlikten dolayı, İslam ahlakını hukuktan ayırmak da ciddi sorunlar getirmiştir. Bir kere, hukuk ve ahlak arasındaki bu sözünü ettiğimiz ayırım, özellikle seküler toplumlarda dahası yaşadığımız dünyada yapılan stratejik farklılaştırma sömürgeciliği zorlayacaktır. Çünkü "özneleri yeni bir kamusal ahlaka uygun şekilde eğitime tarzındaki yasal görevi, bu ayırım beslemektedir". Kısacası bu birlik ve bütünlüğü koparma, bambaşka bir insan profili doğuracaktır. Böylece ibadet, (Allah-kul) muamelat (inananlar arasındaki kurallar) ve hudud (cezalar yoluyla getirilen sınırlama) kavramları arasındaki bağlantı bozulduğu için, ibadet bilhassa sahneden çıkarılıp, bireysel bir tercihe dâhil edilecektir. Hukuk ve ahlak arasındaki kesin ayırım geleneksel dilde ve düşüncede farklılaşmayı ve anlam kaybını getirir. Mesela geleneksel dildeki fazilet nasıl tanımlanacaktır? Çünkü fazilet, basit bir müeyyide veya yönetime göre tanımlanamaz. Fazilet, tüm sorumlu davranışı ima eder.

Bu davranış, dünya ve ahirete birlikte gönderme yapar. Dolayısıyla İslam ahlakçılarının pek çoğu (mesela Kınalızade Ali Efendi) hukuk, ahlak ve hikmet arasında kesin hatlarıyla bir ayırım yapılamayacağını bunun pratikte görünümünün de ibadet, muamelat ve siyaset olarak tecessüm ettiğini söyler.

Meseleye buradaki bütünlüklü yapıdan hareket ederek de yaklaştığımızda, ahlak temelli bir hukuk düşüncesi kendini hissettirmektedir. Nitekim İslam hukukunun etik-yargı (etiko-jüridik) karakteristiğinin, doğal hukuk (ilkelerini akıldan alan; dinî bir gelenek ve metne bağlı kalmayan hukuk) tasarımının öngördüğü kategorik düzeyde “olan hukuk (de lege lata)” ve “olması gereken hukuk” (de lege ferenda) ayırımını iptal ettiği söylenebilir. İslam hukuku, beşerî fiillerin etik-hukuki statüsüne ilişkin olan hükümleri içerir. Şeriatta davranışlara ilişkin beşli tasnif de etik-hukuki ilişkiyi öne çıkarır: Vacip veya yapılması zorunlu eylemler, müstehap (yerine getirilmesi tasvip edilen davranışlar), mübah (icra edilmesi veya edilmemesi hemen hemen aynı olan eylemler), mekruh (çirkin davranışlar) ve haram (yasak) şeklindeki sıralamada bu ilişki etle kemik gibi birbirine bağlıdır.

İbrahimi geleneğin ve İslam’ın değere vurgusunun altında yatan asıl neden, değer bütünlüştürücü, dönüştürücü ve tamamlayıcı özelliğidir. Çünkü “değer sistemi toplumsal mekanizma refleksleriyle varlık-bilgi ön kabulleri arasındaki ilişkiyi tanzim ederek, dünya görüşü im-geleriyle sosyal yapılar arasındaki uyumu sağlar”. Aliya bunu, ütopya ve dram karşıtlığında eylemdeki ahlak varlığı insan olarak tasvir ediyor.

Sonuç

Aliya İzzetbegoviç, kendi deruniliğine dalma ve köklere inme arzusu olan bir aydındır. Dolayısıyla onun kutsal olana ve İslam’a dair olağanın dışında bir duyarlılığını da bu bağlamda okumak mümkündür. Onun gibi aydınlar, içinde yaşadıkları dünyanın doğası ve içinde buldukları toplumu sevk ve idare eden kurallar hakkında diğer insanlardan daha fazla sorgulamacıdırlar. Azınlık olan bu kişiler, gündelik hayatın doğrudan, somut durumlarından daha genel bir nitelik taşıyan ve zamanla mekândaki göndermelerden daha uzak olan sembollerle daha içli dışlı olmayı arzu ederler. Aydın diyeceğimiz bu kişiler, arayışlarını sözlü ve yazılı söylem, şiirsel veya sanatsal ifade, tarihî bir anlatım, ayin ve ritüeller yoluyla dışa vururlar. Bütün toplumlarda entelektüelin veya aydının varoluşuna, doğrudan somut tecrübe perdesinin ötesine nüfuz etme yönündeki bu deruni ihtiyaç damgasını vurur. Öteye nüfuz etme tecrübesi bir inşa ve restorasyon faaliyetini beraberinde getirir. Esasında aydın mevcut geleneğin katmanları arasında kalmış sembollerini fark ederek onun yeniden üretilmesine aracı olduğu gibi, geleneğin etkili ve yeni bir sembolizmin oluşmasına yol verir.

Aliya İzzetbegoviç, aydın ve bilge duyarlılığıyla, idealizm, materyalizm ve İslam’ın içerimlerini ve çağrışımlarını oldukça analitik bir şekilde ele almıştır. O, bir iman manzumesi olarak

■ Doğu Batı Arasında İslam Birliği İdeali

İslam'ın, akli dışlamadan kapsayarak dahası vicdanı da ihata ederek, şümulü bir sistem olduğunu göstermesi oldukça özgündür.

Batı'da yaşamış, Doğu ve Batı sentezini harmanlayan ve gözlemleyen yaşamıyla âdeta, Doğu ve Batı arasındaki kırılmalara, geçişlere, sentezlere ve dışlamalara şahit olmuştur. Komünist, sosyalist ve mateyalist yaşam biçimlerine alternatif paradigma olarak İslam çözümlemesi tam da yaşantının ibriğinden süzülen kristaller olarak tarihte iz bırakmıştır.

Bilge Kral'a göre, Doğuluların başına gelebilecek en kötü şey, E. Said'in dediği gibi, Batı gözlükleri takarak kendilerine bakmaktır. Çünkü teslim olmanın ve yeni bir insan teşekkül ettirmenin adı olan İslam, ancak yaşayarak kavranabilir; dahası indirgemeye meydan okur. Kapitalist gücün etkisiyle, sadece akıl boyutuyla İslam'a bakmak, onu anlamamak için en kestirme yol olacaktır!

Kaynakça

Çınar, A. (2006). Modern zamanların değer arayışı: Varlık-bilgi ve değer birliği. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 4(11), s.53-68..

Çınar, A. (2007). Varoluşçu teoloji. İstanbul: İz Yayıncılık.

Çınar, A. (2008). Rasyonel teoloji. Bursa: Düşünce Kitabevi.

İzzetbegoviç, A. (2008). Doğu ve Batı arasında İslam (çev. Salih Saban). İstanbul: Nehir Yayınları.

Türkiye Diyanet Vakfı. (2004). Kur'an-ı Kerim açıklamalı meâli (hzl. H. Karaman vd.). An-kara.

Aliya İzzetbegoviç'in Sanat Anlayışı Ekseninde Aida Begić Sinemasına Bakış

H. Ramazan Yılmaz - Y. Ziya Gökçek

Aliya'nın din ve materyalizm arasında yapmış olduğu müzakerelerde sanat, dinin bütün metafizik ve ruhsal anlamlarının hayat bulduğu bir olgu olarak ifade edilmektedir. Temel gayesi herhangi bir güzel olanı, bir eseri ortaya çıkarmak olmayan sanat, eserin ortaya çıkarılmasında ve ardından temaşa edilmesinde sanatsal tecrübenin ruhsallığına erişmeyi merkeze almaktadır. Bu tecrübe esnasında sanatçı-izleyici ayrımının ortadan kalkması ve bu iki paydaşın bütünleşmesi sanatın temel özellikleri arasında bulunmaktadır.

Aliya Ziddiyetler Cetveli'nde İslam'a, din ve materyalizm arasında bir konum biçerek İnsan'ın ruh ve maddeden müteşekkil olduğunu gösterir. Üçüncü bir yol olarak altını çizdiği İslam'ı Kur'an-ı Kerim'de vurgulandığı gibi "vasat" olarak nitelemektedir. Makalenin birinci bölümünde Aliya'nın sanat hakkındaki mülahazaları din, materyalizm ve üçüncü yol bağlamında değerlendirmelere tâbi tutulmuştur. Neticede Aliya'da sanatın sahip olduğu ideal konum açıklanmış ve İslam estetiği perspektifinden tahlil edilmiştir. İkinci bölümde ise Boşnak yönetmen Aida Begić'in filmleri Aliya'nın üçüncü yol yaklaşımı doğrultusunda bir sinema pratiği düşünülerek çözümlenmiştir. *Zamanı* neden-sonuç ilişkisi eksenindeki kronolojik ve modern işlevinden uzaklaştıran Begić, içinde bulunulan *anın* geçmişe ve geleceğe açılabilen bir ruhsal deneyime dönüşmesini sağlamaktadır. Son kerte Aliya İzzetbegoviç ve Aida Begić ortaya koydukları teori ve pratik ile sanatı yaşadıkları coğrafyaya hâkim olan faydacı tutumlar karşısında var edebilmişlerdir.

Aliya'nın Sanat Fikriyatı

Aliya İzzetbegoviç, sanat hakkında düşündüklerini ekseriyetle *Doğu-Batı Arasında İslam* kitabında telif etmiştir. *Aliya Doğu-Batı Arasında İslam* kitabında kurduğu Zıddiyetler Cetvelinde din/sanat ve ilim/materyalizmi bir diyalektik oluşturacak şekilde sağ ve sol sütunlara yazmaktadır. Aliya'ya göre madde ve mana arasında bir gerilim vardır. Esasında Aliya'nın kurduğu bu dualite birbirinin antagonisti olan iki kadim bakış açısını barındıran bir cetveldir. Kadim bakışın ruh ve madde gerilimi birbirinden neşet etmeyen ve birbirine irca edilemeyen iki temel prensip, iki alem ve iki düzen olarak ifade edilebilir. Aliya, "üçüncü yol" adını verdiğimiz, Rabbani bir ifadeyle "vasati" olarak adlandırabileceğimiz düşünceyi izhar eder. İslam, ruh ve madde arasında iki ayrı düzen fikrini meczeder. Bu iki âlemin zaman bakımından ayrı, fakat birbirlerinin devamı olarak veya mahiyetleri ve manaları itibarıyla değişik fakat aynı anda bir arada mevcut olabilen bir düzen fikrinin adının "İslam" olduğunu hatırlatır.

Din, materyalizm ve İslam olarak ifade edilebilecek üç farklı istikameti değerlendiren Aliya'nın sanata ilişkin değerlendirmelerinde dikkat çeken ilk ve en önemli hususlardan biri din gibi sanatın da asıl gayesinin, insanın tabiat ötesinde ulaşacağı ilahî âleme ilişkin olmasıdır. Sanat eserini oluşturan parçalardaki düzeni, bilim ve teknolojideki denge ve düzen ile anlamak mümkün değildir. Sanat ve din aynı soy ağacının dalları olduklarından sanat eserinin niteliği dinin ahireti merkeze alan yapısından hareketle tam olarak anlaşılabilir. Aliya, sanatın varlığını böyle bir eksende anlamlandırırken müzakerelerini zıddiyetler üzerinden yürütme metodunu burada da kullanır. Din ve sanat kutbun bir ucunca dururken, diğer uçta materyalizm ve bilim vardır.

Sanatın önemli niteliklerinden biri sanatçının münferit deneyiminin sonucunda ortaya çıkıyor olmasıdır. Tarih boyunca büyük sanat eserlerinin birden fazla sanatçı tarafından değil, sürekli tek bir sanatçı tarafından icra edilmesi bu tespitin en büyük göstergesidir. Bu durum sanatçının sahip olduğu şahsiyetin eserde vücut bulması anlamına gelmektedir. Bununla birlikte sanat, her bir insanda, her bir durumda ve her şeyde müşahhas, muayyen, tekrarlanamayan nitelikler olduğunu kabul eder. Sanatın ve sanatkârın derinliği şeyleri tek olarak temaşa edebilmek ve şeylerdeki biricikliği tasvir edebilmekten geçer.

Sanatçı ile sanat eseri arasındaki ilişki ya da sanatçının eseri meydana getirirken yaşadığı sanatsal tecrübe Aliya'nın sanat eserine orijinallik veren özellik olarak öne çıkardığı ve İslam estetiği çalışmalarında da sıkça vurgulanan noktalardan bir tanesidir. Sanatta öncelikli olan sanatçının ruhsal gelişimiyken, ardındansa eseri temaşa eden kişilerin eserdeki ruhsal katmana erişerek aynı tecrübeye ortak olmaları beklenir. Böyle bir izlek sanat eserinin maddi varlığını ya da dış görünüşünü merkezî olmaktan çıkartmakta, sanatın toplumsal etki gibi propagandist niyetlerle işletilmesinin önüne geçen bir ilke hâlini almaktadır.

Bir sanat eseri farklı anlam katmanlarını bir arada barındırabilir. Eserinin sahip olabileceği en basit anlam katmanı, görünür gerçeklik düzlemi olarak ifade edilebilir. Bu ilk katman umumi manzarayı, fiziki, biyolojik ya da psikolojik bazı verileri sunabilir. Söz konusu olabilecek ikinci katman, görünür gerçeklerin gösterge vazifesi gördüğü alegorik anlam katmanıdır. Eserin görünür mahiyeti ile doğrudan bir ilişkisi olmayan sembolik anlam katmanının da aşıldığı durumlarda üçüncü katmana ulaşılır ve eser sanatçının ruhsal deneyimine dönüşür. Aliya sanatın gayesinin tabiata ilişkin verilerin saptanması olmadığını ve sanat eserinde görünür gerçeklik katmanının ihmal edebileceğini dile getirirken bunun sebebinin "ilim doğruyu ifade eder, sanat ise hakikate uygun olanı" diyerek açıklamaktadır (İzzetbegoviç, 1993, s. 110). Sanatın hakikat arayışı, eserin dış dünyaya yönelik benzerliklerinin tamamen ortadan kalkmasına, şekil ve renklerle yalnızca manevi anlamların oluşmasına imkân verebilir (İzzetbegoviç, 1993, s. 111). Sanatın ürettiği anlamlar için lisanın yeterli bir ifade aracı olmadığını savunan Aliya, ruhsal deneyim katmanına ulaşabilmek için sanatçının lisanın sınırlayıcılığını aşarak lisanüstü ifade vasıtalarına duyarlı hâle gelmesi gerektiğini vurgular (İzzetbegoviç, 1993, s. 112).

Aliya sanatın kökenlerine inerek dram, resim ve şiir sanatların en eski örnekleri üzerinde durmaktadır. Bu sanat edimlerinin maksatları üç maddede sınıflandırılabilir. 1- İnsanın Tanrı'ya şükranlarını sunması. -"Ünlü Antikçağ dramı ise tanrı Dionisos'un şerefine söylenen koro şarkısından gelişmişti. Dionisos törenleri esnasında oynanan dramlar dini ayinlerin bir parçası olarak telakki edilirdi." (İzzetbegoviç, 1993, s. 114).- 2- Günlük hayat fiillerine ilahî bir yön vermek. -"Vahşi insan avlamak istediği hayvanın resmini yaptığı zaman bu resim kendisi için kültün, tapınan bir şekli idi." (İzzetbegoviç, 1993, s. 115).- 3- Ebedi hayatın ve ölüm sonrası oraya intikal eden insanın sembolik olarak temsil edilmesi. -Japon Gigaku balesi "ölülerin ruhlarının geçtiği metafizik hadiselerin sembolik bir tarzda temsil ediyordu". Meksika Kızılderililerinin yazmış olduğu şiirlerde ise "umumi ve müşterek özellik ebedi hayatın sembolize edilmesidir" (İzzetbegoviç, 1993, s. 115).-

Sanat ve dindeki birliğe ilişkin yapılan açıklamalarda Orta Çağ'a önemli bir yer ayıran Aliya, rahip ve sanatkar arasında benzerlikler kurmaktadır. Her ikisi de hayatın zahiri yönlerini terk ederek kendilerini manevi olana adanmışlardır. Orta Çağ'da baskın olan dinî atmosferin, sanatçılara rahat bir ortam sunduğu ve sanatın gelişimine katkı sunduğu ifade edilmektedir.

Aliya sanatın bilimle olan uyumsuzluğunu ve ateizm ile olan karşıtlığını ise Sovyetler Birliği'nde sanatın konumlandırılmasını inceleyerek açıklar. Aliya'ya göre sanatı teşvik etmek dine ait bir karakter olduğu gibi sanatı boğmak da ateizmin karakteridir (İzzetbegoviç, 1993, s. 118). Güzelin hakikat ile özdeş olduğu sanat anlayışının aksi istikametinde yol alan ve toplum için faydalı olan bir sanat tarifi yaparak estetik yararcılık ilkesine mensup olan Sovyet yazar Çernişevski, bilimin amacının gerçeği anlamak, açıklamak ve insanoğlunun rahatı için kullanmak olduğunu söyler. Gerçeğin düştün üstün olduğunu belirterek hayal gücüne kar-

şı gerçeği öven Çernişevski, bilime yüklediği misyonla benzer şekilde sanatı da “gerçeğin yerini tutmak”la görevlendirir (Oktay, 2003, s. 11-12). Aliya Sovyetler Birliği’ndeki toplumcu gerçekçilik yaklaşımı ile sanatın siyasete hizmetkâr edildiğini vurgulayarak sanatın yönlendirilebileceği zıt kutbu ifade etmektedir.

Aliya’nın sanat için uyguladığı temel sınıflandırma biçimi oldukça açıktır. Manevi hakikatlere ulaşmaya çalışan ve ateizmin esaretinde siyasete hizmetkâr olan iki sanat türü bulunmaktadır. Sanatkârının ruhsal deneyimini önceleyen sanat türünü ideal sanat anlayışı olarak ele alan Aliya, bu bağlamda Antik Yunan’a, Uzak Doğu’ya, Orta Çağ ve Rönesans dönemlerine ait sanat eserlerini ayrı tasniflere tabi tutmamaktadır. Bu dönemlerdeki sanatsal üretimi belirleyen yaklaşımlardaki temel farkların tespit edilmesi, bu dört dönemin temel prensiplerinden hareketle Aliya’nın yaptığı gibi ortak bir sanat nazariyesi geliştirmenin zor olduğunu gösterecektir.

Orta Çağ Hristiyan sanatının temel öğretisi insan gözünün göremeyeceği Tanrısal ışığın kâinata zuhur eden yönlerinin ikonlar aracılığıyla insan gözüne iletilmesidir. Asıl amaç ikona ressamının Tanrı’yı nasıl gördüğü müşahede etmek değil, insanın ikona önünde durarak Tanrısal ışığa görünür kılınmasıdır (Sayın, 2007, s. 16). Bu bakımdan Orta Çağ ikonaları ve Osmanlı minyatürlerindeki ortak yön göze getirdikleri nesneyi temsil etmek değil, ona öykünerek onun içinde yitmek istemeleridir (Sayın, 2007, s. 29). Uzak Doğu’nun sanat anlayışı da burada aynı tasnife tabi tutulabilir. Oysa Antik Yunan ve Rönesans’ın taklit ve yanılısma uygulamaları imgeyi arkasındaki aşkınlıktan uzaklaştırarak insan gözünü Tanrısal suretin sahibi yapmaktadır. Özellikle Rönesans resminde her bir eserin tek bir merkez noktası, tek bir ufuk çizgisi ve tek bir ölçüsü bulunmaktadır (Florensky, 2007, s. 89). Rönesans sanatının öne çıkan kollarından biri olan yağlı boya resmi, Aliya’nın manevi hakikat uğruna görmezden gelinebileceğini söylediği görünür gerçeklik düzlemine sıkışıp kalmıştır. İnsanın sahip olmayı arzuladığı nesnelere dış gerçeklikleri ve vermiş oldukları hisler bakımından ciddi bir başarı sağlayan “yağlıboya resim dönemi, insanın sahip olma arzuları ve hazlarının üzerine kurulu olan sanat-pazar ilişkisinin ortaya çıktığı en önemli tarihsel dönemlerden biridir. Yağlıboya resmi, Rönesans’tan itibaren ‘Materyal Dünya’yı görme biçiminin ‘Materyal Sanat’ tarafından belirlendiği ilk nokta olarak değerlendirildiğinde” (Yılmaz, 2010, s. 165), Rönesans’ın ruhani bir sanat nazariyesi için öncelikli bir kaynak teşkil etmesinin güçlüğü kendini göstermektedir. Burada hâkim olan “perspektif” yöntemi modern bilimin habercisi olarak nihayetinde sanat eserini mekanik bir üretime dönüştürecektir. Aliya’nın tartışmalarında sanatın saf dinin sınırları içerisinde değerlendirilmesi ve İslam’ın üçüncü yol ufkundan ayrı kalmış olması, manevi içerikli sanat eserlerinin pagan ve mekanik uçlara varan özelliklerini tartışmanın dışında bırakmıştır.

İslam estetiğinde teşbih ilkesinden uzak durularak, tevhit ve tenzih çizgisine bağlı kalınması İslam sanatlarının soyutlamaya yönelmesine sebep olmuştur. Bununla birlikte İslam’da

din ve dünya şeklinde iki ayrı alan telakkisi olmaması, İslam sanatlarında manevi hakikatlere ulaşma gayesinin yanında dünyayı ve hayatı güzelleştirmek yönünde pratik bir gaye olduğunu da anlaşılır kılmaktadır. Bir eserin sahip olduğu pratik fayda ile eserin güzelliği çoğu kez iç içe bulunmaktadır. Sanatçı ile zanaatkârı birbirinden ayırmanın zor olduğu İslam sanatlarında dinî tecrübe, estetik zevk ve yararlı olma birbirinden bağımsız unsurlar değildir. Yani estetik telakkide hayat metafiziğe açılırken, metafizik de medeniyete intikal etmektedir (Koç, 2009, s. 18-21). Dolayısıyla Aliya'nın sanatının saf dinin sınırları içerisinde değerlendirilmesiyle oluşan nihai sonuç İslam medeniyetine has bir sanat anlayışı ve yöntemine ilişkin çıkarımlardan uzak kalmış olmasıdır.

Üçüncü Yolda Bir Yönetmen: Aida Begić

Aliya'nın sanat kavramı yine kendi coğrafyasının sanatçısı olan Aida Begić üzerinden okumaya çalışıldığında, Aliya'nın örneklediği fakat hayatın içinden ziddiyetler cetvelinin ne ilim, ne de din kutbunda konumlanmamış olan bir sanatçının eserlerini ortaya koyabiliriz. Sanat da bir ziddiyetler cetveli ekseninde ele alındığında, kutuplardan birine aşkın sinema anlayışını, diğerine ise sosyolojizmi önceleyen film biçimini koyabiliriz. Bu diyalektiği biraz daha somut hâle getirirsek Tarkovski ve Eisenstein isimlerini imleyebiliriz.

Eisenstein Aliya'nın ziddiyetler cetvelinin ilim/materyalizm tarafına koyabileceğimiz bir yönetmenken, Tarkovski aşkınlık boyutuyla din/sanat ucunda yer almaktadır. Birbirinin çağdaşı olan ve sanata farklı anlamlar veren bu iki ismin de Sovyet rejimini tecrübe etmiş olmaları cetvelde yer almalarını kolaylaştırmıştır. Aliya'nın "insanın tanrılaştırılması" ya da "insanın yok olması" süreçlerine denk gelen üretim ve yaratım evreleriyle iki karşıt taraf arasında birbirini üreten düşünsel ve duyuşsal diyalektiğe dönüşmektedir.

Eisenstein'in sinema üzerine düşüncesinin sahip olduğu matematiksel hendese kurgusu kendi kitabından anlaşılmaktadır. Eisenstein'in *Film Duyumu* adını taşıyan, çeşitli yazılarının toplandığı kitabını müzisyen Antonio Salieri'ye ithaf etmesi sanatta teori ve pratik tartışması bakımından ilgi çekicidir. Salieri, Mozart'la aynı dönemde saray besteciliği görevini sürdürmekte olan bir müzisyendir. Salieri, üstün müzik yeteneğine ve başarılı öğrenciler yetiştirmesine rağmen Mozart'ın dehasına sahip olmadığı için onun gölgesinde kalma şanssızlığına uğramıştır. Eisenstein, Puskin'in Türkçeye de çevrilmiş olan küçük tragedyası Mozart ve Salieri'sinden şu bölümü aktarır:

"... Sıyrıp yaşamdan sesleri

Bir kadavra gibi kesip biçtim müziği

Ve cebirle gerçekledim uyumu..."

Puşkin, «Mozart ile Salieri» (Eisenstein'dan aktaran, Nuyan, 2013;19).

"Eisenstein Puskin'in Salieri'sini zavallı bulur. Çünkü Salieri, bütün emeklerine rağmen hak

■ Doğu Batı Arasında İslam Birliği İdeali

ettiğini düşündüğü övgüleri bir türlü alamamış ve hep ikinci planda kalmıştır. Eisenstein, 'bir kadavra gibi kesip biçtim müziği' dizesine dikkat çeker. Burada vurgu, 'bir kadavra gibi' ifadesindedir. Mozart'ın dehasının ürettiği hayat dolu eserlerin karşısında Salieri'nin ince-likli hesaplarla, ölçümlerle yoğun uğraşı sonunda meydana getirdiği eserler, yaşamdan uzak, donmuş, durmuş, devinimsiz ve cansızdır." (Nuyan, 2013, s. 19-20).

Tarkovski'de ise sanatsal perspektifin temelinde "aşkınlık" sorunu vardır. Tarkovski'ye göre insan evrenin yalnızca bir parçası değil, gerçekliğin varlık ve metafizik merkezidir. Tüm evren ve dünyadaki her şey, ancak insanla bağlantılı ve insanla etkileşim içinde olduğu zaman mantıklı, anlamlıdır ve belli bir düzeyde mükemmeldir. İşte bundan dolayı uyumun "artması" ve "varlıktaki" Tanrı parçasının aydınlanması için, kişiliğin manevi konsantrasyonu ile insanlar arasındaki mistik bağın ortaya çıkartılması ve arttırılması lazımdır (Tarkovski, s. 96-99).

Aida Begić bu gerilimin neresinde durmaktadır? Aida Begić, *Çocuklar* (2012) ve *Kar* (2008) adlarını taşıyan iki filminin yanı sıra, farklı yönetmenlerin kolektif bir biçimde ürettiği *Unutma Beni İstanbul* adlı filmde de yönetmenlik yapmıştır. *Kar*, Sırp katliamı sonrası yalnızca 4-5 hanenin kaldığı bir köyde, oldukça yaşlı tek bir yetişkin erkeğin, dul ve yetim kadınların ve küçük çocukların hayatlarına odaklanmaktadır. *Çocuklar* filmi ise savaş sonrası Saraybosna'da yaşayan Rahima adlı genç bir kızın ailesinden tek hatıra kalan ve uyuşturucu mafyasının eline düşmek üzere olan 14 yaşındaki erkek kardeşinin bakım evine alınmaması için mücadelesini anlatır.

Kar filminde Bosna-Hersek'te bir hiçliğin ortasında bulunan küçücük bir köyün hikâyesine odaklanan Begić, Alma adlı bir kadının hikâyesinden yola çıkarak savaş sonrası katliamın, yitirdiklerinin her daim gölgelediği hayatlarına, devam etmenin hem sancısı hem de küçük heyecanlarını bir umudun içinden konuşturarak bir anlatıya kavuşturuyor. Begić'in filmlerini Aliya'nın üçüncü yol bağlamında analiz ettiğimizde şu sonuçlar çıkmaktadır.

- I- Çehov'un ürettiği dram, yani dışsal sebebin kan dökmediği, fakat varoluş kaygısının iç sıkıntısıyla eklemlendiği bir dram ya da Şekspir'in Hamlet'ini hatırlarsak etrafta kanların dökülerek nihayete eren bir dram değil, karakterlerin yeis içine düşseler de onları kurtaracak bir umut çizgisi belirgin farklardandır. *Çocuklar* ve *Kar* filmlerinde "çirkinliğe galebe çalacak güzellik için hâlâ umut var" (Büyükcoşkun, 2011) mottosunun hâkim olduğunu söyleyebiliriz.
- II- Aida Begić filmlerinde, hâkim paradigma içinde konumlandığımız zaman dizinsel bir zaman anlayışının yerine savaşın yarattığı travmaların *anın* içinde devam ettirildiği yine *anın* içinde geleceğe yönelik ümitlerin korunduğu çok boyutlu bir zaman algısı vardır. Bunu flashback gibi tekniğin izleyiciyi yabancılaştırdığı bir unsuruyla gerçekleştirmesiz. *Zamanı* neden-sonuç ilişkisi eksenindeki kronolojik ve modern işlevinden uzaklaştıran Begić, içinde bulunulan *anın* geçmişe ve geleceğe açılabilen bir ruhsal deneyime dönüşmesini sağlamaktadır. Zamanın süregelen ve farklı zaman dilimlerini bir arada kurgu-

layan bir evren tasarımı oluşturmuştur. Uluslararası toplumun televizüel olarak algıladığı Bosna katliamına yönelik dokümanter görüntülerin bir travma olarak doğrudanlığı, umudun hayata yeniden katılım noktasında doğurganlığı birbirlerine zıt iki durumun "hayat"iliğinin içerisinde var eder.

- III- Filmlerde klasik dramaturjide olduğu gibi nihayetinde katharsis olan bir eylem ağı kurmayarak kahraman yaratımını bilinçli bir göz ardı edişle, sıradan çoklu fail kullanır. Ağırılık noktasında elbette mikro düzeyde gözlem üretecek birisi vardır. Burada kahramanın yerine şahit ya da tanıklık eden tipolojisi üretir.
- IV- Öyküsünü dışsal gerçekliğin icbar edici kuşatıcılığına rağmen mana üzre içkin bir düzlemde yürütür. Bu yönüyle hayat devam etmektedir, iç ve dış gerçekliğiyle. Örneğin Çocuklar filminde Rahima'nın kendi istenciyile örtünme kararı kendisini "dışarıdan" yalıtın bir muhafaza içerir. Mana boyutunda inancının gereğini yerine getiren Rahima ayrıca yeni bir varoluşsal durumunu da kavileştirir. Dışsal ve içe ait düzlemin yoğunluklu bir ilişki ürettiği film bu boyutuyla ziddiyetler cetvelinde bir diyalektik içeren duruma ilişkin yeni bir öneri getirmektedir. Canlılığın, dirimin ve mematin aynı anda birbirini ötelemeyerek bütünsel bir anlatı yakalanabileceğinin emarelerini ihtiva etmektedir.
- V- Begić, filmlerinde rüyaları dışsal bir müdahale içinde değil, hayatın, içinde yaşanan anın tanıklığı kadar sahici ve nesnelere avangard bir kurgu ile düzenleyerek "surrealistik" bir evren kurma kaygısının dışında "gerçekçi" bir şekilde çizmiştir. Kar filminde vicdan azabı Sırp Mirko'nun yakasını bırakmaz. Suçsuzluğunu kanıtlamak istemektedir. Mirko filmin bir sahnesinde Sırpların savaşta öldürdükleri Müslümanların gömülü oldukları yeri söylemek zorunda kalır. İtiraf gerçekleştirdiği anda köydeki yaşlı kadın besmeleyle halısını dokumayı bitirir. Bu ana kar da eşlik eder. "Aşk" ile dokunmuş olan bu halı cenazeleri bulmaya giderken geçilen derenin üzerinde köprü olur. Başka bir sahnede köydeki erkek çocuk köyü satın almak için gelenlerin arabasını gördüğünde korkup kaçmaya başlar. Araya farklı sahnelerin girmesinin ardından kamera yeniden çocuğun kaçışına geçtiğinde kısa bir süre içerisinde korkudan saçlarının uzamış olduğu göze çarpıyor. Savaşın sembolleri ortaya çıktığında çocuğun içinde yaşadığı korku ve manevi acının fiziksel yansıması uzayan saçlarda kendini göstermiştir.

Sonuç

Ateist bir yaklaşımla idare edilen bir coğrafyada sanatın hakikatle olan irtibatından söz etmek mümkün değildir. 19. yüzyılda yaşamış olan birçok Rus sanatçı dünyaya nam salmış eşsizlikteyken, 20. yüzyıl Sovyet rejimi döneminde yalnızca sistem muhalefetini barındıran sanatçılar sanat ile hakikat arasındaki ilişkiye odaklanabilmişlerdir. Aliya İzzetbegoviç'in 20. yüzyıl koşullarında ve Sovyet etkisinde bulunan bir coğrafyada yaşamış olması, sanattaki varlığın hakikatinin keşfi misyonunu açığa çıkarma vazifesini kendisine yüklemiştir. Bu sebeple Aliya, sanatın

■ Doğu Batı Arasında İslam Birliği İdeali

ideal hâlinin ancak esasları bakımından din ile sanat arasındaki birliğin anlaşılması neticesinde mümkün olabileceğini düşünmektedir. Aliya'nın bu düşüncesi sanatı, materyalizm ve saf din arasında İslam'a özgü olarak çizmiş olduğu üçüncü yol bağlamında bir müzakereye açmasını engellemiştir. Oysa madde ve maneviyat bütünlüğü ile özgünleşen üçüncü yol, sanatçıyı sahte maneviyatçılık kılıflarına bürünerek "sanat için sanat" yaklaşımlarıyla üretilen yapıtların anlamsız bohemiğinden uzak tutacak bir muhafaza niteliğine sahiptir.

Aliya'nın sanatı üçüncü yol üzerine kaydırmamasının sonuçlarından ilki İslam medeniyetindeki madde ve metafizik bütünlüğünün sanat için önceki dönemlerde örneği olmayan ideal bir yapı olabileceğinin tartışılmamış olmasıdır. İkinci netice ise merkezine saf ruhaniyeti almış olduğuna inanılan farklı sanat dönemlerinin yeterince muhakeme edilmeden hakikatin kesbeder bir şekilde betimlenmesidir. Bu bağlamda altı çizilmesi gereken Antik Yunan ve Rönesans sanatlarının Aristo'nun maddenin ezeliği fikrinden ve sanat eserini görünür gerçeklik düzlemine indirgeyen mimesis yaklaşımından ayırıştırmanın mümkün olmadığıdır.

Aida Begić dünya hayatının sunduğu imtihanlara odaklanarak maddi ve aşkın düzlemlerin ortasında, her ikisine de dengeli bir şekilde intikal edebilen bir sinema anlayışı sunmaktadır. Kar filminin jenerik sahnesi kadınlar ve çocuklar oynadıkları bir oyunda şehitleri arasından taklidi yapılan kişinin kim olduğunu bulmaya çalışırlar. Dünyada varlığını sürdürmeyen insanların, yaşamlarına devam eden insanlarca bir oyunla ve tebessüm içinde hatırlanmaları, ölümü saf dinin sağlayamayacağı bir gerçekliğe taşımaktadır. Bu aynı zamanda şehitlerin "ölüler" olmadığına bir ifadesidir. Begić sinemayı üçüncü yol üzerinde icra ederek özgün bir sanat anlayışının örnekliğini sunmaktadır.

Kaynakça

Büyükoçsukun, M. E. (2011). Çirkinliğe galebe çalacak güzellik için hâlâ umut var. Aida Begić ile röportaj.. <http://www.hayalperdesi.net/soylesi/18-cirkinlige-galebe-calacak-guzellik-icin-hala-umut-var.aspx> adresinden 5 Şubat 2013 tarihinde edinilmiştir.

Florenski, P. (2007). *Tersten perspektif* (çev. Y. Tükel Kılıç). İstanbul: Metis Yayınları.

İzzetbegović, A. (1993). *Doğu ve Batı arasında İslam* (çev. S. Şaban) İstanbul: Nehir Yayınları.

Koç, T. (2009). *İslam estetiği*. İstanbul: İSAM Yayınları.

Nuyan, E. (2013). *Sinema felsefesine giriş*. İstanbul: Sentez Yayıncılık.

Oktaç, A. (2003). *Toplumcu gerçekçiliğin kaynakları*. İstanbul: Everest Yayınları.

Sayın, Z. (2007). Sunuş yazısı. *Tersten perspektif* içinde (çev. Y. Tükel Kılıç, s. 7-14) İstanbul: Metis Yayınları.

Tarkovski, A. (1989). Slovo Ob Apokalipsise, (Apokalipsys Hakkında). *İskusstvo Kino Dergisi*, 2, 96-99.

Yergebekov, M. (tarih?). *Tarkovski sineması*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Yılmaz, H. R. (2010). Avatar: Fantazyaya değil mimesis. *İletişim Çalışmaları Dergisi*, 11, 154-174.

Filmler:

Djeca (Çocuklar), Yönetmen: Aida Begić, 2012, Yapım: Bosna Hersek, Türkiye, Almanya.

Snijeg (Kar), Yönetmen: Aida Begić, 2008, Yapım: Bosna Hersek, Fransa, Almanya.

Yazarlar Hakkında

Amina Šiljak Jesenković

1965 yılında Saraybosna'da doğan yazar, memleketinde eğitimini tamamlamıştır. Saraybosna Üniversitesi Felsefe Fakültesinin Şarkiyat Bölümünden mezun olduktan sonra Saraybosna Şarkiyat Enstitüsünde akademik hayata adım atan Šiljak Jesenković'in, çeşitli dergi ve gazetelerde yazıları yayımlanmıştır. Elan da belirli ve oldukça sınırlı bir kitleye yönelik bilimsel makaleleri yanında, genel okuyucuya hitap ederek gündemdekileri köşe yazılarıyla tasvir etmektedir. Ayrıca edebiyat araştırmaları için bir altyapı oluşturmak amacıyla dil bilgisi araştırmalarıyla ilgilenmektedir. Bosna'da doğup Anadolu'da eğitimini veya yaşamını sürdüren veya hayatlarını tamamıyla Bosna'da geçirip eserlerini mükemmel Türkçe ile yazan müelliflere kendini borçlu hissederek, Komünist Yugoslavya'da gözardı edilen Osmanlı dönemi Boşnak divan ve tekke edebiyatını anlamaya ve anladıklarını sözkonusu müelliflerin ve torunlarının ana dili olan Boşnakçaya aktararak, bu kutsal saydığı emaneti varisi olan Bosna halkına teslim etmeye çalışmaktadır.

Faruk Karaarslan

1985 yılında Konya'da doğdu. Lisans eğitimini, Konya Selçuk Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nde tamamladı. Aynı bölümde Aliya İzzetbegović'in düşüncelerine ilişkin hazırlamış olduğu tez ile yüksek lisansını tamamladı. 2009-2011 yılları arasında Karabük Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nde araştırma görevlisi olarak çalıştı. Doktora çalışmalarına Konya Selçuk Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nde devam eden Karaarslan, Erciyes Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nde öğretim görevlisi olarak çalışmaktadır.

Alev Erkilet

1983'te Hacettepe Üniversitesi Sosyoloji Bölümünü bitirdi. Yüksek lisans (1985) ve doktorasını (1996) araştırma görevlisi olarak çalıştığı aynı bölümde tamamladı. Bu dönemde DPT'nin özel ihtisas komisyonlarında ve Aile Araştırma Kurumu için yapılan "Metropolde Kariyer Meslekleri ve Aile Yapısı Temelinde Yaşama Tarzları" başlıklı araştırmada görev aldı. Bölümlerinden birini yazdığı araştırma raporu 1997 yılında yayımlandı. 1997-2000 yılları arasında Kırıkkale Üniversitesi Sosyoloji Bölümünde yardımcı doçent olarak çalıştı. 2006-2007'de İBB'nin Tarihi Yarımada Koruma Amaçlı Kentsel Tasarım Projesi'nin sosyolojik araştırmalarını yürüttü. Aynı yıl ASAGEM için yapılan "Medya Profesyonellerinin ve Medyanın Aile Algısı" araştırmasında görev aldı. Bu rapor 2008 yılında yayımlandı.

■ Doğu Batı Arasında İslam Birliği İdeali

Şubat 2012-Eylül 2013 tarihleri arasında Kırklareli Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümünde yardımcı doçent ve doçent olarak çalışan Erkilet, Eylül 2013'den bu yana Sakarya Üniversitesi İletişim Fakültesi İletişim Bilimleri Bölümünde görev yapmaktadır. Ortadoğu'da Modernleşme ve İslami Hareketler, Ele Geçirilemeyen Toprak Kuzey Kafkasya, Eleştirelilikten Uyuma, Toplumsal Yapı ve Değişme Kuramları ve İstanbul Halkının Dilencilik Olgusuna Bakış Açısı (İ. Coşkun ile birlikte) adında beş kitabı ve çeşitli kitap ve dergilerde yayımlanmış makaleleri vardır.

Mustafa Aydın

1950 yılında Konya'da doğan Mustafa Aydın, 1976 yılında Selçuk Üniversitesi Yüksek İslam Enstitüsünden mezun olmuştur. 1987'de Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Din Sosyolojisi bölümünde yüksek lisansını tamamlamış, aynı bilim dalında doktora derecesini 1991'de almıştır. 2010 yılından beri Selçuk Üniversitesi Sosyoloji Bölüm Başkanlığı görevini sürdüren Aydın, din sosyolojisi, bilgi sosyolojisi, kurumlar sosyolojisi, siyaset sosyolojisi, değişim sosyolojisi, antropoloji alanları ile ilgilenmektedir. Moderniteye Dışarıdan Bakmak (2009), Gençliğin Dini ve Sosyal Değerleri (2010), Siyasetin Sosyolojisi: Bir Sosyal Kurum Olarak Siyaset (2002), İslam'ın Tarih Sosyolojisi (2001) basılmış kitaplarından birkaçıdır.

Mahmut Hakkı Akın

1981 yılında Karaman'da doğdu. 2003 yılında Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümünden mezun olduktan sonra Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Ana Bilim Dalından 2005 yılında yüksek lisans, 2009 yılında doktora derecesi aldı. 2013 yılında sosyoloji alanında doçent oldu. Hâlen Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümünde öğretim üyesi olarak çalışmaktadır.

Tarkan Tek

İlk ve ortaöğrenimini İstanbul'da tamamladı. 2010 Yılında Viyana Üniversitesi Siyaset Bilimini bitirdi. Aynı bölümde master eğitimine devam etmektedir. 2011 yılında Bosna-Hersek Demokratik Hareket Partisi (SDA) Kuruluşundan Günümüze Parti'nin Gelişimi/ Parti Analizi adlı kitabı (Almanca) yayımlandı. Avusturya'da İslam konulu derleme bir kitabı yayına hazırlamaktadır. Viyana'da Almanca olarak çıkan, Der-Wisch adlı derginin yayın kurulundadır. Aynı zamanda Rahma Austria adlı insani yardım kuruluşunda çalışmaktadır. Çalışma alanları; siyaset bilimi, siyasal ilahiyat, Balkanlar'da siyaset, İslam siyaset düşüncesi ve Slavoj Žižek.

N. Cihangir İslam

1983 yılında Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesinden mezun oldu. Minnesota Üniversitesinde Klinik Araştırma alanında master yaptı. İslam, ortopedi ve travmatoloji uzmanı, omurga cerrahisi uzmanı ve spor hekimi olarak çalışmaktadır. Çalıştığı Kurumlar: Ankara Üniversitesi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Minnesota Üniversitesi, Haydarpaşa Numune Hastanesi, Kafkas Üniversitesi, Omurga İstanbul. Sosyal Faaliyetler: Mazlumder Kurucu ve Eski Genel Yöneti Kurulu Üyesi, Saadet Partisi Kurucu ve GİK Üyesi, Münfesihas Parti Kurucu ve GİK Üyesi, İstanbul Düşünce Evi (İDE).

Kazım Hacımevliç

1964 Zenica (Bosna-Hersek) doğumlu Hacımevliç, 1991 yılında Mimar Sinan Üniversitesi Uygulamalı Sanatlar Bölümünde Hat ve Kitap Sanatları Bölümünden mezun oldu. 1994 yılında Marmara Üniversitesinde yüksek lisans derecesi aldı. Mimar Sinan Üniversitesinde 1997 yılında, kitap sanatları ve geleneksel cilt alanında hazırladığı tez ile doktor unvanını aldı. Bu süre zarfında Hattat Hasan Çelebi'den sülüs-nezih icazeti; Hattat Ali Alparslan'dan talik icazeti aldı. Dünyaca ünlü geleneksel cilt sanatçısı Üstad İslam Seçen'den cilt ve kitap sanatları eğitimi, Adet Gazi'den patoloji ve restorasyon eğitimi aldı. Mimar Sinan Üniversitesi ve Saraybosna Üniversitesinde Sanat Tarihi dersleri verdi. Bosna Hersek'te pek çok caminin hatlarını yazdı, Merhum Aliya İzzetbegoviç'in mezar taşını tasarladı. 1999 yılında Bosna tarihine ve kültürel mirasına ilişkin özel bir müze kurdu. Eserleri ile, otuz beş özel sergi hazırladı, elli karma sergiye iştirak etti. Yayımlanmış pek çok makalesi ve ulusal-uluslararası tebliğleri, geleneksel sanatlar konusunda yayımlanmış üç kitabı bulunmaktadır.

Aliye Çınar Köşüren

1998'de Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Din Felsefesi Anabilim Dalında, "Leibniz'de Tanrı-Âlem İlişkisi" konulu yüksek lisans ve 2004 yılında da "Paul Tillich'de Din-Sembol İlişkisi" başlıklı doktora tezini tamamladı. 2009'da doçent oldu. Hâlihazırda Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümünde görev yapmaktadır. Disiplinler arası bir çalışma yelpazesinde, felsefe ekseninde makale, kitap ve bildirileri yayımlanmıştır.

Hasan Ramazan Yılmaz

2008 yılında İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesinden mezun oldu. Yüksek lisansını "Yeni Gerçekçilik ve Türk Sinemasında Gerçekçilik" başlıklı tezi ile 2011 yılında tamamladı. İstanbul Üniversitesinde sinema alanında doktora çalışmalarına devam eden Yılmaz, İstanbul Ticaret Üniversitesi Görsel İletişim Tasarımı Bölümünde araştırma görevlisi olarak çalışmaktadır.

Yusuf Ziya Gökçek

2006 yılında Marmara Üniversitesi İletişim Fakültesi Halkla İlişkiler ve Tanıtım Bölümünden mezun oldu. 2011 yılında Beykent Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Sinema-TV bölümünde yüksek lisansını tamamladı. Marmara Üniversitesi İletişim Fakültesi Sinema-Televizyon Bölümünde doktora öğrencisi olan Gökçek aynı bölümde öğretim görevlisidir.

Doksanlı yılların başında Bosna-Hersek'te yaşanan trajedi, Batılı paradigma açısından bir hüsrana ancak -yaşanan acılara rağmen- İslam dünyası için bir varoluş göstergesi olmuştur. Hadiselerin, bu yönde okunmasının en önemli etkeni, hiç şüphesiz Bosna-Hersek halkının, düşünce kodları hayli derin bir lidere sahip olmasıdır. Boşnak lider Aliya İzzetbegoviç, tarihin bu dönüm noktasında, İslami hareketin argümanlarını, Bosna Savaşı sürecinde tecrübe eden bir fırsatla ortaya koymayı başarmıştır. Bunun da ötesinde bu argümanları ortaya çıkaran entelektüel kimliğini, yazdığı kitaplar ve dile getirdiği fikirler ile güçlü bir zemine aksettirmiştir. Batılı paradigmanın artık çöktüğünü, insanlığa bir şey vaat etmekten uzak olduğunu ifade eden Aliya, buradan hareketle Müslüman topluluklar için bir ufuk ortaya koymaktadır.

Son yüzyılın bu önemli Müslüman düşünürü ve büyük devlet adamı, on yıl önce İslam toplumlarına önemli idealler bırakarak aramızdan ayrıldı. Dostları ve Aliya'nın düşünceleri üzerine çalışma yapan uzmanlar vefatının onuncu yılında onu anmak ve İslam birliği ideali etrafındaki düşüncelerini tartışmak için İlimi Etüdler Derneği ve Üsküdar Belediyesi'nin birlikte düzenlediği "Doğu Batı Arasında İslam Birliği İdeali" başlıklı uluslararası bir sempozyumda bir araya geldi. Elinizdeki kitap bu sempozyumda sunulan bildirilerden oluşmaktadır. Kitabın, Aliya İzzetbegoviç'in fikirlerinden hareketle, çağımızda kurulması elzem olan "İslam binasının" harcında kullanılmaya üzere düşünsel ve pratik bir katkı yapmasını ümit etmekteyiz.

**Amina Şiljak Jesenković Faruk Karaarslan Alev Erkilet Mustafa Aydın
Mahmut Hakkı Akın Tarkan Tek N. Cihangir İslam Kazım Hacımeçliç
Aliye Çınar Köysüren Hasan Ramazan Yılmaz Yusuf Ziya Gökçek**

ISBN 978-605-60594-7-6

9 786056 059476

